МАУП
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Одеський інститут
Державна установа "Інститут права і суспільно-політичних досліджень НАПУ України"
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ

Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції та Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ У МІЖНАРОДНИЙ ПРОСТІР»

до Дня науки України

20 травня 2022 року

м. Одеса

МАУП

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Одеський інститут
Державна установа "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України"
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

«ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ»

Збірник наукових праць
за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції та Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції
«ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ У МІЖНАРОДНИЙ ПРОСТІР»
20 травня 2022 р.

Одеса – 2022

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Одеський інститут
Державна установа "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України"
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

«Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті»: ***Зб. наук. праць за матеріалами IV Міжн. наук.-практ. конф. до Дня науки України (****20 травня, 2022 р., м. Одеса) /* Міжрег. Академія управління персоналом. Одеськ. ін-т; ДУ «Інститут ринку і ек.-екол. досліджень НАН України»; Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Одеса: Лерадрук, 2022. 245 с.

УДК 001.18/.89+330.1“21”
ISBN: 978-617-7768-34-9

Рекомендовано до друку Вченою радою ОІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (пр. № 4 від 29.04.2022 р.)

Рецензенти:

Захарченко Олег Володимирович, доктор економічних наук, доцент (м. Лондон, Велика Британія)

Дришлюк Ігор Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, професор Міжнародної Кадрової Академії

Редакційна колегія:

Каракасіді Олена Федорівна, кандидат наук з державного управління, доктор філософії в галузі права, професор Міжнародної Кадрової Академії, директор Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Капля Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри правових дисциплін Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Топалова Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, професор МКА, старший науковий співробітник ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України»

Пьохов Віктор Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правових дисциплін Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», професор Міжнародної Кадрової Академії

Золотарьова Олена Адольфівна, доцент кафедри правових дисциплін Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», ад’юнкт-професор Міжнародної Кадрової Академії, упорядник збірника, літературний редактор

Доповіді подаються за оригіналом рукопису українською та англійською мовами. Збірник розрахований на менеджерів, економістів, юристів, політологів, державних службовців, психологів, істориків, культурологів, наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів та студентів.

© Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ « МАУП», 2022
© ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України", 2022
©Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, 2022
© Автори статей, 2022
© О. А. Золотарьова, оригінал-макет, 2022

ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Шановні читачі! Скоро чотири місяці з початку активної фази воєнної агресії Росії проти України. Наш народ бореться за свободу і незалежність, за цінності миру, демократії, верховенства права. У цей нелегкий для всіх нас час освітяни і науковці не можуть стояти осторонь. Головне, чим ми зараз можемо допомогти країні, – це добре виконувати свою роботу, де від нас буде найбільша користь, готувати нову генерацію української інтелігенції, якій доведеться відбудовувати нашу країну. Тому продовжуємо проводити щорічні наукові конференції, випускати збірники наукових праць за їх матеріалами. Цей збірник видано малим тиражем, з ним можна ознайомитись на сайті Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», але це не завадило проведенню наших конференцій до Дня науки України на належному рівні.

Збірник наукових праць підготовлено за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції, а також Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, організованих Одеським інститутом ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (Одеський інститут МАУП) разом з Державною установою «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (м. Одеса) та Таврійським державним агротехнологічним університетом імені Дмитра Моторного (м. Мелітополь), до Дня науки України. Незважаючи на те, що наш науковий партнер Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного знаходиться в місті Мелітополі, яке сьогодні окуповано агресором, і тому наразі перереєструвався в м. Запоріжжя, ми вирішили залишити його в переліку організаторів конференцій в знак підтримки у важкий час.

IV Міжнародна науково-практична конференція на тему: «Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті» відбулася в Одеському інституті МАУП 20 травня 2022 року, напередодні Дня науки України. У конференції взяли участь науково-педагогічні працівники, аспіранти та студенти Одеського інституту та інших закладів вищої освіти Одеси, Києва, Вінниці, Полтави, науковці Інституту ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса), Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків), ТОВ «Інститут інноваційної біоекономіки» (м. Київ); практики з Одеси, Бельгії, Німеччини та США.

Одночасно в Одеському інституті МАУП відбулася Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Проблеми інтеграції вітчизняної освіти та науки у міжнародний простір», в якій взяли участь студенти ЗВО Одеси, Харкова, Дрогобича, Ізмаїлу, публікації за її матеріалами розміщено в Розділі 3 цього збірнику. Війна внесла свої корективи в підготовку і проведення конференцій, не вдалося залучити більше студентів та аспірантів, у розділі тез здобувачів вищої освіти розміщено матеріали розширеної тематики, науковці і студенти Мелітополя і Херсону не змогли взяти участь в конференції внаслідок окупації їх міст. Учасники конференцій розглянули під час пленарного засідання і роботи двох секцій та студентської конференції широкий спектр сучасних проблем, представлених у наукових статтях трьох розділів цього наукового збірника:

Розділ 1 – Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства.

Розділ 2 – Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології.

Розділ 3 – Проблеми інтеграції вітчизняної освіти та науки у міжнародний простір: наукові публікації здобувачів вищої освіти.

Серед авторів Збірника:

- Нікішина Оксана Володимирівна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України» (м. Одеса);
- Решетняк Олена Іванівна – доктор економічних наук, доцент, зав. сектором промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків);
- Столяренко Олена Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
- Капітон Алла Мирославівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри комп’ютерних та інформаційних технологій і систем Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;

- Нерубасська Алла Олександрівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Асєєва Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, старший викладач кафедри психіатрії, медичної та спеціальної психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (м. Одеса);

- Колодинський Сергій Борисович – доктор економічних наук, доцент, викладач вищої категорії Одеського фахового коледжу комп'ютерних технологій Одеського державного екологічного університету;

- Зеркіна Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувачка відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України» (м. Одеса);

- Столяренко Оксана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Вінницького національного технічного університету;

- Волошина Оксана Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

- Олексенко Лілія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник ТОВ «Інститут інноваційної біоекономіки» (м. Київ);

- Каракасіді Олена Федорівна – кандидат наук з державного управління, доктор філософії в галузі права МКА/МАУП, професор кафедри правових дисциплін, директор Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

- Пьохов Віктор Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, професор МКА, завідувач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Крамський Сергій Олександрович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП; старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України» (м. Одеса);

- Бачур Борис Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Домбровський Олексій Ілліч – кандидат історичних наук, доцент, професор МКА, професор кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Домбровська Лариса Федорівна – кандидат історичних наук, доцент, професор МКА, професор кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Репнова Тетяна Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент, магістр публічного управління та адміністрування, доцент кафедри практичної психології Одеського національного морського університету, доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Кузнецова Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри, завідувач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП, науковий керівник Студентського наукового Клубу «М:АНГО»;

- Коломієць Ірина Семенівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Бакланова Олена Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Лозова Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України»; старший викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП;

- Золотарьова Олена Адольфівна – доцент кафедри правових дисциплін, вчений секретар Одеського інституту МАУП, ад'юнкт-професор МКА, науковий керівник Студентського науково-правового Клубу «ФЕМІДА»; член ГО «Одеська гуманітарна традиція»;

- Шевчук Вікторія Вікторівна – старший викладач кафедри теорії та філософії права Одеського державного університету внутрішніх справ;

- Войцех Вікторія Сергіївна – старший викладач кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП, аспірант МАУП;

- Шпілєвський Олексій Володимирович – молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків);

- Кузнецова Анастасія Валеріївна – викладач кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП, науковий керівник Студентського наукового Клубу «ПСИХОЛОГ»;

- Ігнатушенко Олександра Сергіївна – викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП, аспірант МАУП;

- Пьохова Світлана Вікторівна – магістр права, викладач кафедри правових дисциплін Одеського інституту МАУП;

- Іванов Олександр – майстер бізнес-адміністрування з фінансів та інвестицій, спеціаліст Family Office інвестиційної компанії Golub Capital, LLC (м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки);

- Ісікова Надія, магістр з морського права і політики, випускниця Всесвітнього морського університету (Word Maritime University, м. Мальмо, Швеція), адвокат (м. Брюссель, Бельгія);

- Зінченко Антон – помічник керівника фірми, магістр права, випускник Гамбурзького університету (м. Гамбург, Німеччина);

- Золотарьова Крістіна Сергіївна – культуролог, експерт-східнознавець, дизайнер; член ГО «Одеська гуманітарна традиція»;

- Шпілєвський Олексій Володимирович – молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків);

- Коваль Юлія Андріївна – аспірантка 1 курсу спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

- Гаврилюк Арсеній Анатолійович – магістр права, випускник Одеського інституту МАУП 2022 р., вчитель основ правознавства Одеської ЗОШ № 52.

Також у конференції взяли участь 17 студентів і магістрантів, як у співавторстві, так і з результатами власного дослідження, що представлено в Розділі 3.

Результати студентських досліджень представлені у статтях і тезах магістрантів та студентів Одеського інституту МАУП, членів студентських наукових Клубів «М:АНГО», «ФЕМІДА» і «ПСИХОЛОГ»:

- спеціальності «Економіка» (у співавторстві) – магістрантки заочної форми навчання Оксани Шаповалової;
- спеціальності «Менеджмент» (у співавторстві) – студента 4 курсу Прідона Гугумберідзе, студенток 2 курсу Віолетти Гончарук та Христини Глізнуци;
- спеціальності «Право» – студентки 3 курсу Наталії Русавської;
- спеціальності «Психологія» – студентки 4 курсу Валерії Грачковської, студенток 3 курсу Вікторії Д'ячук (два дослідження) та (у співавторстві) Віолетти Шепелєвої.

Також серед авторів-здобувачів:

1) Студенти Навчально-наукового інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: Радзієвська Олександра; Сенишин Олег; Попова Оксана.

2) Колодій Іванна – магістрантка 1 курсу Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

3) Січова Вікторія – студентка 4 курсу спеціальності «Психологія» Придунайської філії МАУП (м. Ізмаїл).

4) Пухкан Вікторія – студентка 4 курсу спеціальності «Психологія» Придунайської філії МАУП (м. Ізмаїл).

5) Арабаджи Тетяна – студентка 3 курсу спеціальності «Право» Придунайської філії МАУП (м. Ізмаїл) (два дослідження).

6) Максимова Анастасія – студентка 4 курса спеціальності «Психологія» Придунайської філії МАУП (м. Ізмаїл).

7) Рубан Ганна – студентка 1 курсу Факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України (м. Харків).

Публікації наукових працівників Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» виконані в рамках відповідного наукового проєкту.

Вже кілька років Інститут проблем ринку співпрацює з інститутом ПрАТ «ВНЗ «МАУП», провідні науковці ІПРЕЕД доктори економічних наук В. М. Лисюк, О. В. Нікішина, Т. В. Уманець та інші, а також кандидати економічних наук І. А. Топалова і Т. П. Лозова, що викладають економічні дисципліни в Одеському інституті, є постійними учасниками спільних Міжнародних та Всеукраїнських конференцій, що проводяться в Одеському інституті МАУП. Нинішня

конференція та збірник за її матеріалами підготовлені силами цих закладів.

Автори статей Збірника дослідили проблеми сучасної війни Росії проти України, пагубні її наслідки для економіки та екології в світі, розглянуто проблеми Формули Штайнмаєра як однієї з підстав активної фази російсько-української війни, а також економічні і логістичні проблеми розвитку ринку, можливості використання засад Плану Маршалла у поствоєнній відбудові України, американський «План відбудови України», розвиток інформаційних технологій в оборонній сфері, питання інновацій як складової моделі економічного зростання, управління інфраструктурними проєктами на прикладі водного транспорту. Розглянуто особливості навчання персоналу, проблеми самоменеджменту, питання діджиталізації навчального процесу у ЗВО, розвиток інформаційної системи, проаналізовано роботу Психологічних служб ЗВО під час війни, проблеми екстремальної поведінки підлітків та забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища в умовах війни в Україні. Проаналізовано правові питання і проблеми захисту прав людини, значна увага приділена гуманітарним питанням: інтеграції людинознавства як пріоритетного напряму наукової думки в гуманістичному і екологічному вихованні молоді, формуванню естетичної компетентності учнів на уроках української мови і літератури, етико-естетичних поглядів Григорія Сковороди.

Предметом дослідження здобувачів стали питання інтернаціоналізації освіти, інформаційного стресу і розвитку України після пандемії коронавірусу, маніпуляція свідомістю людини з використанням ЗМІ, надання психологічної допомоги вимушеним переселенцям з України, особливості розвитку туристичного бізнесу в умовах інформаційної війни, проблеми е-управління, нетипові форми державного правління, відповідальність за порушення у сфері господарювання, окремі види кримінального покарання.

Науковими керівниками студентських праць стали науково-педагогічні працівники Одеського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» – д.психол.н., доцент Нерубасська А. О.; доцент кафедри правових дисциплін, ад'юнкт-професор МКА Золотарьова О. А., старший викладач кафедри правових дисциплін Асєєв Р. О., а також науково-педагогічні працівники інших ЗВО України: кандидат економічних наук, доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, професор Міжнародної Кадрової Академії, професор кафедри

економіки та менеджменту Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Любов Григорівна Квасній; кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України Оксана Олександрівна Полякова (м. Харків).

Редакційна колегія зберегла за собою право на редагування матеріалів. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, яка може не збігатися з думкою громадської редакції. За вірогідність матеріалів відповідальність несе автор.

Збірник розрахований на економістів, менеджерів, юристів, політологів, державних службовців, психологів, істориків, культурологів, наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів та студентів.

Редколегія вдячна усім авторам Збірника, вітає всіх з Днем науки України, бажає Перемоги і Миру, нових наукових досягнень та сподівається на подальшу співпрацю у мирний час!

Слава Україні! Слава ЗСУ!
Слава українським науковцям!

РОЗДІЛ 1

Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства

УДК 159.9:355(477)

Алла Нерубасська,
д.філос.н., доцент, доцент кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП

Віолетта Шепелєва,
студентка 3 курсу спеціальності «Психологія»
Одеського інституту МАУП

СИСТЕМНІ КОНЦЕПТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Abstract. *The work of psychological services during the war is considered.*

Багато спеціалістів-психологів, що працюють у ЗВО, відстоюють значущість психологічних служб, які, без сумнівів, необхідні студентам як у перші роки, так і у процесі подальшого навчання. Учням, студентам потрібна підтримка їх викладачів, фахівців, що мають психологічні знання. Зараз ця допомога реальна, і вона може здійснюватись через психологічну службу. Тому актуальним є питання розвитку психологічних служб у ЗВО та їх популяризація. Через засоби масової інформації, можливості Інтернет, особистісні контакти члени психологічних асоціацій проводять велику роботу, щоб ці служби працювали та займалися питаннями, пов’язаними з проблемами адаптації студентів та викладачів, конфліктними ситуаціями, міжособистісними проблемами тощо.

Мета дослідження – показати концепти психологічних служб у воєнні часи.

Представники психологічної служби можуть переважно всебічно та багатосторонньо надати інформацію, що відображає особливості розвитку кожного студента та соціально-психологічні процеси й явища, що з'являються у студентському колективі у зв'язку з адаптацією до навчання. Допомога психологічної служби орієнтована на підтримку та сприяння процессу особистісного та професійного становлення студента та забезпечення йому комфортної навчальної праці. Не всі керівники ЗВО звертають увагу, а часто взагалі не мають уяви щодо реальних об’ємів роботи цих служб, або ці служби існують на паперах, тобто не працюють.

У рамках організації та функціонування Психологічної служби в Одеському інституті ПрАТ «ВНЗ «МАУП» у довоєнні часи нами було здійснено аналіз запитів викладацького складу закладу освіти до психологічної служби. В анкетуванні брали участь 30 осіб професорсько-викладацького складу Інституту. Питання, що задавалися, торкаються різних видів діяльності практичного психолога в організації. Проведене дослідження дозволило визначити специфіку напрямів діяльності психологічної служби.

Найбільший коефіцієнт придбано за принципом діяльності «прикладна діагностика», що передбачає первинну діагностику та дослідження ступеня адаптації учнів (51 %). Отже, прикладна діагностика є основним необхідним компонентом модифікації психологічної допомоги. На цьому етапі роботи зі студентами психолог займається психологічним діагностуванням кандидатів, виявляючи особливо відповідні вимоги. Необхідним елементом даного відбору є умови організації навчального процесу у ЗВО. Періодична психодіагностика студентів на початку направлена на підтримку в адаптації, в особистому зростанні та збереженні психічного здоров'я. Не менш значущим для вивчення є матеріали за показниками психопрофілактичної та психокорекційної роботи (23 %).

Можна відзначити два важливі напрямки в діяльності психологічної служби. Перший полягає у профілактиці психотравмуючих факторів, які завжди супроводжують студента (зміна обстановки, умов життя, виконання незвичайних соціальних ролей, включеність у надзвичайні ситуації, вичерпання психічного ресурсу тощо). Другий напрямок полягає у психологічній профілактиці можливих відхилень у «групі ризику», очікуваних під час психодіагностики. Психопрофілактика сприяє вдосконаленню стилю навчально-професійної діяльності студентства. Засвоєння психологічно вивірених норм міжособистісного спілкування дозволяє утворювати позитивнее ставлення всіх членів колективу до загальних та групових цінностей ЗВО.

Використовуючи системно-параметричні методи [2, с. 138–140], хочемо виділити концепти роботи психологічних служб. Концептами називаються або системоутворюючі властивості, або відношення [1]. Ми в системі «психологічна служба» виділяємо відношення, тобто реляційний концепт. Таким концептом є робота, що пов’язана з діагностикою психологічних станів як студентів, так і викладачів, та використання методик, що допомагають повернути ресурсні активи

людини, адаптуватися до нових умов. Нові умови виникли в результаті розпочатих воєнних дій, зі зміною місця проживання, довгого знаходження у бомбосховищах, втратою близької людини, страху за життя тощо. Структурою системи стають такі види психологічної допомоги: це виникнення чатів, запропоновані семінари, вебінари, зустрічі, бесіди, курси тощо. За субстрат, на якому реалізується структура та концепт, приймаємо суб'єктів освітнього процесу: студенти, викладачі, дирекція і персонал ЗВО, їх діти.

Якщо розглянути атрибутивний концепт, то ним як раз виступають ті реалізовані варіанти психологічної допомоги, які були організовані викладачами – психологами та керівниками психологічних служб. У системному підході при двоїстому моделюванні концепт та структура міняються місцями. Відповідно, те, що приймалося за концепт, стає структурою, а те, що було структурою, стає концептом. Субстрати залишаємо тотожними. Можна відмітити тенденцію зміни пріоритетної роботи, яку з діагностики було переорієнтовано на корекцію.

Отже, констатуємо, що ж змінилося у роботі психологічних служб у період воєнного часу. На наш погляд, ефективність роботи зросла. Це пов'язано з більш активною пропозицією від психологів, які самі не тільки працюють, але також повинні поповнювати свої внутрішні ресурси, щоб не сталося вигорання. Збільшилась кількість безкоштовних навчань, запропонованих іноземними спеціалістами, супервізій, інтервізій, вебінарів тощо. Також запит від студентів та колег простимулював активізацію можливостей компетентних професіоналів. На ефективність роботи вплинула і професійна зацікавленість у новому досвіді, який зараз отримують психологи-українці, в тому числі психологи Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Список використаних джерел

1. Нерубасська А. О. Системно-дескрипторный аналіз нагруженности научного факта: Монография. // Германия, Саарбрюккен: Международный издательский дом «LAPLAMBERT Academic Pablishing». Саарбрюккен, декабрь, 2013. 148 с.

2. Уёмов А. И. Системные аспекты философского знания. Одесса: Студия «Негоциант», 2000. 160 с.

УДК 378.147.31(34):159.9.019

Юлія Асєєва,
доктор психологічних наук,
старший викладач кафедри психіатрії,
медичної та спеціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»
(м. Одеса, Україна)

Анастасія Кузнецова,
викладач кафедри загальнонаукових, соціальних
та поведінкових дисциплін Одеського інституту МАУП

Валерія Грачковська,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
Одеського інституту МАУП

ОСОБЛИВОСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Abstract. *Features of digitalization of educational and pedagogical process in higher education institutions*

За останні п’ять років увесь світ зазнав значних змін у всіх сферах життєдіяльності особистості. Ці зміни, носять як позитивний характер – значний стрибок у світи IT-, eHealth- та цифровихтехнологій, розвиток світової мережі тощо, так і негативні наслідки, що пов’язані із переживанням пандемії коронавірусної хвороби, яка внесла свої корективи у буття майже кожної держави, а для України – ще й воєнний стан на всій території. Усі галузі промисловості, економіки та медицини максимально перенесені у віртуальний простір, не стала виключенням і сучасна освіта. Процес діджиталізації охопив усі ланки навчально-виховного процесу, розпочинаючи із загальноосвітніх шкіл І-ІІІ рівня до закладів вищої освіти (ЗВО).

Проблема вдосконалення якості підготовки спеціалістів набуває все більшої актуальності. Запровадження нових технологій викладання є запорукою розвитку сучасної освіти. Управління якістю освіти передбачає формулювання чітких цілей, методів та критеріїв їх

досягнення на всіх етапах підготовки спеціалістів. Стратегічною метою їх підготовки сьогодні, є готовність випускників після закінчення навчального закладу, до професійної діяльності, у відповідності до сучасних стандартів [2; 4].

Сьогодні вже не постає питання про впровадження за бажанням педагогічного складу ЗВО методів інноваційно-комунікативних технологій та розробки навчально-методичних комплексів, адаптованих до дистанційного навчання при використанні новітніх електронних та цифрових технологій. І тут виникає проблема, яка випливає із індивідуально-психологічних особливостей педагогічного складу: викладачі, які звикли працювати за старими стандартами викладання у вищій школі, намагаються перенести у інформаційний простір ті самі методи навчання, які призначені для аудиторної роботи. Сталість особистісних установок та синдром професійного вигорання чинить опір будь-яким змінам у професійній сфері. Через конформізм, небажання розвиватись більшість педагогів вищої школи відмовляються впроваджувати нестандартні педагогічні рішення у навчальний процес.

Слід зауважити, що діджиталізація навчального процесу не передбачає простого відцифровування накопиченого матеріалу, а передбачає створення та формування нових навчально-методичних комплексів із врахуванням можливостей сучасних цифрових технологій. Що, в свою чергу, вимагає від сучасного педагога вищої школи створення власної інтерактивної індивідуальності з урахуванням специфіки навчальних дисциплін, постійного підвищення свого власного інтелектуального та технічного рівня.

Але внаслідок невпевненості у собі, в своїх професійних навичках і особистісної тривожності та заниженої самооцінки більшість педагогів до останнього не бажають щось міняти, ба більше – розробляти та впроваджувати у навчальний процес сучасні методи викладання. Лише педагог, який позбувся «комплексів», психологічних бар'єрів, готовий стати повноцінним учасником сучасного діджиталізованого процесу навчання. Саме тому сучасні вчені: Аймедов К., Арламова О., Артикуца Н., Бабієнко В., Безпалько В., Джеджула О., Кузьміна Н., Лернер В., Мартін Дж., Поташник М., Прокопенко І., Романовський О., Пєхота О., Свенсон Л., Скаткін М., Сластенін Ст., Сисоєва С., Хуторський А., Юсуфбекова Н. та інші велику увагу в своїх роботах приділяють висвітленню теоретичних і

практичних підходів до змісту навчально-виховного процесу та вихованню педагога новітнього покоління [1–5].

Процес діджиталізації освіти у ЗВО вимагає змін стійких стереотипів і звичок проведення лекційних та практичних занять з використанням пасивних методів навчання, в першу чергу, серед педагогічного складу. Оскільки сучасні реалії ринку праці та вимоги до висококваліфікованих фахівців передбачають безпосереднє використання інноваційних методів, а також оцінку творчих підходів до розуміння дисципліни, уміння знаходити нестандартні рішення стандартних завдань, розвиток креативного підходу до виконання, як теоретичних так і практичних завдань [3; 4].

Для вирішення подібних проблем має проводитись перепідготовка викладачів, семінари, відеоконференції, вебінари, держава повинна активно сприяти саморозвитку та вдосконаленню технічних навичок педагогічного складу, вести просвітницьку роботу, як серед педагогів, так і серед студентів щодо застосування сучасних IT-, eHealth- та цифрових технологій [1].

Сучасний дистанційний навчальний процес повинен бути цікавим й захоплюючим процесом, який сприяє особистісному і професійному вдосконаленню особистості висококваліфікованого фахівця, а не формальною процедурою для отримання диплому. Переваги інноваційних методів та діджиталізації освітнього процесу складно переоцінити тому, що вони відіграють значну роль у формуванні особистісних якостей майбутнього фахівця. Дистанційне навчання в ЗВО із використанням сучасних цифрових та інноваційних методів повинно допомагати студентам засвоїти активні способи отримання нових знань, що дозволяє оволодіти більш високим рівнем соціальної активності, також стимулює творчі та креативні здібності студентів і покликано допомагати максимально наблизити навчання до професійної практики.

Список використаних джерел

1. Аймедов К. В., Бабієнко В. В., Бабієнко В. А., Сторож В. В.Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник. К.: Видавничій дім «Слово», 2014. 352 с.

2. Бобрикова Ю. Педагогічна діяльність та особистість майбутнього інженера-педагога в контексті інноваційного розвитку освіти. *«Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»* 2021. В. 11(21), DOI: https://doi.org/10.33296/2707-0255-11(21)-04

3. Галиця І. О. Інноваційні механізми активізації педагогічного і наукового процесів. *Вища школа*. 2011. № 7/8. С. 31–37.

4. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: монографія. І. І. Доброскок та ін.; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Переяслав-Хмельницький: С. В. Карпук, 2008. 284 с.

5. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2013. 115 с.

УДК 37.034

Олена Столяренко,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Оксана Столяренко,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету

Юлія Коваль,
аспірантка 1 курсу спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,

ІНТЕГРАЦІЯ ЛЮДИНОЗНАВСТВА ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В ГУМАНІСТИЧНОМУ І ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Анотація. *У статті висвітлюються сутність та перспективи розвитку галузі знань «людинознавство», розкривається її важлива роль у гуманістичному і екологічному вихованні молоді. Висування проблеми людини в центр всієї сучасної науки пов'язана з новими взаємовідношеннями між науками про природу і суспільство, так як саме в людині численними зв'язками і залежностями поєднані природа та історія.*

Abstract. *The article highlights the essence and prospects of development of the field of knowledge "anthropology", reveals its important role in the humanistic and environmental education of youth. Putting the problem of man at the center of all modern science is connected with the new relationship between the sciences of nature and society, as it is in man that nature and history are connected by numerous connections and dependencies.*

Вступ. Надзвичайно важливою в руслі аналізу напрямів розвитку науки є проблема людинознавства, галузі, яка надзвичайно диференціювалася, що викликало необхідність широкомасштабної

інтеграції дисциплін, які вивчають людину. Адже на основі цих знань формується ціннісне ставлення до іншого, що лежить в основі гуманістичного виховання[3; 6; 7]. Проблемою є не лише дефіцит часу для гуманістичного й екологічного виховання, а й наявність засобів і можливостей змістовних форм виховної роботи. До існуючих проблем останнім часом додається дефіцит того трепетного ставлення до науки, особливо до людинознавства, природознавства, що донедавна панувало в суспільстві.

Постановка проблеми. Ставлення до людинознавства, біології, екології людини в сучасного громадянина доволі суперечливе. Під впливом масової культури, поряд з розумінням важливості цих галузей, поширився стереотип про їх меншовартість. Далеко не всі підтримують концепцію біологічної еволюції людини, більшість віддає перевагу незвичайним (космічним, релігійним) версіям походження. Багато із нас пам'ятає гасло позитивістської науки: «Розкрити таємниці природи, щоб завоювати і перетворити її на благо людини». Однак наприкінці XX століття це «благо» обернулось шкодою. Ставлення до природи змінюється. Сьогодні її вивчають, щоб зберегти, зменшити руйнівні наслідки впливу людини, знищення всього живого й посягання на саме життя. Змінилося й ставлення до науки. Ще зовсім недавно здавалося, що вона прогресивно розвивається шляхом позитивізму, поступово накопичуючи знання. Однак виявилося, що її класичні ідеали дещо застаріли. Суспільство стало сприймати знання з прагматичної точки зору: як основу для суто прикладної освіти, що дозволяє досягти професійного успіху, або як товар мас-медіа (наприклад, розважальні емоційно забарвлені відомості). Все частіше факти, які вважалися надбанням «чистої науки», подаються через сферу мистецтва, ЗМІ, і, звичайно, через індустрію розваг. Однак, цей недолік дещо спрацьовує і на позитив. По-перше, – відбуваються конструктивні зміни суспільної свідомості. Без особливих зусиль здійснюється екологічне виховання, його ідеї закладені в змісті діснеєвських мультфільмів, голлівудських блокбастерів і популярних книг. По-друге, мова йде про гігантські прибутки, які приносять екологічні образи («Лох-Несське чудовисько», динозаври), залучені до індустрії туризму і розваг. Досить перетворити ідею в потрібний людям товар, як вона починає живити саму себе. Всі ці глобальні відомості можуть знадобитися для досягнення досить локальної мети: максимально наблизити елементи природничих знань до споживача освітніх послуг, гуманістичного й екологічного

виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість учених одностайні, що антропологія – наука про людину як особливий біологічний вид, а людинознавство – набагато ширша галузь знань, перспективи розвитку якої знаходимо у відомих науковців, що вже в найближче десятиріччя (а мова йшла про 70-ті роки XX ст.) теоретичне і практичне людинознавство буде займати центральне місце в науковому розвитку [1]. Це перетворення галузі, що вивчає людину, в загальну проблему науки; розвиток диференціації наукового вивчення людини, поглиблення спеціалізації дисциплін і їх розгалуження на окремі учення; тенденція до об'єднання наук, аспектів і методів вивчення предмету дослідження в комплексні системи. Особливості пов'язані з виникненням нових суміжних і близьких дисциплін і об'єднанням з їх допомогою раніше далеких одна від одної галузей природознавства, історії, гуманітарних наук і техніки, медицини й педагогіки [1]. І. Фролов визначає перспективи людинознавства: «Попереду нові успіхи конкретних наук про людину, посилення їх єдності і взаємодії за умов інтеграційної ролі наукової філософії, підвищення евристичного значення комплексного підходу, поступове формування теоретичного ядра єдиної науки про людину та її конституювання в загальній системі наук як її центру, навколо якого поступово об'єднаються всі інші галузі знання і людська культура в цілому» [5, с. 29]. Людинознавство – не лише науки, що вивчають людину (антропологія, психологія й біологія людини, медицина, педагогіка, ергономіка), а й людські спільності (етнографія, соціологія). До нього неминуче має приєднатися частина міфології, мистецтвознавство, науки філософсько-релігійного спрямування. Людинознавство охоплює й духовну культуру, центральне місце в якій належить людині з усіма її відношеннями – з довкіллям, природою, суспільством, окремими людьми. Культурологи вважають, що ту частину духовної культури, яка слугує задоволенню потреби людей у самопізнанні й самовдосконаленні, можна також відносити до людинознавства. Перед «людинознавством» висувається вкрай важливе завдання. Воно покликане допомогти учням сформувати в свідомості повноцінну людино зорієнтовану концептуальну базу, необхідну для розуміння: 1) соціокультурної історії людства й феноменології особистості; 2) сучасного розмаїття національних культур, світоглядів, способів життя і виховання на цій основі ціннісного ставлення до людини як представника нинішньої цивілізації; 3) загальнолюдських

цінностей і фундаментальних прав людини, важливості визнання гуманістичних пріоритетів [6; 7]; 4) труднощів у становленні своєї власної особистості, шляхів саморозвитку з допомогою самопізнання, самовиховання, формування почуття власної гідності, самоповаги і на основі цього – виховання ціннісного ставлення до людини.

Ідея розробки та включення до базових навчальних планів інтерактивних спеціалізованих курсів з «людинознавства», створення гуманістичних виховних програм, моделей формування екологічної культури, виховання гуманної особистості, безпосередньо пов'язана з усвідомленням суспільної потреби в підвищенні рівня гуманітарної культури всіх і кожного.

Метою статті є формування чіткого розуміння «людинознавства» як систематизованого та інтегрованого знання, джерелами якого виступають не тільки науки про людину, а й духовна культура в цілому. Тому воно має інтегрувати чи являти собою сплав як знань гуманітарних наук, так і зразків сили людського духу, які виховують людину.

На протязі усієї історії людство накопичило значний запас гуманітарних знань, які лише частково використовуються у сучасній освіті. Вони й досі, як правило, незатребувані і бездієві. А звідси випливає такий спрощений, недосконалий стереотип людини у шкільній практиці. Не знаючи людину, неможливо сформувати її цілісний образ, виховати ціннісне ставлення до неї. «Людинознавство» має виступати стрижнем гуманітарної освіти, який концентруватиме в собі духовний«генофонд» розвитку особистості. В освітньому процесі мають бути задіяні відомості з історії, літератури, філософії, теології, психології, етнографії, демографії, медицини, археології та інших галузей знань. Педагогіка сьогодні, як правило, обезлюднена. Прогалину, що утворилася, деякі педагоги прагнуть замаскувати «людяним» поняттям гуманітарної освіти. Погано, що вивченню феномену людини в освіті приділяється порівняно мало часу, але ще гірше, що частіше за все, відомості про людину представлені у роздрібненому, насмиканому з інших наук і переважно, безжиттєвому вигляді. Жива людина з душею, з її переживанням випала із змісту загальної освіти, а разом з нею зруйнувався і той духовний фундамент, на якому має вибудовуватися гуманістичний світогляд і процеси саморозвитку особистості школяра, на чому має базуватися гуманітарна освіта, яка здійснюється на уроках, позакласній роботі, спільній діяльності, у процесі дружніх взаємин. Без усякого сумніву,

елементи людинознавства використовуються у виховній роботі. Вони доповнюються знаннями з історії, літератури, біології, географії, навіть з фізики і хімії, але систематичних знань про людину бракує.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний учень, що проживає життя в хаосі творінь людини і в силу особистої незрілості не володіє нормами і цінностями збереження людства, як ніхто інший, потребує антропоцентричної (гуманістичної) спрямованості особистості, яка вказує на орієнтири у засобах її розвитку, у виробленні власної програми громадянина Землі.

Школа покликана виконувати ці завдання, тобто формувати в учнів систему узагальнених знань стосовно людини і довкілля, визначати її місце, виховувати ціннісні ставлення до навколишньої дійсності і самого себе. Але предмет, який зміг би виконати цю місію – у нинішній школі досі відсутній. Бракує в навчальному закладі системності, людяності, плюралізму точок зору. Зазвичай, у школі вивчають не людину, а організм, та ще окремі ізольовані фізіологічні системи (нервова, серцево-судинна, виділення), їх компоненти (органи, тканини, клітини) і хімічний склад (жири, білки, вуглеводи …). Замість душі, що характеризує внутрішнє ядро особистості, учневі пропонується каталог умовних і безумовних рефлексів.

Звичайно, подібна концептуальна база не може стати фундаментом самосвідомості, гуманітарної освіти, опорою для отримання знань про людину і суспільство у ході вивчення літератури, історії, суспільствознавства, спеціальних курсів і факультативів.

Як тільки ставиться завдання створити системне уявлення про людину, відразу виникає необхідність інтеграції знань. Тому інтегративність – не самоціль. Необхідність її природним чином випливає з того, що об’єктом вивчення виступає людина, причому її необхідно представити не однобічно, а в одному чи двох вимірах, а по можливості, всебічно і цілісно. Приваблива таємничість людини полягає в її реальній і потенційній універсальності, безмежності, складності, що потрібно демонструвати, а не декларувати учням. Звичайно, реалізувати всебічний розгляд людини і створити безмежно інтегрований курс неможливо. Це всього лиш, ідеальна установка, принцип, напрям руху. Зміст людинознавчої тематики має охоплювати такий склад елементів (чи компонентів), який би сприймався не як цікава суміш, а являв би сплав знань про людину з унікальними, як для живого організму властивостями. Ще точніше, то треба говорити про систему з багатьма зв’язками і відношеннями, завдяки яким вона

виділяється від простої множини чи навіть суворого ряду.

В ідеї інтегративності «людинознавства» є немало інших привабливих рис. Одна з них уявляється нам особливо важливою. Не секрет, що комплекс шкільних предметів відтворює структуру знання, сформовану ще в епоху Відродження. У цьому відношенні школа в своєму розвитку не просунулася далі XVIII ст. Фізика, хімія, астрономія, математика, біологія, географія, історія, філологія – це науки, які бурхливо розвивались ще у XVII-XVIII ст., і сьогодні займають своє почесне місце в навчальних планах закладів освіти.

Однак, починаючи з другої половини XIX ст. з'явився цілий ряд нових наук – соціологія, політологія, психологія, етнографія, антропологія, лінгвістика, демографія, кримінологія, екологія, ергономіка. Усі вони мають відношення до людини, культури і суспільства, але для них вже немає місця у шкільному плані. Поява і розвиток цих наук викликана ускладненням життя, необхідністю кращого його розуміння, що має першочергове значення для системи освіти вільних демократичних держав. У розвитку школи виникає гостра потреба, ще точніше – кризова ситуація, яка ускладнюється тим, що в системі середньої освіти не прижився цілий ряд гуманітарних дисциплін досить поважного віку: логіка, економіка, нарешті, «цариця наук» – філософія. «Сьогодні державою керують звичайні громадяни, кожен з яких має своє покликання. Тому демократичне суспільство не досягне успіху доти, доки загальна освіта буде позбавлена філософської основи», – писав А. Уайтхед [4, с. 496].

Для успішного оволодіння учнями основами наук, які складають інтегровану галузь «людинознавство», учитель повинен собі уявляти їхній зміст. У першу чергу, це стосується наук про культуру, суспільство і саму людину. Щоб мати точку відліку для оцінки нинішнього становища в системі гуманітарних наук, особливо тих, які стосуються вивчення феномену людини, ми розглянули, яким уявлялось знання про людину, культуру і суспільство на початку XVII ст., в епоху зародження інституту науки в сучасному його розумінні. Звернемо увагу на одну деталь – бачення єдності великої кількості наук. Не знайшли ми великого розмежування антропологічних і суспільних наук, а також тих, що вивчають душу і тіло. Ми зацікавилися класифікацією наук Френсіса Бекона (1561–1626 рр.). Виділяючи три головних предмети знань – бог, природа, людина, батько сучасної науки і технології перераховує науки і мистецтва (тобто прикладні науки). Іншими словами, Ф. Бекон запропонував

«дерево знань» людини: 1. Загальне вчення про природу і стан людини: а) учення про людську особистість (недоліки і чесноти); б) про зв'язки душі і тіла (включаючи фізіогноміку і тлумачення снів); 2. Науки про окрему людину: а) науки про тіло (медицина, косметика, атлетика, мистецтво насолоди); б) про душу; учення про здібності душі; науки про застосування здібностей душі; логіка (мистецтво відкриття, мистецтво судження, мистецтво запам'ятовування, мистецтво повідомлення); етика (учення про благо, обов'язки); 3. Науки про людські об'єднання, суспільство (громадянська наука): а) учення про взаємне обходження; б) про ділові відносини; в) про правління чи державу. Очевидно, що Бекон не уявляв собі науки про суспільство, культуру і Людину у відриві одна від одної, а також від філософських роздумів про природу людини, і об'єднував їх в один вузол знань про людину: вони подібні «до гілок дерева, що виростають на одному стовбурові» [2, с. 210]. Ця традиція продовжилась і у працях європейських філософів наступних епох. Вони виступили з ідеєю подолання роздрібленості наук про людину.

Висновки. Становлення системи людинознавства – нове явище в науковому розвитку і нагальна проблема [1]. Оскільки наука і практика відчувають потребу в єдиній теорії людинознавства, в зближенні та інтеграції засобів пізнання людини, висування проблеми людини в центр всієї сучасної науки пов'язана з принципово новими взаємовідношеннями між науками про природу і суспільство, так як саме в людині численними зв'язками і залежностями поєднані природа та історія.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. 3-е изд. М. – Харьков. – Минск: Питер. 2001. 288 с.

2. Бекон Ф. Сочинения в 2-х томах. Т.1. М.: Просвещение, 1971. 586 с.

3. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти: [Монографія]. Кн. 1. Людський вимір: історія, минуле і сучасність. Вінниця: ТОВ «Планер», 2017. 558 с. 35 авт. арк.

4. Уайтхед А. Избранные работы по философии: Пер. с англ./Сост. И. Т. Касавин: Общ. ред. и вступ. ст. М.А. Киселя. М.: Прогресс, 1990. (Философская мысль Запада).

5. Фролов И. Т. О человеке и гуманизме. М.: Изд. Полит. л-ры, 1989. 560 с.

6. Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., Prokopchuk, V., Zhuravlova, L., Demchenko, I., Martynets, L., &Yakovliv, V. (2021). Fostering a Values-Based Attitude to wards a Personin Secondary School sin the Post-Soviet Space. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(3), 166–188. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/446

7. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Oberemok A., Belan T., Piasetska N., &Shpylova M. (2021). Shaping a Values-Based Attitude to ward Humanin the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. Postmodern Openings, 12(3), 173–189. DOI: https://doi.org/10.18662/po/12.3/334

УДК 338:340.14.342.343.9.349.6.355/359(477)

Віктор Пьохов,
кандидат юридичних наук, доцент, професор МКА,
завідувач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Світлана Пьохова,
викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Вікторія Шевчук,
старший викладач кафедри теорії та філософії права
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЖАХЛИВА ВІЙНА РФ З УКРАЇНОЮ: ЇЇ ПАГУБНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІКИ СВІТУ І ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ЦИХ ПРОБЛЕМ

Анотація. *Проаналізовано 8-річну злочинну агресію Російської Федерації проти України; розкрито її пагубні наслідки для екології, економіки, політики зокрема та їх загальний вплив на життя людей, національну безпеку України і світу. Запропоновано деякі шляхи відродження природного середовища та відновлення соціальної справедливості.*

Abstract. *The 8-year criminal aggression of the Russian Federation against Ukraine is analyzed; its detrimental consequences for ecology, economy, politics in particular and their general impact on people's lives, national security of Ukraine and the world. Are revealed some ways of reviving the natural environment and restoring social justice are suggested.*

Вступ. З початку проголошення незалежності України Актом (24 серпня 1991 року [1]), схваленим Всеукраїнським референдумом (1 грудня 1991 року [2]) та закріпленим Конституцію України [3], наша держава системно будувала інфраструктуру міст і селищ, реформувала систему охорони здоров'я [4], освіти [5], правоохоронну [6] та судову системи [7].

Але, незважаючи на всі ці обставини, 8 років тому російські окупанти віроломно, без оголошення війни, анексували Крим, напали на Донбас, створили квазіреспубліки ДНР і ЛНР. А 24 лютого

2022 року агресор почав великомасштабне вторгнення, так звану, «спецоперацію «за визволення Донбасу». Прийшла велика війна і велике горе в нашу країну.

Російський агресор, якого народ назвав «рашисти», почав системно бомбардувати склади зі зброєю і боєприпасами, нафтобази та нафтопереробні заводи, а при згоранні ПММ (паливно-мастильні матеріали) виділяли CO_2 (вуглекислий газ) і забруднювали навколишнє середовище, а це вже злочини проти довкілля, які теж є частиною воєнних злочинів.

Згідно з Женевською конвенцією, «заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу» [8]. З перших днів були зафіксовані обстріли та бомбардування промислових та енергетичних об'єктів, підпали лісів, підриви нафтобаз, забруднення Чорного та Азовського морів (в першу чергу – через затоплення суден) [9].

Фашистськими методами, окрім військових об'єктів, росіяни почали масовано бомбардувати забороненими міжнародною Женевською конвенцією [8] вакуумними [10], фосфорними [11] та касетними бомбами [12] мирні міста, селища та села, вбивати людей похилого віку, катувати та стріляти у чоловіків, які не мають жодного відношення до ЗСУ і Тероборони, ґвалтувати дітей та жінок – це факти геноциду українського народу [13].

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність даної теми обґрунтована тим, що, так звана, спецоперація РФ «за визволення Донбасу» є фактично реальною війною, яка стала основною причиною всіх проблем українців. Виходячи з цього, ці проблеми вимагають наукового дослідження з особливо гострих питань: щодо негайного припинення вогню, закінчення війни та вирішення інших життєво необхідних проблем по розбудові держави, відродження природного середовища та відновлення соціальної справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд науково-практичних та правових аспектів у сфері екології, економіки, політики та визначення напрямків їх вирішення на різних рівнях здійснювали вчені технічних, економічних, екологічних, правових, політичних напрямків, а саме: В. І. Андрійцев, Є.М. Білецька, Г.А. Білявський, Л.А. Бондар, А. П. Закалюк, О. Б. Качинський, Н. Н. Кисельов, В.І. Федоренко, М. І. Хілько, Ю. С. Шемшученко та інші.

Крім того, розглядом різних аспектів війни російських загарбників проти України займаються не тільки вчені, політологи, воєнні кореспонденти й журналісти різних країн, а також активну позицію в період бойових дій займають: Президент В. О. Зеленський, його радник, військовий експерт – Олексій Арестович, інші радники, урядовці, голови обласних військових адміністрацій (ОВА) і міські голови (т.зв. мери), висвітлюючи оперативну обстановку на фронтах і свою точку зору з цього приводу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі впливу агресії РФ на: Україну; геноцид народу; підрив економіки; рівень екологічної кризи і національну безпеку держави в результаті бойових дій. На основі з'ясованих причин спробуємо запропонувати шляхи боротьби з наслідками антисоціальних діянь російського агресора.

Виклад основного матеріалу. З початком великомасштабної агресивної війни РФ з Україною Президент Зеленський В.О. 24 лютого 2022 року заявив в своєму зверненні: «Українська армія, прикордонники, сили поліції та спеціальних служб зупинили атаки ворога». За словами Президента, на Донбасі збройні сили «діють на відмінно», «надійно утримують» харківський напрямок… Найбільш проблемна ситуація на півдні. Наші війська ведуть запеклі бої у передмісті Херсону. Ворог тисне з окупованого Криму, намагається просунутись у бік Мелітополя», - повідомив Президент і додав, що на півночі країни війська РФ просуваються повільно, зокрема, в Чернігівській області [14]. Але війна затягнулася і завдає страшну шкоду Україні.

Про те, як світ реагує на російський напад на Україну 24 лютого 2022 року, заявив міністр закордонних справ Дмитро Кулеба: «Майже 50 країн світу підтримали Україну у протистоянні російській агресії, і ця кількість буде зростати» [15]. «Кілька днів тому я сказав, що росіяни не божевільні і не атакуватимуть Україну. Визнаю, що я помилявся», - зазначив Земан, повідомляє Радіо Прага. «Божевільного необхідно ізолювати. Причому захищатися треба не лише на словах, але вживати конкретних заходів. Я хочу висловити повну підтримку Україні, її керівництву, її народу», – наголосив Президент Чехії [15]. Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмайєр вперше визнав помилки у політиці щодо Росії. Про це він сказав 4 квітня 2022 р.: «Моя прихильність до газопроводу «Північний потік-2» була явною помилкою. Ми трималися за мости, в які Росія більше не вірила, про що нас попереджали наші партнери» [16].

Війна на міжнародному політичному, економічному та дипломатичному фронті послаблює сили ворога, але він ще має великі військові можливості, які злочинно використовує не на полях битви, а руйнує інфраструктуру мирних міст і сіл, калічить і вбиває цивільне населення, забруднює природне середовище хімічними та радіаційними елементами. Тисячі прикладів таких суспільно-небезпечних випадків фіксуються експертами-криміналістами для порушення кримінальних справ проти агресора. Це висвітлюють ЗМІ як України, так і інших країн.

Підрив газопроводу у Харкові 27 лютого 2022 р. призвів до потужного вибуху та ударної хвилі, яка пошкодила будівлі в житлових районах міста. Згідно з нормами цивільної безпеки, аварія такого масштабу є техногенною катастрофою, а значить, населенню бажано негайно покинути місця, близькі до аварії.

Весь світ сколихнули новини про захоплення Чорнобильської та Запорізької атомних станцій. Окупанти 14 березня 2022 р. підірвали частину боєприпасів на майданчику захопленої ЗАЕС. На Чорнобильській АЕС вони пошкодили високовольтну лінію, яка має постачати туди електрику, в тому числі для охолодження відпрацьованого ядерного палива на місцевих сховищах. Через відсутність електроенергії температура в басейнах витримки підвищується, що потенційно може призвести до викидів радіоактивних речовин у навколишнє середовище [9].

Наша планета Земля вже сьогодні техногенно перевантажена шкідливими викидами в повітря отруйних газів, які перетворюються в кислотні дощі, а ті, в свою чергу, несуть загибель лісів, ґрунтів, водойм і всього живого. Аварія на Чорнобильськиї АЕС (Україна, 1986), аварія на Фокусімськиї АЕС (Японія, 2011), хімічні та інші екологічні катастрофи світового рівня складають потужниї антропогенниї тиск на природу, що, безумовно, порушує енергетичниї баланс планети [17, с. 133–134].

А війна тільки добавила, крім горя, смертей та руйнації інфраструктури, забруднення навколишнього середовища, мінування агресором вимушено покинутих територій під тиском ВСУ, і тисячі варварські безпричинно вбитих цивільних людей, зґвалтованих і закатованих дітей, жінок.

Зафіксовані пожежі на нафтобазах, АЗС, сміттєзвалищах, є факти пошкодження об’єктів тепло- та водопостачання (каналізаційні насосні станції, фільтрувальні станції, водогони) [9]; «…частину

родючих угідь використовують під сміттєзвалища, які, крім сморіду, шкоди навколишньому середовищу, несуть куди більш значну загрозу тим, хто проживає в даному районі, людям і всьому живому. Загниваючі харчові відходи, відходи хімічних підприємств, медичних установ, лакофарбових заводів, будівельне сміття – це все, особливо після дощу або снігу, що тане, просочується в ґрунт і через підводні течії потрапляє в озера, річки, моря, і як результат – постійно відбуваються забруднення атмосфери, гідро, літосфери та біосфери, що безпосередньо веде до екологічної кризи» [18, с. 172].

На даний час, коли на полях битв гинуть тисячі солдатів з обох боків і їх не можливо вивезти з поля бою з причин постійних обстрілів, вони розкладаються, і трупна отрута потрапляє у ґрунт, а потім через підводні течії – у воду та забруднює водойми. Це вже смертельно небезпечна річ, яка разом з CO_2, радіацією і різними хімічними отруйними речовинами перевищує екологічно-критичний рівень, чим дуже погіршує довкілля.

Після завершення цієї війни будуть потрібні за допомогою іноземних партнерів України: відбудова міст, селищ і сіл України на основі гармонії між людиною і природою; створення умов для розвитку екологічно ефективного партнерства між державами світу; імплементація міжнародних екологічних норм і стандартів до національних правових систем; впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем; застосування принципу регіоналізму під час вирішення екологічних проблем [19, с. 54].

Висновки. Російські окупанти вчиняють геноцид українського народу, знищуючи все на своєму шляху, залишаючи після себе тільки смерть, розруху, економічну кризу та екологічний колапс, тому, перш за все, необхідно намагатись якнайшвидше припинити бойові дії, закінчити війну та приступити до вирішення життєво необхідних проблем по розбудові держави, відродженню навколишнього середовища та відновленню соціальної справедливості.

По-друге, зберігається актуальність вирішення на майбутнє проблем реального, а головне – миттєвого захисту суверенітету окремих країн у період бойових дій задля запобігання порушення норм міжнародної Женевської конвенції з приводу ведення війни з боку держав-загарбників. У зв’язку з цим Міжнародна федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця [20]0, ПАРЄ [21], ОБСЄ [22], НАТО [23], ЄС [24], світова спільнота та дипломати зацікавлених у цьому

питанні країн під егідою ООН [25] повинні розробити новий, більш дієвий механізм оперативного впливу на агресора.

І хоча, зазвичай, так не пишуть в академічних текстах, сьогодні це доцільно зазначити: ми – об'єднані війною українці, віримо в активну, принципову бойову позицію на всіх фронтах нашого миролюбного Президента – Володимира Олександровича Зеленського, в наші героїчні ЗСУ і славних бійців Територіальної оборони, безстрашних волонтерів та вдячні усім, хто допомагає відновити незалежність і мир в Україні. Ми всі, як один, встали на захист Батьківщини, кожен на своєму місці, зокрема освітяни, з повною віддачею творчих сил задля якнайшвидшої нашої Перемоги над російським агресором. Ми Свято віримо в нашу Перемогу! Слава Україні! Героям Слава!

Список використаних джерел

1. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12 (дата звернення: 15.04.2022).
2. Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1991, № 48, ст. 663. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1660-12#Text (дата звернення: 15.04.2022).
3. Конституція України від 28.06.1996 р., з наступними змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text дата звернення: 15.04.2022).
4. Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Про реформу охорони здоров'я в Україні»: Постанова ВР України. *ВВР*, 2016, № 21, ст.450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-19#Text (дата звернення: 15.04.2022).
5. Про освіту: Закон України. *ВВР*, 2017, № 38-39, ст. 380). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top (дата звернення: 15.04.2022).
6. Реформа правоохоронних органів. URL: https://www.dw.com/uk/реформа-правоохоронних-органів/t-41429717 (дата звернення: 15.04.2022).
7. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України (ВВР, 1992, № 30, ст. 426). URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text (дата звернення: 15.04.2022).

8. Женевская конвенция от 12 августа 1949 года о защите гражданского населения во время войны. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml (дата звернення: 15.04.2022).

9. Місяць війни. Злочини проти довкілля /Екоактивісти нарахували більше сотні заборонених Женевською конвенцією злочинів проти довкілля внаслідок російської агресії. 26 березня 2022, 08:22. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/ 2022/03/26/684714/ (дата звернення: 15.04.2022).

10. Найпотужніший неядерний запас: що таке вакуумна бомба і чому вона заборонена. URL: https://fakty.com.ua/ru/svit/20220320-najpotuzhnishyj-neyadernyj-zapas-shho-take-vakuumna-bomba-i-chomu-vona-zaboronena/ (дата звернення: 15.04.2022).

11. В Краматорске войска РФ применили запрещенные фосфорне бомбы / Новости войны. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Qn_PqUNpckE (дата звернення: 15.04.2022).

12. Росія завдає ударів забороненими касетними бомбами. URL: https://armyinform.com.ua/2022/03/04/rosiya-zavdaye-udariv-zaboronenymy-kasetnymy-bombamy/ (дата звернення: 15.04.2022).

13.Заява Комітету з питань правової політики щодо фактів геноциду українського народу / Інформаційне управління / Опубліковано 04 квітня 2022, о 14:17. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/221294.html (дата звернення: 15.04.2022).

14. Зеленський: Росія призупинила атаки, є оперативна пауза. 24 лютого 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-60503283 (дата звернення: 15.04.2022).

15. Як світ реагує на російський напад на Україну. 24 лютого 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-60516062 (дата звернення: 15.04.2022).

16. Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр вперше визнав власні помилки у політиці щодо Росії. URL: https://www.dw.com/uk/prezydent-frn-vpershe-vyznav-vlasni-pomylky-u-polityts i-shchodo-rosii/a-61358878 (дата звернення: 15.04.2022).

17. Пьохов В. М., Пьохова С. В. Корупція в сфері екології: економіка, політика, право / Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах: *Зб. наук.*

праць за матеріалами Міжнародної наук.-практ. конф. (14 листопада, 2019 р., м. Одеса) / Міжрег. Академія управління персоналом. Одеськ. ін-т. Інститут проблем ринку та ек.-екол. досліджень НАН України. Одеса: Лерадрук, 2019. С. 133–138.

18. Пьохова С. В. Трагедия украинских земель: екология, экономика, право / Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах: *Зб. наук. праць за матеріалами XV науково-практичної конференції (14 листопада 2019 р., м. Одеса)* / Міжрег. Академія управління персоналом. Одеський інститут. Інститут проблем ринку та ек.-екол. досліджень НАН України. Одеса: Лерадрук, 2019. С. 172–176.

19. Пьохов В. М., Пьохова С. В., Шевчук В. В. Екологічна криза в Україні: окремі питання нормативно-правового забезпечення реалізації державної екологічної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 51–55.

20. Міжнародна федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_Федерація_Товариств_Червоного_Хреста_і_Червоного_Півмісяця (дата звернення: 15.04.2022).

21. Парла́ментська асамбле́я Ра́ди Євро́пи, ПАРЄ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентська_асамблея_Ради_Європи (дата звернення: 15.04.2022).

22. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: https://www.dw.com/uk/організація-з-безпеки-і-співробітництва-в-європі-обсє/t-18359457 (дата звернення: 15.04.2022).

23. Північноатлантичний альянс (НАТО). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/НАТО (дата звернення: 15.04.2022).

24. Європейський Союз (ЄС). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейський_Союз (дата звернення: 15.04.2022).

25. Організація Об'єднаних Націй (ООН). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_ Об%27єднаних_Націй (дата звернення: 15.04.2022).

УДК 341.38+342.4/.8+355.01(470+571):(477)

Олена Золотарьова,
доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП, ад'юнкт-професор МКА

ФОРМУЛА ШТАЙНМАЄРА ЯК ОДНА З ПІДСТАВ АКТИВНОЇ ФАЗИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. *Розглянуто проблеми Мінських угод з точки зору їх відповідності Конституції України і неможливості імплементації «формули Штайнмаєра» в українське законодавство та практичного виконання, що стало однією з підстав повномасштабного вторгнення Росії в Україну.*

Abstract. *The problems of the Minsk agreements in terms of their compliance with the Constitution of Ukraine and the impossibility of implementing the «Steinmeier formula» in Ukrainian legislation and practical implementation, which was one of the reasons for Russia's full-scale invasion of Ukraine.*

Вступ. Сьогодні, коли в країні йде страшна війна, коли весь світ побачив апокаліптичні жахи Бучі та інших міст і селищ України, погляд на «формулу Штайнмаєра» може здатися неактуальним. З початку 2022 року світ потрапив у зону геополітичної турбулентності через військову загрозу з боку Росії в умовах спільних з Білоруссю військових навчань «Союзна рішучість-2022» на фоні гострої напруги у відносинах із Заходом через нарощування Росією військових сил на українському кордоні. Думка більшості політичних діячів та дипломатів зводилася до ідеї, що швидка реалізація Мінських угод може запобігти вторгненню російських військ в Україну. Але Росія таки розпочала повномасштабне вторгнення з метою знищення нашої державності. Ця війна – перша в історії людства, яка відбувається за часів існування соціальних мереж, мобільних телефонів, з яких можна керувати супутниками, самих супутників, з яких видно все на землі, атомних електростанцій, бойових дронів та інших технологічних складових сучасної цивілізації [5].

Постановка проблеми. З наукової точки зору, у цих важких умовах постає питання, чи можливо було виконання Мінських угод Україною, зокрема за так званою «формулою Штайнмаєра», на якій наголошували західні партнери, без порушення норм Конституції

України, і чи не став цей нелогічно сформульований зміст «формули» фактором прискорення нападу «рашистської» Росії на Україну. Ми розуміємо, що комплекс причин страшної війни складний, вона є наслідком хибної уяви путінського режиму про свободу, незалежність, демократію окремість української історії та державності, ментальності, про необхідність створити СРСР-2 і вважатися «великою імперією», що керує світом, та про можливість не дотримуватися норм міжнародного публічного права. Можна називати багато політичних, психологічних і технічних причин цієї війни, проте в самій їх суті лежить те, що двадцять два роки назад Росія застрягла в минулому, у той час, як світ пішов уперед. Це *причини*, але одним з *приводів* стала т. зв. «Формула Штайнмаєра», і спробуємо це довести в нашому дослідженні. «Формула Штайнмаєра» – це метод виконання одного з пунктів мінських домовленостей – щодо визначення статусу Донбасу. Цю «формулу» в жовтні 2015 року запропонував на Паризькому саміті «нормандської четвірки» ексміністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier), який нині є Президентом ФРН, обраним на другий строк. «Формула» була задумана як компроміс у дискусіях щодо порядку виконання Мінських угод і була підтверджена на зустрічі глав «нормандської четвірки» у Берліні 19 жовтня 2016 року. Для спрощення сприйняття тексту цього невеликого дослідження ми будемо далі писати «формула» без лапок.

Суть формули полягала у тому, що Донбас має отримати тимчасовий особливий статус на час проведення там місцевих виборів, а на постійній основі – після того, як результати виборів визнає Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Під її контролем мало відбутися голосування [14]. Умови Формули в деталях не прописані, що викликало подальші розбіжності в її тлумаченнях з боку Росії та України та її фактичне заморожування.

Бажаючи завершити війну на Донбасі, 1 жовтня 2019 року українська делегація в Тристоронній контактній групі (ТКГ: ОБСЄ, Україна, Росія) погодилась на її імплементацію в законодавство. На відміну від «Мінського протоколу» 2014 року, під яким підписалися Президент Л. Кучма, експредставник України у ТКГ, і екслідери квазіреспублік Захарченко з Плотницьким, згоду України на «формулу Штайнмаєра» оформили окремими особистими листами на адресу ОБСЄ від представника України та від самопроголошених «республік» про те, що вони погоджуються із імплементацією «формули» [13]. При цьому, за словами Президента В. Зеленського, на той момент, «ніяких

виборів під дулом кулеметів не буде і не може бути. **…**Не буде перейдено жодної червоної лінії, саме тому немає і не буде ніколи ніякої капітуляції**»** [3]. Але чи можна було взагалі імплементувати цю Формулу і запобігти вторгненню ворога – ось в чому питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз «гібридної війни» в Україні, можливості подолання конфлікту, зміст і реалізація Мінських угод (Мінськ-1 та Мінськ-2) провели українські дослідники Ю. Арабаджі, В. Кулік, М. Кармазіна, Д. Офіцинський, Г. Ярославська та багато інших. Юрій Офіцинський у 2018 р. видав монографію «Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років)» [7]. Іноземні аналітики дослідили різні аспекти російсько-української війни, ІНТЕРНЕТ рясніє від публікацій, блогів 2014-2022 рр. на тему війни, Мінських угод, формули Штайнмаєра, санкцій проти Росії, переговорний процес США, НАТО, ОБСЄ, окремих політиків та дипломатів з Росією, Україною та між собою, про активізацію в межах Нормандського формату, що, на жаль, не дало результату. Ю. Шулипа у своїй монографії «Будущее Донбасса по “формуле Штайнмайера”» доходить до принципового висновку: Президент РФ Володимир Путін не бажає припиняти російську агресію проти України та оккупацію суверенних українських територій на основі таких політичних договорів як мінські рішення, протоколи радників нормальних саммітів, «формула Штайнмайєра», рамкові угоди ТКГ тощо, проте Володимир Путін і його оточення використовують перераховані вище домовленості в якості інструментів руйнування української державності та одну з основних можливостей, досягнутих на знищення України, як держави і суб’єкта міжнародного права [16, с. 261]. У лютому-квітні 2022 р. весь світ не лише обговорює жахи війни в нашій країні, а й активно допомагає у військовій, медичній, гуманітарній сфері, грошима, волонтерством, прийняттям наших біженців. Сьогодні йдуть важкі переговори з делегацією ворога: на українсько-білоруському кордоні, онлайн, в Стамбулі. З новою фазою 8-річної війни – повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року – згадувати про Мінські угоди фактично не має сенсу. Але питання, чи могла бути реалізована формула Штайнмаєра, важливе для дослідників, особливо юристів і політологів.

Мета нашого дослідження – з’ясувати, чи є підстави вважати, що імплементація формули Штайнмаєра в українське законодавство зупинила б Росію від подальших агресивних кроків і повномасштабної військової агресії, чи можна було взагалі імплементувати цю Формулу,

не порушивши українську Конституцію, з точки зору права і здорового глузду, і чи не дала сама ця помилкова Формула привід Путіну та путінському режиму звинувати Україну і почати криваву агресивну фазу війни, що триває з 2014 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть формули Штайнмаєра полягала в оформленні «особливого статусу» Донбасу відразу після виборів, передбачених Мінськом-2. Комплекс заходів щодо виконання Мінського протоколу, узгоджений на саміті в Мінську 11-12 лютого 2015 р. лідерами «нормандської четвірки» (Німеччина, Франція, Україна та Росія), включав 13 пунктів, зокрема було передбачено:

- припинення вогню;
- розведення військ;
- ухвалення Верховною Радою України Закону про амністію бойовиків, забезпечення їх помилування;
- звільнення й обмін всіх заручників і незаконно утримуваних осіб на основі принципу «всіх на всіх»;
- визначення модальностей повного відновлення соціально-економічних зв'язків, включаючи соціальні перекази, пенсії;
- відновлення повного контролю над державним кордоном з боку уряду України у всій зоні конфлікту, яке має розпочатися в перший день після місцевих виборів і завершитися після всеосяжного політичного врегулювання (місцеві вибори в окремих районах Донецької та Луганської областей на підставі Закону України та конституційна реформа);
- проведення конституційної реформи в Україні з набуттям чинності до кінця 2015 року нової Конституції, яка передбачає ключовим елементом децентралізацію (з урахуванням особливостей окремих районів Донецької та Луганської областей, узгоджених з представниками цих районів), а також ухвалення постійного законодавства про особливий статус окремих районів Донецької та Луганської областей;
- на підставі Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» питання, що стосуються місцевих виборів, будуть обговорюватися й узгоджуватися з представниками окремих районів Донецької та Луганської областей в рамках Тристоронньої контактної групи. Вибори будуть проведені з дотриманням

відповідних стандартів ОБСЄ при моніторингу з боку БДІПЛ ОБСЄ [14].

Тобто, Формула закликала запровадити так званий «особливий статус» для окупованих Росією та проросійськими сепаратистами територій одразу після того, як відбудуться місцеві вибори, влаштовані за українським законодавством, але на тимчасовій основі, а після визнання виборів законними за оцінкою ОБСЄ – на постійній основі. В разі успішного проведення виборів Україна зобов'язувалась би надати окупованим російськими військами територіям ОРДЛО «особливий режим місцевого самоврядування», що неможливо без зміни Конституції України, а українська влада має отримати контроль над кордоном України з Росією.

Відразу виникли розбіжності між країнами щодо розуміння змісту цієї Формули, бо домовленості дипломатів Нормандського формату не включали пунктів щодо термінів і деталей проведення виборів у зоні міждержавного конфлікту [13]. Причому, цілком очевидно, що вибори були неможливі без забезпечення безпекових умов та контролю Україною за російсько-українським кордоном. Аналіз Виборчого кодексу України [1] доводить, що організація місцевих виборів за ним у цій ситуації була просто неможлива: не можна безпечно створити виборчі комісії, неможливо провести передвиборну агітацію українських партій, є небезпека для населення на території, де багато мін, тощо, в день виборів можливі теракти, не ясно, як можуть працювати поліція і суди в період виборчого процесу та після виборів, чи буде миролюбною реакція мешканців ОРДЛО на повернення вимушених переселенців з Донбасу і т.і. За Мінськими угодами, відновлення повного контролю над державним кордоном України має розпочатися «в перший день після місцевих виборів». Але ст. 71 Конституції України гарантує виборцям вільне волевиявлення [4], що в даному випадку унеможливлюється. Ст. 17 Конституції зазначає, що в Україні забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань [4], крім законно існуючих у державі. Такі умови дали підстави Президентові Володимиру Зеленському назвати українців «заручниками Мінська», а Мінські домовленості – «поразкою». Проте іншого шляху деескалації вироблено не було. Саме у тому, чи можуть відбутися вибори в ОРДЛО раніше, ніж Україна отримає контроль над своїм кордоном, та деокупації, і була основна розбіжність між позиціями України та Росії під час переговорів.

Росія не виконувала Мінські домовленості. З 2019 р. великого обміну полонених, заручників, т. зв. утримуваних осіб не відбувалося. ТКГ узгодила в 2019 р. умови розведення сил на двох пілотних ділянках Донбасу, але попри припинення інтенсивного протистояння у війні, повного припинення вогню так і не настало. За три роки загинуло приблизно 200 українських воїнів, було багато поранених. Командування сил ООС неодноразово повідомляло про обстріли українських позицій з гармат, мінометів та ракетних установок калібру, якого не повинно бути ближче за 50 кілометрів від лінії зіткнення [6]. Отже, виконання наступних пунктів і формули Штайнмаєра вбачалося вкрай дискусійним. В умовах практичного припинення режиму «тиші» після 16 лютого 2022 року, фейків та пошуку Росією casus belli виконання Формули стало повністю нереальним.

Оскільки Мінські угоди вимагали обговорення та узгодження питань з представниками окремих районів Донецької та Луганської областей в рамках Тристоронньої контактної групи, а розмовляти з представниками маріонеткового режиму ОРДЛО, які самі не вирішують, не було сенсу (а Росія робила вигляд, що не є стороною конфлікту, і бажала суб'єктивувати ДНР і ЛНР), Україна знайшла вихід з цієї ситуації, включивши в ТКГ проукраїнських представників Донбасу з числа вимушених переселенців. Маємо розуміти, що на нашій землі, яку Путін вважає не незалежною державою, а «територією», російська влада фактично протистоїть США і НАТО, демократії та свободі ЄС, вимагаючи визнання політико-економічної рівності та величі Росії і демонструє військову силу.

Навіть якщо б не сталося повномасштабного вторгнення Росії, після виявлення і обговорення в ЗМІ страшних катувань «на підвалі» в ОРДЛО українці навряд чи змирилися б з необхідністю повної або часткової амністії бойовиків на Донбасі, що передбачалось Мінськими угодами, тим більше, що амністія та помилування стали б можливими лише після обрання легітимних органів влади на окупованих Росією територіях. Разом з тим, Верховна Рада України ухвалила всі закони, що були необхідні для здійснення амністії членів незаконних збройних формувань на Донбасі. Хоча під амністію не потрапляють: особи, які, відповідно до міжнародного законодавства, скоїли злочини щодо геноциду; особи, що скоїли воєнні злочини; особи, які є причетними до збиття малайзійського «Боїнга». Проте більшість українських громадян (63 %) не підтримували можливість повної амністії для бойовиків на Донбасі [4]. Але після сучасної кривавої фази російсько-української

війни, після злочинств у Бучі, Гостомелі, Бородянці, Ірпені, Маріуполі та інших містах і селах нашої країни, українці ніколи не простять ворогу його військових злочинів і геноциду українського народу.

Як бачимо, російська логіка виконання Мінських домовленостей передбачала проведення виборів без виконання безпекової компоненти, тому РФ наголошувала на невиконанні Мінських угод Україною. 12 липня 2021 р., за 7 місяців до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, ексканцлерка ФРН А. Меркель нагадала Президенту України В. О. Зеленському про необхідність імплементації у національне законодавство формули Штайнмаєра і проведення виборів в ОРДЛО. Тому був розроблений проєкт Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» [10], що надавав алгоритм проведення виборів в ОРДЛО лише після деокупації, забезпечення безпеки учасників та вільної політичної агітації за законодавством України, але 25 січня 2022 р. Проєкт був відкликаний через нібито «невідповідність Мінську». І за місяць почалась активна фаза 8-річної війни Росії проти України.

Мінськими угодами була передбачена гуманітарна допомога Донбасу, яку мали отримувати як на окупованих територіях, так і на підконтрольних Україні. Але на фінансування законопроєкту про виплату пенсій мешканцям ОРДЛО треба було 115 мільярдів гривень на рік, а таких коштів немає в бюджеті, заявили у Міністерстві фінансів. Жителі окупованих територій повинні були мати статус внутрішньо переміщуваних осіб, аби отримувати пенсії і особисто забирати їх на підконтрольній території України [6]. На початку 2022 року Росія і ОРДЛО безпідставно оголошували світові про майбутній наступ Збройних Сил України на Донбасі, лунали вибухи в ОРДЛО, в яких та в «геноциді» бойовики звинуватили ЗСУ, лякаючи і евакуюючи місцевих мешканців у Ростовську область. 21 лютого Володимир Путін підписав указ про визнання незалежності самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», фактично порушивши Мінські угоди, в яких йдеться про територіальну цілісність України та план повернення «республік» до її складу.

Слід розуміти, що Україна підписувала ці Угоди під тиском Кремля, вимушено, після вторгнення російських військ на території Донецької та Луганської областей, кількох трагічних подій типу Іловайська та на тлі загрози широкомасштабного наступу проросійських сепаратистських сил та армії РФ. «Мінські угоди, укладені під тиском Путіна, суперечать Конституції України, нормам

міжнародного права, статуту ООН, адже були підписані під тиском. До того ж, під цими актами немає юридично сильного підпису, вони не ратифікувалися Верховною Радою – тобто не є конституційними», - вказував експредставник України у робочій підгрупі з політичних питань тристоронньої контактної групи у Мінську у 2019 році Роман Безсмертний [2].

Перед війною Україна готувалася в 2022 р. внести зміни до Конституції щодо децентралізації [9], і не лише через вимоги Мінських домовленостей, а, в першу чергу, через об'єктивну необхідність для розвитку країни. Потреба вбудувати в контекст цих змін «особливий статус» окремих районів Донецької та Луганської областей, на наш погляд, призвела до того, що реформа децентралізації затягнулася та розпочалася в Україні де-факто без внесення змін до Конституції, хоча, за логікою, спочатку було необхідно змінити Конституцію. Можна сказати, що вибори ОТГ, тотальні зміни районів навряд чи відповідають чинній Конституції України. Донбас не може бути суб'єктом штучної федерації чи мати автономію, тому що за Конституцією Україна є унітарною державою, а світовий досвід не знає створення штучних федерацій. На Донбасі за 8 попередніх років війни дехто вже отримав російський паспорт [12], що протирічить конституційним нормам про громадянство [4, ст. 4], і підтверджує порушення Мінських домовленостей Росією. Але сьогодні на перший план виходить питання встановлення миру в Україні.

Ще до нинішньої агресивної фази війни 18 % українців вважали, що заради миру варто погоджуватися на будь-які компроміси, 24 % – що мир на Донбасі може бути встановлений лише з позиції сили, коли одна зі сторін переможе, 46 % – що заради миру варто погоджуватися на компроміси, але не на всі [17]. Проте В. Путін не готовий до компромісів, з позиції «іхтамнема» він по-фарисейськи сказав про Україну на пресконференції 18.02.2022 р. з О. Лукашенком у Москві: «…Зняттям напруженості навколо цієї країни є виконання Мінських домовленостей. Все, що потрібно зробити Києву, це сісти за стіл переговорів із представниками Донбасу та узгодити політичні, військові, економічні та гуманітарні заходи щодо завершення конфлікту» [11]. Але у разі переговорів України з бойовиками це б означало визнання «громадянської» війни в Україні, Росія в очах світу була б «миротворицею» і «посередницею» у цій війні, а подальшим розхитуванням ситуації в Україні Росія намагалась би повернути нашу країну в свою орбіту і разом з Білоруссю знов втягнути в Союз – на цей

раз не Радянський, а Євразійський, що повністю протирічить Конституції України і бажанню українців бути в Європейському Союзі. Втім, говорячи це, Путін точно знав, що Україна на перемовини з сепаратистами, а не з їх «кукловодом», не піде, а сам він за 6 днів розпочне масштабне вторгнення.

Формула Штайнмаєра була запропонована таким чином, що реально її не можна було виконати, причому саме керманичі Нормандського формату – лідери Німеччини та Франції – допустили таку трактовку виконання Мінських угод. І хоча рік за роком розрив між ментальністю творення світу майбутнього і нескінченими «безсмертними полками» минулого в Росії ставали все очевиднішими, світ і творці Нормандського формату цієї загрози не помітили. Тобто, у самій Формулі був захований «Троянський кінь», який призвів до неможливості її виконання та до страшної війни в Європі в XXI столітті. Не дивно, що в квітні 2022 р., як відомо, Президент В. Зеленський відмовився зустрічатися з В. Штайнмаєром у Києві.

Цілком очевидно, що путінська Росія не залишила б Україну в спокої, незважаючи на ймовірну реалізацію формули Штайнмаєра, навіть якщо Верховна Рада України змінила би преамбулу Конституції і виключила б положення про євроатлантичний курс України. Нарешті, 4 квітня 2022 р. Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр у своїй заяві визнав, що припускався помилок у своїй політиці щодо Росії, бо покладався на те, що Путін «не піде на повну економічну, політичну та моральну руйнацію своєї країни заради свого імперського безумства» [8]. Але, на жаль, він зрозумів це через 7 років після пропозиції своєї Формули.

Висновок. Таким чином, за нормами сучасної Конституції, та й за логікою здорового глузду, точне виконання формули Штайнмаєра було апріорі неможливе. Більш того, саме в ній, багато в чому з вини лідерів Німеччини та Франції, було заховано механізм продовження конфлікту, що дозволяло Росії звинувачувати Україну в невиконанні «політичної складової» Мінських угод і призвело, зокрема, до усталеного сприйняття пересічними росіянами нашої країни як агресорки, що «здійснює геноцид на Донбасі», і до активної фази війни. Але сьогодні, в процесі складних переговорів з представниками ворога, все одно слід шукати не лише військові, а й дипломатичні компромісні рішення, при цьому гнучкість позиції української влади має відповідати задачі припинення руйнівної війни агресором та стратегічній меті – недопущенню втрати державності та забезпечення безпеки України.

Список використаних джерел

1. Виборчий кодекс України**.** *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2020, № 7, № 8, № 9, ст. 48.
2. Дорош Світлана. Мінські угоди летять у прірву. Що це означає для України. BBC News Україна, 22 лютого 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-60477158 (дата звернення: 05.04.2022).
3. Зеленський заявив, що Україна погодила «формулу Штайнмаєра» і це не «страшилка». URL: https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/1/7227833/ (дата звернення: 19.02.2022).
4. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 19.02.2022).
5. Корсунський Сергій. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? 06 березня 2022. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html (дата звернення: 05.04.2022).
6. Мінські угоди: хто не виконує домовленості? Радіо Свобода. https://www.radiosvoboda.org/a/30432975.html (дата звернення: 19.02.2022).
7. Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.
8. Президент Німеччини вперше визнав помилкою свою політику щодо Росії – медіа. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-prezydent-nimechyny-pomylka-shchodo-rosii/31785767.html (дата звернення: 05.04.2022).
9. Проєкт змін до Конституції в частині децентралізації: що передбачає і які подальші кроки. URL: https://decentralization.gov.ua/news/14307 (дата звернення: 19.02.2022).
10. Проєкт Закону про засади державної політики перехідного періоду. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625 (дата звернення: 19.02.2022).
11. Путін і Лукашенко висловилися щодо загострення на Донбасі. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/18/novyna/polityka/putin-lukashenko-vyslovylysya-shhodo-zahostrennya-donbasi (дата звернення: 19.02.2022).

12. СБУ зафіксувала масову видачу паспортів РФ у ОРДЛО. URL: https://www.dw.com/uk/sbu-zafiksuvala-masovu-vydachu-pasportiv-rf-u-ordlo/a-59134639 (дата звернення: 19.02.2022).

13. Україна погодилась на «формулу Штайнмаєра» — голова МЗС. URL: https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pogodilas-na-formulu-shtajnmajyera-golova-mzs (дата звернення: 19.02.2022).

14. Формула Штайнмаєра: що саме підписав Кучма – документ. URL: https://24tv.ua/formula_shtaynmayera_tekst_dokumenta_planu_miru_shtaynmayera_n1213269 (дата звернення: 19.02.2022).

15. Штайнмайер в законе: на что согласился Киев и есть ли в «формуле» вывод российских войск. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2019/10/2/7101433 (дата звернення: 19.02.2022).

16. Шулипа Ю. Ю. Будущее Донбасса по «формуле Штайнмайера»: монография Информационное издание «Национальной политики», Інтерсервіс. Издание 1-е. Киев — Берлин 2020. 336 с.

17. Як змінилася думка українців про російсько-українську війну за два роки президенства Зеленського. URL: https://dif.org.ua/article/yak-zminilasya-dumka-ukraintsiv-pro-rosiysko-ukrainsku-viynu-za-dva-rokiprezidenstva-zelenskogo?fbclid=IwAR0lNd9cWOYeD-4eApezo7FtMYb2lPD9jmr0PR ZeIrmE573aZeB1fr7Z6aI (дата звернення: 19.02.2022).

УДК 159.9-053.2+37.09 (477):355(470+571)

Тетяна Рєпнова,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету

ЕКСТРЕМАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ТА ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглядаються психологічні особливості екстремальної поведінки українських дітей старшого підліткового віку та проблема психологічної безпеки освітнього середовища, що знаходиться під комплексним впливом екстремальних умов, спричинених повномасштабною війною у 2022 році, яку веде агресор Російська Федерація проти України.*

Abstract. *The article examines the psychological features of extreme behavior of Ukrainian adolescents and the problem of psychological security of the educational environment, which is under the complex influence of extreme conditions caused by the full-scale war in 2022 by the aggressor Russia against Ukraine.*

Вступ. Суспільні відносини у підлітковому віці значно розширюються, відбувається прийняття підлітками відповідальних рішень, вони більш активно приймають участь у самоорганізації власного життя, навчання та дозвілля. Разом з тим, у сучасному довкіллі українських дітей діють екстремальні умови рівня смертельної небезпеки, що викликають негативні впливи на підлітка, спричиняють його емоційну нестабільність, завдають страждань, пов'язаних із загрозою життю і здоров'ю його та його близьких, порушують адаптовану поведінку, що, у свою чергу, впливає на психологічну безпеку освітнього середовища, колективну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В академічному тлумаченні екстремальних умов їх розуміють як зовнішні умови, що сильно ускладнюють нормальну фізичну і психологічну життєдіяльність людини та у сукупності і нагромадженні перевищують можливості їх опрацювання, можуть становити загрозу для життя. Психологічні наукові дослідження розглядають екстремальні умови як надзвичайні подразники (за І. Павловим), надмірно складні умови (за

В. Ковальовим), умови, несприятливі для життєдіяльності (за В. Марищук, К. Шафранським), сукупність обставин, що створюють небезпеку для життя (за А. Ромен), стресори (за Г. Сельє). Екстремальні умови – крайні, загострені прояви різних елементів ситуації, які переживаються як джерело фізичного і психічного дискомфорту та пред'являють підвищені, надмірні вимоги до психічних і фізичних можливостей людини (В. Небиліцин) [3, с. 60]. Екстремальні умови викликають трансформацію особистості, за даними військової психології [4, с. 12].

Мета статті — розгляд засобів профілактики екстремальної поведінки українців – старших підлітків та сприяння психологічній безпеці освітнього середовища через подолання наслідків впливу екстремальних умов на поведінку старших підлітків, їх комплексної дії, викликаних повномасштабною війною у 2022 році, яку веде агресор Російська Федерація проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екстремальна поведінка особистості української дитини підліткового віку набула глобального характеру в умовах російсько-української війни у 2022 році. На малолітню і неповнолітню дитину сьогодні діють загрози і виклики, які потребують життєзбереження, утримання психічної цілісності, зниження рівня емоційних страждань, відновлення ресурсів саморегуляції і життєдіяльності.

Найбільшу шкоду дитячій психіці завдають екстремальні умови, що пов'язані із життєво важливими показниками, а саме: перебуванням у епіцентрі військових дій, руйнацією житла, доступом до безпечного місця, втратою близьких, розлученням із сім'єю, загибеллю вчителя, набуттям статусу біженця за кордоном на території дружніх країн, переселенням в більш безпечні регіони країни, безстроковим перебування у притулках для переселенців на час воєнних дій, порушенням спілкування, перешкоджанням соціальній взаємодії із групою однолітків, доступу до навчання, включенню в освітнє середовище тощо.

До деяких екстремальних умов можна підготуватися, інші практично не залишають часу для попередження. Комплекс екстремальних факторів впливає на ступінь реакції та глибину психологічного травмування підлітків. Практичним психологам та вчителям необхідна певна інформація для розпізнавання та розуміння поведінки учнів. Психологічна травма може змінити уявлення дитини

про світ та про себе, під загрозою самовідчуття цілісності, переживання стабільності та безпеки світу [3, с. 61].

Реакція підлітків у екстремальних умовах залежить від складності ситуації, наявності порушення безпеки для самої дитини та для її близького оточення, віку дітей, їх психологічних особливостей, навичок керування у кризових ситуаціях. Часто відреагування екстремальної поведінки знаходить відображення в іграх, разом з тим, дидактичні ігри можна використовувати як засіб попередження агресивності в поведінці учнів підліткового віку в процесі їх навчальної діяльності [1, с. 32–33].

Попередньо вивчаючи адаптацію учнів та актуального ситуативного поля, пов’язаного із екстремальними умовами, практичний психолог виявляє психотравмуючі стани у дітей та підлітків, орієнтуючись на основні ознаки:

1. Відсутність емоційної реакції, відстороненість.
2. Нездатність керувати емоціями.
3. Підвищене самозвинувачення, нерегульовані афекти, гнів.
4. Суїцидальні наміри, вербальні повідомлення про небажання жити.
5. Дивакувата поведінка, гальмування реакцій, наприклад, при зверненні.
6. Сконцентрованість на особистих та сімейних проблемах.

У стратегіях роботи психолог організовує вивчення та збір інформації щодо дії деструктивних умов, інформує батьків, класифікує проблеми та переадресовує, наприклад, дітей та підлітків з високими ризиками травматичного стресу до відповідних соціальних служб, медичних установ, кризових центрів. Доречна комплексна біопсихосоціальна допомога дитині, що знаходиться під впливом екстремальних умов. З підлітками практичний психолог проводить короткочасну консультаційну роботу, інтерв'ю, а також короткі інструктажі із психологічної безпеки, отримує зворотній зв'язок протягом кількох днів після консультації [2, с. 23–24].

Освітнє середовище має певні особливості, які визначають можливості та специфіку вирішення питань психологічної допомоги дітям та підліткам у подоланні наслідків впливу екстремальних умов.

Забезпечення психологічної безпеки у закладі освіти онлайн та офлайн включає такі заходи:

1. Психологічне дослідження впливів екстремальних умов на учня, учнівський колектив, визначення категорії постраждалих та планування дій.

2. Профілактика психотравмування, інструктажі з психологічної безпеки.

3. Безпосередні дії у екстремальній ситуації.

4. Післякризові заходи: відслідковування стану дітей, психокорекційна робота, психологічна підтримка тощо.

5. Створення доброзичливої атмосфери у колективі, на основі прийняття, взаємної підтримки, творчості.

6. Встановлення зв'язків із регіональними службами безпеки.

7. Попереднє виявлення та обговорення потенційно небезпечних ситуацій, а також виділення учнів із емоційними та поведінковими проблемами.

8. Підготовка узгоджених дій психологічної служби, вчителів, персоналу та служб безпеки, інших установ громадської охорони.

Профілактична робота починається із визначення готовності школи до зниження дії екстремальних умов на учнів та підвищення безпеки у шкільному середовищі, орієнтована у напрямах:

- Можливості школи у зниженні ризику дії екстремальних умов в освітньому середовищі.
- Складання та проведення інструктажу для педагогічних працівників та батьків щодо дій у екстремальних умовах.
- Формування в учнів певних навичок поведінки у проблемних ситуаціях, комунікативних вмінь підтримки.

До заходів профілактики впливу екстремальних умов в освітньому середовищі можна віднести наступне: створення доброзичливого клімату у шкільному колективі на основі підтримки; навчання певним умінням, навичкам поведінки у проблемних ситуаціях; створення шкільних пунктів підтримки; тренінг керованої поведінки та прийняття рішення; різні форми навчання щодо вироблення позиції активного учасника створення мирного оточення; групове психологічне консультування та виховні години з питань поваги та прийняття іншої людини, тренінги для учнів сумісно із батьками тощо [3, с. 60–62].

Спеціальні заняття спрямовані на вироблення навичок ефективного спілкування, вираження почуттів, вміння справлятися з негативними емоціями, самоконтролю, розуміння та прийняття індивідуального та культурного розмаїття, толерантності. Освітнє середовище може посприяти подоланню наслідків впливу екстремальних умов на особистість учнів.

Висновки. У сучасних умовах для профілактики і попередження екстремальної поведінки українських дітей підліткового віку в умовах війни, для сприяння підвищенню їх психологічної безпеки, необхідно здійснити попереднє вивчення факторів екстремального впливу на дитину, психологічних особливостей учасників освітнього процесу та здійснювати комплексний біопсихосоціальний підхід щодо усунення та корекції деструктивних проявів їх поведінки. У комплексному біопсихосоціальному підході важливо розробити систему профілактичних заходів щодо керування безпекою освітнього середовища за участю сім'ї, безпекових установ, психологічних служб. Таким чином, керуванням психологічною безпекою в освітньому середовищі є цільові дії з підготовки, прийняття і реалізації профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, збереження здоров'я і саморегуляції учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Андронюк Т. А. Застосування дидактичних ігор, як засіб попередження агресивності в поведінці учнів підліткового віку в процесі їх навчальної діяльності. Збірник наукових праць *Педагогічні науки.* Херсон: Айлант, 2002. Випуск 25. С. 31–36.

2. Рєпнова Т. П. Деструктивні та позитивні прояви у підлітків в перехідному просторі: технології формування та розвитку. *Сучасні проблеми військової та соціальної психології і соціальної роботи*: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., м. Одеса, ОНУ, Військова академія, 4–5 жовтня 2013 року. / за ред. Л. М. Снігур. Одеса: ОНУ, ВА, 2013. С. 23–25.

3. Рєпнова Т. П. Подолання наслідків впливу екстремальних умов на поведінку старших підлітків. Науково-практичний журнал. *Практична психологія та соціальна робота.* Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2014. № 10. С. 59–63.

4. Військова психологія і педагогіка: Підручник / авт. колектив за заг. ред. Л. М. Снігур. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.

УДК 341.64:[343.13+347.9]

Олена Каракасіді,
кандидат наук з державного управління, доктор філософії в галузі права МКА/МАУП, професор МКА, професор кафедри правових дисциплін, директор Одеського інституту МАУП

АнтонЗінченко,
помічник керівника фірми, магістр права, випускник Гамбурзького університету (м. Гамбург, Німеччина)

Арсеній Гаврилюк,
магістр права, випускник Одеського інституту МАУП 2022 р., вчитель основ правознавства Одеської ЗОШ № 52

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СУДОЧИНСТВА

Анотація. *Розглянуто міжнародні стандарти перегляду судових рішень, європейські нормативно-правові акти з цих питань і практику розгляду справ Європейським судом з прав людини щодо судового захисту при перегляді судових рішень в другій і третій інстанціях у контексті верховенства права.*

Abstract. *International standards for review of judgments, European regulations on these issues and the case law of the European Court of Human Rights on judicial protection in reviewing judgments in the second and third instances in the context of the rule of law are considered.*

Вступ. Принципи права являють собою найважливішу юридичну категорію, виступаючи сполучною ланкою між філософською та юридико-догматичною інтерпретаціями права. Положення про верховенство права є однією з найважливіших характеристик правової держави (поряд з поділом влади і пов'язаністю держави і громадян взаємними правами і обов'язками). Для України це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли норми міжнародного права і права людини порушуються російськими загарбниками. У правовій державі основні засади верховенства права діють на всіх стадіях розгляду справи, у тому числі під час перегляду судових рішень.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлено зовнішньою політикою України щодо розбудови цивілізованої європейської держави з громадянським суспільством та верховенством права, і у цьому контексті зміст та порядок перегляду судових рішень виступає найвищим національним мірилом рівня можливостей судової форми захисту та/або поновлення порушених прав і вирішення спорів. Будучи способом захисту прав для кожного громадянина, даний вид судового правозастосування потребує належного науково-методичного, організаційного та правового забезпечення, що є можливим лише за умови достатньої та ефективної доктринальної розробки питань сутності та змісту перегляду судових рішень та його кореляції з принципом верховенства права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика сутності, змісту та специфіки перегляду судових рішень становила предмет розгляду таких українських та іноземних процесуалістів, як-от: І. Е. Берестова, В. І. Бобрик, Т. В. Водоп'ян, О. А. Гавриленко, В. В. Городовенко, К. В. Гусаров, О. В. Дзера, Т. Еречінські, В. В. Комаров, О. В. Кохановська, Д. Д. Луспеник, А. Лакабарат, Л. М. Лобойко, В. А. Новицький, Г. М. Омельяненко, С. В. Прилуцький, Д. М. Притика, Р. Р. Рафіков, Я. М. Романюк, Н. Ю. Сакара, Р. О. Стефанчук, В. І. Тертишніков, О. А. Тимошенко, К. Тольксдорф, Є. О. Харитонов, Д. Ю. Цихоня, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, О. О. Штефан, Т. Харль-Волш та інших. Водночас малодослідженими залишаються питання верховенства права в системі перегляду судових рішень в контексті міжнародних стандартів судочинства.

Мета статті – аналіз регламентації та реалізації перегляду судових рішень у світлі міжнародних стандартів судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Захист прав та свобод людини є одним із найважливіших напрямів діяльності суспільства. Зазначена проблематика була і є актуальною протягом сотень років і розглядається з позиції філософської науки, соціології, права, релігії тощо. Проблема захисту прав і свобод людини розв'язувалася по-різному залежно від епохи, її ідей, традицій, соціальних пріоритетів. Проте тільки у середині XX ст. концепція прав людини та їх захисту набула відповідного втілення на національному та міжнародному рівнях. Зокрема, у преамбулі Статуту ООН було проголошено: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити майбутні покоління від бід війни, що двічі в нашому житті

принесла людству невимовне горе і знов затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав великих і малих націй...» [12].

Найвідоміший правозахисний документ, який і на сьогодні не втратив актуальності – це Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Головною метою цього акту є визнання людського життя найвищою соціальною цінністю та принципу пріоритетності прав особистості над правами держави [6]. Загальна декларація прав людини як спільний здобуток людства, в якому відображені певні стандарти прав людини, що стали результатом довготривалого процесу формування і втілення основ сучасного демократичного суспільства, і наразі є актуальною та вимагає неухильного її виконання, незважаючи на те, що вона фактично є офіційною урочистою заявою, що не має обов'язкової юридичної сили для країн-підписантів. Водночас авторитет цього нормативно-правового акта у сфері прав людини є беззаперечним.

Як зауважує вітчизняна дослідниця А. І. Берендєєва щодо імплементації норм Загальної декларації прав людини Україною, основні її положення знайшли відображення в Конституції України, як Основному Законі держави, що проголошує основоположні права, свободи й інтереси людини і громадянина. Також Україна ратифікувала низку міжнародно-правових документів, які містять стандарти захисту прав і свобод людини, зокрема Конвенцію про захист прав та основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року та інші [1, с. 9–11]. Звертаємо увагу на те, що у цьому документі передбачено право про перегляд рішення суду в кримінальному провадженні.

Фундаментальним доробком у сфері захисту прав і свобод людини на європейському континенті є Конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року (Конвенція) [8].

Тлумачення конвенційних положень та застосування принципу верховенства права обумовили ситуацію, за якої Європейський суд з прав людини поступово став чи не останньою надією, перетворився на своєрідний бастіон справедливості для багатьох громадян країн Європи, особливо для тих із них, які ще не мають сталих демократичних інституцій або лише формують їх. Водночас велика кількість звернень до цього Суду спонукала до оптимізації його роботи та підвищення рівня захисту прав людини та основоположних свобод,

що потребувало удосконалення норм Конвенції. З цього приводу державами-учасницями було підписано Протокол № 14, який змінив контрольну систему Конвенції з метою підвищення її ефективності шляхом збільшення строку перебування суддів на посадах (до 9 років), запровадив інститут одноособового вирішення питання про прийнятність заяви, розгляду справи комітетом у складі трьох суддів, застосування додаткового критерію прийнятності заяви з урахуванням заподіяння порушенням держави істотної шкоди заявнику тощо.

Проте процес реформування і скорочення кількості звернень до Європейського суду з прав людини на цьому не закінчився. Для вирішення складної ситуації щодо перевантаження Суду були прийняті Декларації за результатами проведення конференцій «Про майбутнє Європейського суду з прав людини», що відбулися в Інтерлакені (Швейцарія) 18–19 лютого 2010 року, в Ізмірі (Туреччина) 26–27 квітня 2011 року та в Брайтоні (Велика Британія) 19–20 квітня 2012 року. Метою проведення цих конференцій стали підвищення ефективності діяльності Європейського суду з прав людини і недопущення конфліктів, які можуть виникати між Судом та національними правовими системами. Для вирішення цього завдання Комітет міністрів Ради Європи розробив Протокол № 15 та Протокол № 16 до Конвенції, які було схвалено і відкрито для підписання 24 червня 2013 року державами-учасницями Конвенції.

Важливе значення в контексті даного дослідження має прийняття Комітетом міністрів Ради Європи Протоколу № 16 до Конвенції, до якого Україна приєдналася 20 червня 2014 року. Цей документ стосується можливості вищих судових органів і трибуналів держав-членів Ради Європи надсилати запити до Європейського суду з прав людини з метою отримання консультативних висновків щодо тлумачення і застосування прав, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї у справах, які перебувають на розгляді в національних судових органах. І хоч згідно із Протоколом № 16 консультативні висновки Європейського суду з прав людини не мають обов’язкової сили, вони стають складовою практики цього Суду, на яку він зобов’язаний орієнтуватися під час вирішення заяв [7, с. 105-112]. Як зазначає вітчизняний фахівець М. О. Борисенко, до цього ж і процедура підготовки консультативних висновків вбачається пріоритетною стосовно розгляду скарг, оскільки вирішення справи на національному рівні може бути призупинено до отримання консультативного висновку [2, с. 125].

Комітет міністрів – це орган Ради Європи, який приймає відповідні рішення з питань, що належать до його компетенції. Комітет міністрів є одночасно урядовим органом, на засіданнях якого національні підходи до вирішення проблем, що постають перед європейським суспільством, підлягають обговоренню, та політико-правовий майданчик для пошуку консенсусу щодо їх вирішення. Основним завданням цього органу є здійснення контролю за дотриманням державами-членами Ради Європи своїх зобов'язань.

Щодо досліджуваного питання перегляду судових рішень, то Комітет міністрів має низку напрацювань з цього приводу. Зупинимося детально на кожному з них. Так, однією з основних рекомендацій у цій сфері є Рекомендація R (95) 5 державам-членам щодо введення в дію і покращення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних і торгівельних справах від 7 лютого 1995 року (Рекомендація 95). Як зазначено в цьому документі щодо права на судовий контроль, загалом повинна існувати можливість контролю за будь-яким рішенням нижчого суду («суду першої інстанції») з боку вищого суду («суду другої інстанції»). Крім того, передбачено, що сторонам повинна надаватися інформація щодо їх права на оскарження і того, яким чином це право здійснювати, зокрема про строки, протягом яких необхідно подавати скаргу (стаття 1). Зазначеною Рекомендацією 95 передбачається комплекс заходів щодо обмеження вирішення спору у суді другої інстанції.

Крім того, актуальними у Рекомендації 95 є питання щодо ролі і функцій суду третьої інстанції. Так, у статті 7 передбачено застосування положень цієї Рекомендації тоді, коли це доцільно, також і до суду третьої інстанції, якщо такий існує для здійснення контролю за судом другої інстанції. Суттєво, що при розгляді можливості застосування тих чи інших засобів щодо судів третьої інстанції державам рекомендовано звертати увагу на те, що справи уже пройшли слухання у двох інших судах, а скарги у такому разі повинні подаватися з метою розвитку права чи сприяння однаковому тлумаченню закону. Коло таких скарг може бути обмеженим скаргами у тих справах, які стосуються питань права, що мають значення для всього суспільства загалом, а від особи, яка подає скаргу, необхідно вимагати обґрунтування того, чого саме її справа буде сприяти досягненню зазначених цілей.

Досить спірною, як на наш погляд, є рекомендація того, що держави могли б розглянути можливість запровадження в дію системи,

відповідно до якої суд третьої інстанції міг би розглядати справи безпосередньо, зокрема шляхом розгляду з метою винесення попереднього рішення або застосування процедури, що передбачає розгляд справи поза судом другої інстанції, і такі процедури можуть застосовуватися до справ, пов'язаних із питаннями, за якими подання скарги до суду третьої інстанції в будь-якому випадку є досить вірогідним. Щодо рішень, прийнятих судом другої інстанції, то вони повинні підлягати обов'язковому виконанню, якщо лише суд другої або третьої інстанції не надасть відстрочення виконання, або особа, яка подала скаргу, не внесе належне забезпечення.

Суттєво, що Комітет міністрів рекомендує державам, у яких не діє система дозволів на подачу скарги до суду третьої інстанції (Україна відноситься саме до таких держав), або які не допускають можливості відхилення судом третьої інстанції скарги в окремій частині, могли б розглянути можливості запровадження таких систем, які б обмежували кількість справ, що потребують третього судового розгляду. Як зауважено у Рекомендації 95, в законі можливо передбачити конкретні обставини, які дозволять суду третьої інстанції обмежити свій розгляд лише окремими аспектами справи. Крім того, у зазначеній Рекомендації фактично в імперативній формі констатовано, що в принципі в суді третьої інстанції не допускається надання нових фактів і нових доказів.

Ще одним документом, який стосується перегляду судових рішень, є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (2000)2 державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» (Рекомендація 2000) [12]. У цьому документі звернуто увагу на такі аспекти. По-перше, Рекомендація базується на понятті «restitutio in integrum» – поновлення права і необхідності покращення в національних правових системах можливостей гарантій зазначеного поняття, та за змістом є похідною від контрольних повноважень Комітету міністрів у контексті статті 46 Конвенції, тобто контролю виконання державами-членами Ради Європи остаточних рішень Європейського суду з прав людини у спорах, в яких вони є сторонами. По-друге, з урахуванням того, що Конвенція не містить положень, які зобов'язують держави-члени Ради Європи передбачати у внутрішньому праві можливості для перегляду справ і поновлення провадження у справі, наявність таких можливостей Комітетом міністрів визнається важливою, а в деяких випадках –

єдиним дієвим засобом досягнення restitution in integrum. І якщо в більшості держав приймається спеціальне законодавство в цьому аспекті, то в інших державах така можливість з'явилася в результаті діяльності судів у рамках чинного права. По-третє, досліджувана Рекомендація 2000 закликає Високі сторони переконатися, що в їх національних правових системах існують необхідні можливості для досягнення restitutio in integrum, і, зокрема, забезпечити відповідні можливості для перегляду справ, включаючи і поновлення провадження у справі. Крім цього, потрібно вказати, що в цій Рекомендації термін «перегляд» застосовано як загальний, а термін «поновлення провадження у справі» означає поновлення судового розгляду як характерного засобу перегляду справи. Також аргументовано, що порушення Конвенції можуть бути усунуті, починаючи від адміністративного перегляду, і закінчуючи повним судовим поновленням судового розгляду.

Консультативно-дорадчі функції в аспекті діяльності суддів держав Європи виконує Консультативна рада європейських суддів, яка в межах своїх повноважень приймає відповідні висновки, що стосуються, зокрема, питань організації судів апеляційної і касаційної інстанцій та здійснення ними судочинства. Щодо теми дослідження, то цінним є Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів від 24 листопада 2004 року [3].

Так, у пункті 131 цього Висновку звернуто увагу на те, що різні апеляційні системи поділяються на дві великі групи: а) оскарження, що обмежується переглядом із питань права і оцінки доказів без можливості апеляції з поданням нових доказів або апеляції за будь-яким приводом, що не згадувався перед судом першої інстанції; б) оскарження, у яких такі обмеження не існують, і суд може заслуховувати нові докази й брати до уваги нові доводи, надані під час провадження в апеляційному суді (такий підхід є характерним для України).

Загалом наприкінці XX – на початку XXI століття одним із пріоритетних напрямів розвитку інституту захисту прав і свобод людини стала його глобалізація. В аспекті сутнісного розуміння цього явища зазначений інститут знаходить відображення в тому, що абсолютна більшість держав визнали існування проблем реалізації та

захисту невід'ємних, «природних» прав і свобод людини та необхідність поступового розв'язання таких проблем. Наведене підтверджується і положеннями Загальної декларації прав людини, де передбачено мінімальний перелік назв прав і свобод, що є орієнтиром для політико-правового розвитку кожної демократичної держави, і, як наслідок, – відтворення їх у нормах більшості сучасних конституцій чи інших фундаментальних (конституційних) актів.

На європейському континенті із підписанням Конвенції держави-учасниці фактично уклали угоду про створення міжнародних (наддержавних чи міждержавних) органів, які ними уповноважені моніторити стан дотримання прав людини у відповідних державах-учасницях та піддавати його своєму контролю і впливу, а також надали згоду на реалізацію заходів захисту прав і свобод та виконання рішень і рекомендацій таких міжнародних органів. Як зазначає професор П. М. Рабінович, з метою втілення напрацьованих стандартів дотримання і захисту прав і свобод людини, держави-учасниці також дійшли консенсусу у процедурних питаннях, пов'язаних із порушеннями прав і свобод людини у цих державах та визначили основні заходи в аспекті міжнародного реагування на такі порушення [12, с. 191–199]. Водночас актуальною є і тенденція щодо захисту прав і свобод людини – збагачення конкретного змісту й обсягу прав людини у кожній із держав-учасниць Конвенції. Отже, маємо два різноспрямованих вектори – один є наслідком глобалізації тих чи інших процесів, а другий є похідним від національних традицій, закладених у національних правових системах держав-учасниць Конвенції.

Одним із таких міжнародних органів, створених Радою Європи, є Європейський суд з прав людини – міжнародна судова інституція, юрисдикція якої поширюється на усі держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію, та включає всі питання стосовно тлумачення і застосування Конвенції щодо міждержавних справ, а також вирішення скарг окремих фізичних і юридичних осіб.

Отже, відповідно до статті 32 Конвенції юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд згідно із статтями 33, 34, 46 і 47. Юрисдикції Європейського суду з прав людини належить юридична оцінка виконання державами своїх зобов'язань за Конвенцією і протоколами до неї у випадках, коли Суд розглядає заяви (скарги), визнані прийнятними у відповідності до Конвенції. Отже, як зауважує О. О. Кочура, для визначення юрисдикції

Європейського суду з прав людини до уваги беруться два критерії: просторовий і за колом осіб [9, с. 91–96].

У науковий працях фахівців-юристів різних країн Європи і світу неодноразово відмічалося про те, що Конвенція – це живий організм, оскільки про неї можна говорити як про систему загального права в тому сенсі, що вона розвивається завдяки створюваному Європейським судом з прав людини прецедентному праву. Зокрема, на думку англійського вченого Дж. МакБрайда, Конвенція сама по собі є живим правовим документом, і в результаті цього спосіб тлумачення і застосування її положень, можливо, ще будуть переглянуті – завжди ретельніше – в міру формування консенсусу щодо її вимог [10, с. 17].

За змістом статті 35 Конвенції Європейський суд з прав людини може брати справу до розгляду лише за вичерпання всіх національних засобів правового захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Суттєво, що вимога вичерпання всіх гарантованих національним законодавством засобів правового захисту має субсидіарний характер для всього механізму контролю за дотриманням прав людини та основоположних свобод державами-учасницями Конвенції. Щодо вирішення питання про остаточність рішень судів на національному рівні, то практика Європейського суду з прав людини містить напрацювання, відповідно яких тлумачиться саме використання всіх засобів захисту таких прав і свобод у національних правових системах, оскільки на національному правовому ґрунті надаються всі необхідні можливості для захисту прав і свобод. Водночас, як зазначає вітчизняний фахівець Ю. Ю. Цал-Цалко, більше половини заяв, що надходять до Європейського суду з прав людини, відсіваються у зв’язку з тим, що особи, які вважають себе потерпілими, намагаються діяти в обхід національних інстанцій. При визначенні того, чи були вичерпані усі засоби національного захисту, враховуються особливості правової системи держави-відповідача, включаючи специфіку побудови та функціонування в ній системи судових органів і конкретні обставини справи [14, с. 255–258].

На нашу думку, така позиція Європейського суду з прав людини є цілком виправданою, оскільки її реалізація передбачає, по-перше, зменшення кількості заяв, що надходять для розгляду, по-друге, дає можливість Суду широко застосовувати дискреційні повноваження стосовно їх прийнятності, і, по-третє, унеможливлює відсутність захисту прав і свобод людини у національних судових системах

держав- учасниць Ради Європи. Але при цьому Європейський суд з прав людини досить гнучко застосовує статтю 35 Конвенції.

Отже, є необхідність розглянути використання національних юридичного захисту з точки зору перегляду судових рішень у національній правовій системі України. Так, практика Європейського суду з прав людини стосовно вирішення низки справ доводить, що межі використання національних засобів юридичного захисту тлумачаться у такий спосіб, щоб заявники повністю вичерпали лише ті наявні національні засоби захисту, до яких вони мають доступ безпосередньо і які на час подій були ефективними як теоретично, так і практично. Тобто міжнародна судова інституція акцентує увагу на доступності, здатності забезпечення відшкодування завданої шкоди та перспективах розгляду справи національними судами. Така позиція викладена у справах «Сейдовіч проти Італії» [18] та «Паксас проти Литви» [11].

Відповідно до законодавства України способом, який підтверджує вичерпання усіх національних засобів захисту, є факт оскарження рішення до суду касаційної інстанції та розгляду ним касаційної скарги шляхом ухвалення відповідного рішення. Європейський суд з прав людини досить виважено і без зайвого формалізму підходить до застосування статті 35 Конвенції (наприклад, справа «Рінгайсен проти Австрії») [17]. Визначаючи, чи відповідає будь-який конкретний засіб захисту критеріям доступності й ефективності, Суд враховує конкретні обставини справи, яка перебуває в його провадженні, оскільки відштовхується не лише від формальних засад здійснення судочинства у національній правовій системі, але бере до уваги загальний стан правової і політичної ситуації у конкретній державі та особисті обставини стосовно заявника (наприклад, справа «Хашієв і Акаєва проти Росії») [13]. Водночас саме на заявника покладається обов’язок вичерпання усіх наявних національних засобів захисту, однак таке вичерпання не може сприйматися лише в абсолютному вимірі і застосовуватися автоматично у всіх випадках.

У практиці вирішення питання щодо вичерпання усіх національних засобів правового захисту Європейський суд з прав людини оперує «загальновизнаними принципами міжнародного права», на підставі яких наявність окремих обставин може бути підставою для звільнення заявника від обов’язку вичерпати всі зазначені вище засоби. Крім того, це правило не підлягає застосуванню і тоді, якщо доведено, що адміністративна практика держави-учасниці Ради Європи повторює дії, які є несумісними з Конвенцією, а офіційні органи держави

ставляться до такої ситуації досить толерантно, внаслідок чого таке провадження не досягає заявленої мети (справа «Аксой проти Туреччини») [16].

Суттєво, що у випадку вимоги до заявника про вичерпання усіх національних засобів захисту, яка є непропорційною перешкодою для здійснення ним права на подання індивідуальної заяви, що гарантовано статтею 34 Конвенції, Європейський суд може постановити рішення про звільнення такого заявника від цього обов'язку. Крім того, на думку Суду, національні засоби захисту, якщо вони не обмежені конкретним строком, можуть викликати невизначеність і не можуть вважатися ефективними.

Стосовно засобу, який дозволяє оскаржити тривалість процедури, то, на думку Європейського суду з прав людини, він повинен розглядатися без надмірного затягування строків і надавати адекватний рівень відшкодування. Крім того, у справі «Меріт проти України» Судом зроблено висновок про порушення статті 13 Конвенції з причини відсутності у національному законодавстві ефективного і доступного засобу правового захисту щодо скарги заявника щодо тривалості розгляду кримінальної справи. Суд акцентував увагу на тому, що засіб є«ефективним», якщо він може бути використаний або для прискорення винесення судом рішення у справі, або для забезпечення заявника відповідним відшкодуванням за допущену затримку [5].

Водночас практикою Європейського суду з прав людини напрацьовано винятки із правила вичерпання засобів національного правового захисту, що відображається у застосуванні тимчасових заходів. Наведене має велике значення, оскільки за змістом статті 39 Регламенту Європейського суду з прав людини Палата Суду або її голова в разі необхідності можуть за клопотанням сторони у справі чи іншої заінтересованої особи або з власної ініціативи вказати застосувати до сторін будь-який тимчасовий захід, який, на думку Палати або її голови, доцільно вжити в інтересах сторін чи в інтересах належного здійснення провадження у справі [10]. Рішення про застосування тимчасових заходів приймається у випадку, коли стороні загрожує екстрадиція або видворення, і полягає у пропозиції державі-відповідачу утриматися від таких дій. Такі тимчасові заходи, як правило, застосовуються Судом негайно, що припускає, що заява і відповідні документи можуть бути подані до Європейського суду з прав людини до прийняття остаточного рішення у справі на

національному рівні, тобто до вичерпання заходів національного правового захисту. Для прикладу: за інформацією Міністерства юстиції України 13 березня 2014 року Україною була подана заява проти Росії у порядку статті 33 Конвенції (заява у міждержавній справі) [1, с. 84–91]. У свою чергу, Суд відповідно до статті 39 Регламенту застосував тимчасові заходи і зобов'язав Росію утриматися від будь-яких заходів, у тому числі військових дій проти громадян України на її території, які могли б спричинити порушення конвенційних прав цивільного населення, в тому числі піддаючи небезпеці його життя і здоров'я, і дотримуватися зобов'язань відповідно до Конвенції, зокрема статей 2 і 3.

У контексті пілотних рішень Європейського суду з прав людини також знайшли відображення питання ефективності засобів захисту на національному рівні (наприклад, пілотне рішення у справі «Вассіліос Атанасіу та інші проти Греції») [15]. Спрямованість пілотних рішень полягає в тому, що коли Суд виявляє під час розгляду справи системні недоліки у національному праві або в практиці судових органів, він пропонує державі-відповідачу вжити необхідних заходів, суттю яких є відсутність аналогічних спорів, що можуть бути предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Крім того, у межах юрисдикції Суду запропонувати державі-відповідачу змінити сукупність діючих на національному рівні засобів захисту новими, більш ефективними, використання яких дасть змогу в майбутньому подолати ймовірні порушення прав, передбачених конвенційними нормами (наприклад, пілотні рішення у справах «Ксенідес-Арестіс проти Туреччини» [16],«Бурдов проти Росії») [4].

Висновки. Отже, перегляд судових рішень – це реалізований, як правило, за допомогою судового засідання (механізм розгляду справи) спосіб досягнення цілей та завдань судочинства, який за допомогою дії принципу верховенства права, що виявляється в ефективності та стабільності правових норм, по-перше, повинен включати в себе аспект розумності (правильне сприйняття особами, що беруть участь у справі, суті вчинених процесуальних дій), по-друге, забезпечувати невід'ємну складову принципу справедливості (зрівнювально-відновлювальний обсяг прав та обов'язків усіх учасників справи).

Список використаних джерел

1. Берендєєва А. І. Значення загальної декларації прав людини для становлення правової держави в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2014. № 2. С. 9–11.
2. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10 / Акад. адв. Укр. Київ, 2016. 233 с.
3. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. 24 листопада 2004 року. URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.pdf (дата звернення: 28.04.2022).
4. Европейский суд по правам человека. Первая секция. Дело «Бурдов против Российской Федерации (№ 2)» (Burdov v. Russia (№ 2). Жалоба № 33509/04. 15 января 2009 года. Постановление. Страсбург. URL: http://europeancourt.ru/citatnik/burdov-protiv-rossii-n-2-postanovlenie-evropejskogo-suda/ (дата звернення: 28.04.2022).
5. Європейський суд з прав людини. Справа «Меріт проти України». Заява № 66561/01. 30 березня 2004 року. Рішення. Страсбург. *Офіційний вісник України*. 13.08.2004. № 30. Том 2. Стор. 789. Стаття 2059.
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.04.2022).
7. Ізарова І. О. Перспективи та особливості застосування в Україні норм Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположж свобод. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 1 (22). С. 105–112.
8. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Голос України*. 10.01.2001. № 3.
9. Кочура О. О. Підстави та суб’єкти звернення до Європейського суду з прав людини. *Науково-інформаційний вісник. Право.* 2015. № 11. С. 91–96.
10. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.», 2010. 576 с.
11. Паксас против Литвы. Вынесено Большой Палатой (Paksas v. Lithuania). Жалоба № 34932/04. Европейский Суд по правам

человека. 6 января 2011 года. Постановление. Страсбург. Бюллетень Европейского Суда по правам человека. 2011. № 7. С. 32–33.

12. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 28.04.2022).

13. Хашиев и Акаева против России (Khashiyev and Akayeva v. Russia) Жалобы №№ 57942/00, 57945/00. Европейский суд по правам человека. 24.02.2005. Постановление. Страсбург. Бюллетень Европейского суда по правам человека. 2005. № 12. С. 4–41.

14. Цал-Цалко Ю. Ю. Основні напрями діяльності Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2014. Вип. 1. Т. 3. С. 255–258.

15. European Court of Human Rights. Case of Vassilios Athanasiou and others v. Greece. Application no. 50973/08. Judgment. Strasbourg. 21 December 2010. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2250973/08%22]} (дата звернення: 28.04.2022).

16. European Court of Human Rights. Case of Aksoy v. Turkey. Application no 100/1995/606/694. Judgment. Strasbourg. 18 December 1996. URL: http://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b67518.htm (дата звернення: 28.04.2022).

17. European Court of Human Rights. Case of Ringeisen v. Austria. Application no 2614/65. Judgment. Strasbourg. 16 July 1971. URL: http://swarb.co.uk/ringeisen-v-austria-echr-16-jul-1971/ (дата звернення: 28.04.2022).

18. European Court of Human Rights. Case of Sejdovic v. Italy [GC]. Application no 56581/00. Judgment. Strasbourg. 1.3.2006. URL: http://swarb.co.uk/sejdovic-v-italy-echr-10-nov-2004/ (дата звернення: 28.04.2022).

УДК 130.2(477)

Лариса Домбровська,
к.і.н., доцент, професор МКА, професор кафедри
загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Олексій Домбровський,
к.і.н., доцент, професор МКА, професор кафедри
правових дисциплін Одеського інституту МАУП

ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ Г. СКОВОРОДИ

Анотація. *У статті зроблено спробу проаналізувати етико-естетичні погляди українського філософа та культурного діяча Г. Сковороди.*

Abstract. *The article attempts to analyze the ethical and aesthetic views of the Ukrainian philosopher and cultural figure G. Skovoroda.*

Вступ. У постаті Григорія Сковороди вітчизняна та світова демократична культура має оригінального мислителя та письменника. Його діяльність репрезентувала виразника ідей гуманізму та просвітництва. У його творах відбито філософські-етичні погляди: життя людини – це постійне самопізнання та самовдосконалення [1, с. 280]. Світ, стверджував великий філософ, можна зробити цілісним, лише віднайшовши себе, пізнавши сутність свого «я». У своїх творах Г. Сковорода звертається до розробки етико-естетичних проблем, хоча вони в більшій мірі носили утопічний характер.

Постановка проблеми. Вивчення філософської творчості Г. Сковороди дає можливість зрозуміти тривалий історичний період розвитку філософії та етико-естетичних ідей в Україні. Його творчість розвивалась під впливом багатьох чинників. На філософсько-етичні погляди філософа вплинув багатий життєвий досвід, соціально-економічні фактори епохи, філософські вчення Античності, Середньовіччя та Відродження, вітчизняного Просвітництва і народної мудрості. Г. Сковорода здійснив історичний внесок в скарбницю вітчизняної культури. Ним було написано багато пісень і музика до них. Він гарно грав на кількох музичних інструментах, створив численні філософські та літературні твори. Його спадщина відноситься

до визначних творів вітчизняної прогресивної культури вісімнадцятого століття.

Він стверджував, що справедливе суспільство виникне на основі високої освіти, пізнання людьми себе, додержанням моральних принципів. Основою справедливості і моральності вважав споріднену працю. При цьому акцентувалась увага на те, що ця праця повинна бути корисна для усього суспільства. Г. Сковорода також розвивав думки про важливість самопізнання, самовдосконалення у створенні справжнього щастя. «Справжнє щастя» можливе тільки у тих людей, у кого «Совість чиста, як кришталь» [1, с. 280].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етичні та естетичні погляди Г. Сковороди досліджували Н. Артемович, О. Батрак, Є. Безродний, С. Дігтяр, І. Захара, М. Кашуба, В. Литовський, І. Стогній, Н. Черсунова [1], В. Чернишов [2], О. Шрамко, І. Яременко та інші науковці. Але погляди видатного філософа залишаються актуальними і сьогодні та привертають особливу увагу напередодні його 300-річного ювілею.

Мета нашого дослідження – проаналізувати окремі філософсько-етичні погляди видатного українського філософа і зрозуміти його роль у становленні суспільно-етичних ідеалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 року на Полтавщині, в сім'ї малоземельного козака. Навчався в Києво-Могилянській академії. Викладав поетику в Переяславській семінарії. Згодом обіймав посаду викладача синтаксими та грецької мови в Харківському колегіумі.

Працюючи в колегіумі, він написав багато творів українською та латинською мовами. Тоді ж були створені вірші та прозові байки. Останні майже двадцять п'ять років свого життя Г. Сковорода провів у мандрах по Слобожанщині. Це посприяло збиранню змістового матеріалу для його творчої роботи – написанню основних філософських творів. Мислитель увійшов у свідомість нащадків і сучасників перш за все як народна вільнодумна особистість, мандрівник-учитель життя, який поєднав освіченість з мудрістю простої людини. Його музичні твори уже у вісімнадцятому столітті були у репертуарі лірників і кобзарів. А його погляди на складові етики відображали проблеми тогочасного суспільства. Так, його ідея так званої «втечі від світу» не може розглядатись як бездіяльність людини, як її втеча від боротьби зі злом. Разом з тим, можна погодитись з думкою окремих дослідників творчості Г. Сковороди, які вважають, що

він не закликав до революційної боротьби. Г. Сковорода вважав, що сили, які протистоять злу, тобто сили добра, містяться в самій людині. Їх людині дала природа, і їх необхідно пізнати і запустити в дію. Для викорінення зла, стверджував Сковорода, необхідно вести гідний людині спосіб життя. Це і складало основу його утопічного вчення про суспільний ідеал. Як зазначає науковець В. Марчук, його «суспільно-політичний ідеал був утопічним» [3, с. 178]. Даний ідеал може реалізувати свої природні обдарування в життя за допомогою освіти, самопізнання.

Керуючись цим, він стверджував, що проголошення самопізнання є універсальним засобом моральної перебудови світу. Абсолютно можна погодитись з мислителем, що щастя доступне усім і кожному, бо природа нікого не обділила. Але далі, як стверджують науковці, слідують утопічні висновки філософа про те, що для досягнення щастя необхідно позбавитись згубних звичок і пізнати в собі справжню особистість. Після цього людина знайде своє покликання і щастя, а також перетворить потрібне – труднощами, а труднощі – непотрібним.

Ім'я Г. Сковороди посідає чільне місце серед філософів, які збагатили філософську думку, етичне вчення про самопізнання, самовдосконалення. Так, процес очищення від помилок, стверджує автор, визначається самопізнанням. Важливо подолати в собі рабську свідомість і підняти «над землею свої думки» для того, щоб людина перетворилась в кращу, досконалу. Людина має відкрити в собі глибинні внутрішні духовні джерела. Це сприятиме їй стати кращою, чистішою. Вона зможе переорієнтуватися з лише земного існування на духовне вдосконалення і змінити своє особисте земне життя відповідно до духовного [4, с. 186].

Важливо зазначити, що в органічному зв'язку з етико-гуманістичними проблемами Г. Сковорода розробляє естетичну проблематику. Особливо це простежується в ототожненні етичних і естетичних категорій. Він поєднує прекрасне з моральним, красу з добром, потворне з аморальним. Г. Сковорода визнає нерукотворну красу та заперечує красу природи, яку людина змінила на свою користь. Щодо прекрасного у людському житті, то він бачить його в прекрасних вчинках людей, які вони здійснили відповідно їх здібностям.

Цікавим є підхід Г. Сковороди до етико-естетичної категорії «справедливість», яка має надзвичайно велике значення і сьогодні – для

регулювання взаємодії керівника і підлеглих у процесі управління діяльністю колективу в сучасних умовах.

Заслуговує на увагу також погляд філософа на такі категорії як добро, благо. Він вважає, що основою усіх людських вчинків є те, що дійсно корисне для людини, а отже – воно є прекрасним. Не менш цікавими є погляди Г. Сковороди на розуміння мистецтва. Він переконаний, що ніщо не потребує такої внутрішньої свободи, як мистецтво. Бо воно, як наука, має своєю основною метою здійснити довершеними природні властивості речей. Цікавими є погляди Г. Сковороди і на мораль. Але це питання вимагає окремого дослідження.

Висновки. В ідейно-образній системі творчості Г. Сковороди простежуються зв'язки філософського вчення з культурною спадщиною, етичними і естетичними вченнями минулих епох. Філософ поєднав свої власні життєві спостереження з естетичними і з етичними постулатами, які були створенні в теорії і практиці давнього красномовства.

Окрім того, у Г. Сковороди, як зазначають науковці, суспільно-політичний ідеал був утопічним. Тому, багато в чому його етико-естетичне вчення також носило утопічний характер. Г. Сковорода не закликав до боротьби, а усі свої надії покладав на освіту, моральне самовдосконалення, самопізнання. І особливо ці завдання він покладав на молоде покоління.

Список використаних джерел

1.Черсунова Н. І., Шутько Р. В., Козир О. В. Усі письменники і народна творчість. К., 2007-2008. 864 с.

2. Чернишов В. В. Символічна теологія Г. С. Сковороди. *Грані.* 2013. № 6. С. 78–81.

3. Марчук В. П. Історія політичних та правових вчень. К., 2009. 480 с.

4. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін. К.: 1999. 186 с.

УДК 39:159.92(477)

Ірина Коломієць,
кандидат психол. наук, доцент кафедри
загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Вікторія Войцех,
старший викладач, кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП

Надія Ісікова,
магістр з морського права і політики, адвокат,
(м. Брюссель, Бельгія)

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ НА ЕТНІЧНУ САМОСВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Анотація. *Авторами надано обґрунтування впливу традицій на етнічну самосвідомість українців.*

Abstract. *The authors substantiate the influence of traditions on the ethnic identity of Ukrainians.*

Вступ. Останім часом виникла необхідність вивчення та відродження національних традицій, етнічної самосвідомості українців. Особливої актуальності це набуло у зв'язку із сучасним станом нашої країни, зокрема у воєнний період.

Постановка проблеми. Визначальними факторами формування та розвитку етносу і національних традицій є історичний та культурний. Без чітко вираженої національної сомосвідомості національна культура взагалі не можлива. Нами поставлено завдання дослідити вплив національних традицій на етнічну самосвідомість українців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми впливу національних традицій на свідомість досліджували О. Губко, М. Грушевський [2], О. Забужко [7], М. Пилипенко [6], В. Смолій [3], А. Льовочкіна, В. Наулко [8], П. Гнатенко та інші фахівці. Але проблема залишається актуальною, зокрема сьогодні весь світ розмірковує: звідки в українців така хоробрість? Тому питання потребує постійних досліджень.

Мета дослідження – проаналізувати вплив національних традицій на етнічну самосвідомість українців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність етносу проявляється насамперед в його культурі. Трансформація етносу, зокрема набуття ним національних ознак, пов'язана, зокрема, зі зміною етнічної культури, в структурі якої з'являються національно-державницькі цінності. Під етнічною культурою прийнято розуміти успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій і звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу [5].

У науці склалося так, що інтереси дослідників концентрувалися переважно на вивченні етнічної культури (традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів), залишаючи осторонь осмислення національної культури. Коли ж про неї все-таки йшлося, то здійснювалося це, як правило, з однобічних позицій, у прокрустових рамках ідеологізованих концепцій. Національна культура може розвиватися тільки у напрямку уніфікації та стандартизації. Отже, виходило, що у національних культур немає майбутнього, і чим скоріше завершиться всесвітня інтеграція культури, тим краще.

Такі приписи самі собою виключали потребу у зверненні до аналізу феномена «національна культура». Звідси — нечіткість у визначенні її критеріїв, механізму функціонування тощо. По суті, ми не можемо навіть дати чіткої дефініції того, що ж являє собою національна культура, і це при тому, що у сучасній публіцистиці це слово — найпопулярніше. Науковці ж, як і колись, намагаються уникати цього терміна, застосовуючи більш нейтральні поняття — традиційно-побутова, або ж народна культура. Але вони радше придатні для традиційного суспільства, етнонаціональні процеси в якому ще не пробуджені.

Стан непробудженого національного життя був характерним і для зовсім недавнього нашого минулого. Проте нинішній спалах національної самосвідомості дає поштовх до деідеологізованого осмислення багатьох явищ, включаючи культуру, етнос, націю, національний характер і національну культуру.

Щодо етносу, то він і досі нерідко уявляється у вигляді відкритої системи, яка базується передовсім на інтеретнічній основі, постійно вбирає іншоетнічні компоненти за рахунок своїх, етнічних. Із цього неминуче випливає така сумна перспектива етносу: поступово втрачаючи свою самобутність, зокрема культуру, він рано чи пізно має злитися з іншими етносами, тобто просто зникнути. На практиці ж

такий тип етнічних процесів трапляється украй рідко. Це дає право обстоювати іншу концепцію розвитку етносів та націй і, зокрема, національних культур.

Отож, етнос убачається відносно закритою соціальною системою, причому самодостатньою для свого розвитку і відтворення. Звідси він має визначатися не спільними з іншими етносами рисами, як це часто трактується, а якраз відмітними характеристиками [5].

Те саме стосується і національної культури — неповторної у самій своїй основі. Логічно виникає запитання: а чи можна будь-яке зближення національних культур вважати за їх руйнацію, а відтак і за руйнацію етносу (нації)? Питання це не марне, бо на практиці дійсно відбувається зближення національних культур — або шляхом запозичення та взаємозасвоєння іншоетнічних елементів, або ж через стандартизацію окремих компонентів. Процес об'єктивної інтеграції культури підсилюється постійною взаємодією етносів, їх частковим фізичним зміщенням, а певною мірою й асиміляцією. В умовах глобалізації та мультикультурності це є об’єктивним процесом.

Найбільш рельєфно ці процеси простежуються в Україні. На її культурному тлі залишили відмітний слід і болгари, і угро-фіни; десь у надрах заховались сліди степових кочовиків; на вістрі ятагана привносилась мусульманська культура з Криму і Туреччини, а з хрестом — покатоличення; Росія нашаровувала на протослов'янське та давньоукраїнське підґрунтя свою дещо уніфіковану культуру. Маючи на увазі саме багатовікові міжетнічні взаємини, етнографи цілком слушно твердять, що «чистих» етносів, як і «чистої» етнічної культури, взагалі немає. У цьому легко переконатись, уважно прислухавшись хоча б рідної мови — справжнього джерела етнокультурних нашарувань [4].

Здавалося б, є серйозні підстави на користь усталеної концепції обмеженості етнонаціональних процесів та руйнації етносів. Насправді, багато чинників, які сприяють цьому, — ідеологія денаціоналізації, стандартизація культури і т. ін. І тут ми повинні, звичайно, турбуватися за долю нації та її культури. Але це предмет окремої розмови. Набагато важливішим убачається проникнення у внутрішню логіку етнокультурних процесів, оскільки сааме там ховається справжній механізм їхнього функціонування та розвитку. Виявляється, що цей механізм спрямований на збереження етнічного ядра культури, навіть якщо для цього складаються несприятливі умови. Основою, стабілізуючою етнос та його культуру, є система традицій, що являє

собою свого роду колективну пам'ять, котра акумулює міжпоколінну етнокультурну інформацію. Крім того, вона регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь іншоетнічних запозичень.

Регулювання етнокультурної інформації відбувається за допомогою стереотипів — своєрідних цеглин, з яких вибудувана вся культура етносу. Це усталені форми етнічної поведінки, так би мовити, її штампи, шаблони, а певною мірою – і зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу. Вони є суттю механізму традицій, і без них не може існувати жодна культура, у тому числі й сучасна, зокрема професійна.

Палітра етнічних стереотипів надзвичайно різноманітна. Ними просякнуте усе національне життя, особливо такі його складові, як поведінка, спілкування, норми моралі, манери, етикет. За свідченням етнографів, навіть такі, здавалося б, суто біологічні явища, як пологи або кашель, здійснюються у різних народів по-різному. Етнічні відмінності виявляються і в тому, як люди вдягаються, як вони їдять, в їхніх улюблених позах стояння або сидіння, прийомах вітання, знайомства, залицяння, дякування, в їхній міміці та жестикулюванні тощо.

Перелік етнічних стереотипів можна продовжувати нескінченно, проте і з наведених прикладів стає зрозумілим, що саме вони є кодом етнічної культури. Етнічне кодування характерне не тільки для традиційної, а й для сучасної культури, хоча нині воно вже не так чітко виражене. Це пов'язано з ускладненням нашого соціального буття, яке відповідно ускладнює й систему кодування: вона дедалі більше заховується у глибинні сфери — психіки, національного характеру, духовної культури.

Кодування етнічних ознак культури — важлива, проте не єдина їхня функція; головна ж спрямована на виявлення соціальних цінностей. Природно, що будь-яке порушення системи етнокультурного коду обов'язково позначається на цінностях етносу. Скажімо, послаблення міжпоколінних зв'язків призводить до дезорганізації сім'ї; дестабілізація родини, та ще й підсилена втратою мовних компонентів культури — до знецінення духовності. Отже, збереження етнокультурних традицій, і зокрема системи етнічних стереотипів, має непересічне значення, бо від цього залежить не лише доля етнічної культури, а значно більше: цілісність етносу, стабільність суспільства і навіть держави [5].

Уся ця знакова система лежить в основі і національної культури, хоча роль етнічних стереотипів у ній дещо інша. Пробудити національну культуру етнічні стереотипи здатні лише в тому випадку, коли вони набувають значення національного символу і більше — національного гасла, що, зрозуміло, пов'язане з певними національними інтересами. А це можливо лише в ситуації загального національного піднесення і особливого стану духовності нації. Каталізатором тут виступає національна самосвідомість — не просто усвідомлення причетності до рідної культури, а особливе розуміння її ролі в консолідації нації, у формуванні її національних інтересів. Без чітко вираженої національної самосвідомості національна культура взагалі неможлива.

Природа виникнення етнічних стереотипів та національних символів також відмінна. Етнічні стереотипи формуються шляхом поступового накопичення і відбору певного соціального досвіду.

Національний символ виникає переважно спонтанно — як бурхлива реакція на якусь гостру етносоціальну ситуацію. Безумовно, ми інші, ніж росіяни і білоруси, що сьогодні вже для всіх очевидно в умовах російської агресії проти України. Для українців усталеним символом національної культури традиційно був Тарас Шевченко, котрий уособлював і духовність народу, і його соціальні сподівання; символом історичної долі виступав Богдан Хмельницький, з яким пов'язувалася драматичність національно-визвольної боротьби, а також сміливі і хоробрі запорозькі козаки. Нині ж акцент переміщується в дещо інші, більш політизовані сфери. Гасло національних сподівань сьогодні, крім Шевченка, уособлює, скажімо, Василь Стус, а символом державності є Українська Народна Республіка з її неодмінним атрибутом — синьо-жовтим стягом. В умовах війни Україна – як Запорозька Січ!

Можна таким чином припустити, що національний символ формується за законом відбору лише тієї міжпоколінної культурної інформації, яка найбільш співзвучна сучасному національному настрою та національним інтересам. Етнос може втратити наявні ознаки національної культури, якщо втратить свої національні символи, національні гасла та загальнонаціональні інтереси. І навпаки: з формуванням національної ідеї національна культура здатна відтворитися, відроджуючи і націю. Українська нація неодноразово втрачала і державність, і мову, і, національну культуру, не втративши, однак, національної ідеї — ідеї суверенності. Саме вона була і є тією

аурою, що спричинювала і спричиняє національно-культурне відродження [8]. В умовах формування українців як політичної нації очевидно, що притаманні українському етносу символи та ідеї незалежності вплинули на все населення України.

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, доходимо висновку, що питання етнічної самосвідомості напряму пов'язане з проблемою балансу влади в сучасному українському суспільстві. Потреба мобілізації етнічної ідентичності в Україні зараз, мабуть, мало у кого викликає сумніви. Ми вважаємо, що особливу роль у цьому процесі відіграє володіння рідною мовою та її престиж, відчуття гордості за те, що ти репрезентуєш певний етнос на світовій арені. Гідною відповіддю на інтерференцію може бути стандартизований варіант мови. Зараховуючи до цього традиції, історію, релігійні уподобання, любов до власної землі та пошану до влади, формується підґрунтя прирівнювання цих чинників до наріжних каменів уставлення етнічної ідентичності.

Національна культура — категорія не етнічна, а етносоціальна. Це система національних символів, в яких у концентрованому вигляді виражені гасла, етносоціальні сподівання та національні інтереси. Вона пов'язана з певним станом національного розвитку — загальним національним піднесенням та спалахом національної самосвідомості. Саме у такі історичні моменти формується національна культура — свого роду вибух духовності нації. Він не тільки концентрує сплеск національного життя, а й тривалий час слугує джерелом, яке живить культуру у більш спокійні періоди, включаючи певні спади національного розвою. До речі, останнє не є трагедією для нації, а становить обов'язковий компонент механізму її розвитку, період накопичення духовно-національного потенціалу народу. Після кожного спаду, як правило, настає етап відродження. А таких етапів українці, як уже зазначалося, знають декілька. І це природний стан нації — показник інтенсивного творення національної культури.

Список використаних джерел

1. Крип'якевич І. П. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI-на початку XVII ст. Український історичний журнал, 1966, № 2. С.82–84.

2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть // Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань

(голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 152–164.

3. Смолій В. А. Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби: друга половина XVII – XVIII ст. К.: Наук. думка, 1985. 264 с.

4. Стрижак О. Звідки походить назва «Україна». *Наука і культура*: Щорічник. Київ, 1986. Вип. 20. С. 318–322.

5. Макарчук С. А., Турій О. Ю. Український етнос (Історичний розвиток). Львів, 1990. 51 с.

6. Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии (Новая концепція этногенеза). Киев, 1991. 143 с.

7. Забужко О. Етнічна самосвідомість: національна культура. Тези республіканської науково- теоретичної конференції. Київ, 21–23 березня. 1991.

8. Наулко В. І. Етнічна свідомість в історичному аспекті. *Етнічна самосвідомість і національна культура:* Тези респ. наук.-теор. конф. К., 1991. С. 124–126.

УДК 001.8:342.4(477)

Борис Бачур,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП

ОСНОВНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. *Автором розглянуто основні методи дослідження норм конституційного права України.*

Abstract. *The author analyzes the main methods of research of the norms of the constitutional law of Ukraine.*

Дослідження конституційного права України та механізму його функціонування неможливе без визначення методологічних основ дослідження, оскільки будь-яка теоретична робота обов'язково передбачає використання якогось набору прийомів, способів виконання дослідження, складових методологічного апарату.

Конституційне право України має свою історію – починаючи з Конституції Пилипа Орлика, однією з перших демократичних конституцій у Європі, в якій було розроблено основи побудови Української держави, і до сьогоднішнього дня, коли у зв'язку з новими історичними реаліями виникла потреба її подальшого вдосконалення. У цьому плані зрозуміло, що необхідний переважний і детальний розвиток інструментарію, призначеного для аналізу тексту статей Конституції, їх зіставлення та пояснення.

Виходячи із загальнодемократичної концепції забезпечення та захисту прав людини як головної функції правової держави та критичного ставлення до всіх тоталітарних форм організації державної влади, слід звернути увагу на думку М. В. Баглая, який абсолютно справедливо зазначає, що для цього необхідна така методологія, яка б не нав'язувала упереджених догм і давала б можливість самостійного осмислення конституційно-правових інститутів з погляду їхньої доцільності в конкретних історичних умовах [1, с. 11]. У Конституції України, як, втім, і в будь-якій іншій конституції європейських країн, міститься низка принципових положень, що є фундаментом для юридичної основи низки норм правових дисциплін.

У контексті даного аналізу ми вважаємо за необхідне зупинитися на таких методах дослідження розвитку і становлення конституційного права України, як порівняльне правознавство в рамках різних правових систем, а також історичний метод, що дозволяє побачити цю проблему в розвитку.

Науковий підхід до проблеми вдосконалення Конституції в умовах становлення України як самостійної держави особливо важливий зараз, коли в нашій державі «…пануючою стала гонитва за матеріальними здобутками, мають місце складні і заплутані маніпулювання окремими елементами влади, що завдають серйозної шкоди подальшому демократичному розвитку, який визначений Актом проголошення незалежності України та Конституцією 1996 року» [2, с. 3].

Методологія в широкому сенсі утворює необхідний компонент будь-якої діяльності, оскільки стає предметом усвідомлення, навчання та раціоналізації. Уникаючи методології, що розглядає той чи інший матеріал з будь-яких ідеологічних установок та вузькокласових позицій, ми не можемо не визнавати того факту, що було, є і буде так звана «методологічна свідомість» (цей термін був введений В. С. Швиревим[1]). Іншими словами, використовуючи метод – порівняльного правознавства, або історичний, або інший метод, доцільний для дослідження певного матеріалу в рамках удосконалення Конституції України, «він може вивчатися під різними кутами зору, виходячи з різних цільових установок... методологічна свідомість, отже, не дано у досліджуваному матеріалі безпосередньо, навпаки, щоб його зафіксувати, необхідна особлива установка свідомості, чи «методологічний інтерес» [3, с. 13].

Сьогодні, як ніколи раніше, можливий широкий обмін інформацією між вченими, саме тому особливого значення набувають дослідження, в яких видно «суб'єктивна новизна автора», яка, в свою чергу, неможлива без копіткого аналізу досить великого обсягу матеріалу з теми, що вивчається. Ми всі живемо в конкретній правовій реальності, і дана проблема з кожним роком дедалі частіше розглядається у вітчизняній науковій літературі[2].

Розглядаючи проблему становлення та розвитку Конституції України за допомогою історичного методу, слід зазначити, що ніколи раннє питання про її реформування не стояло так гостро, з чим власне та пов'язане питання про можливість чи навіть необхідність проведення референдуму за основними її статями.

Говорячи про історичний метод, необхідно розуміти, що логіка мислення історична, тому застосування даного методу у своїй методологічній основі виходить із єдності історичної та логічної. Без історичного відтворення правової дійсності повністю виключається можливість логічного усвідомлення його законності.

По суті, Конституція покликана закріпити певний порядок суспільних відносин, що існує у країні у даний період. Неможливе сьогодні дослідження цілого ряду проблем, а це насамперед, юридичні права та обов'язки громадян, роль і значення громадських організацій та партій, визначення ролі та прав опозиції та цілої низки інших без використання принципу історизму. Пов'язано це, насамперед, з тим, що в загальному вигляді принцип історизму полягає у визнанні історії як особливого феномена – цілісного процесу закономірного становлення, розвитку та зміни у часі життя людей.

Д. А. Керімов, який займається філософськими проблемами права, зазначав, що право завжди відображає досягнутий рівень суспільного розвитку, ані скасувати, ані перестрибнути через який воно не в змозі [4, с. 248].

Таким чином, у сучасних умовах успіх наукових досліджень, у тому числі й проблем подальшого розвитку конституційного права, неможливий без удосконалення їх методологічної та теоретичної основи, водночас відмова від використання одних методів, так само як і їх абсолютизація чи неточне застосування, призводить до неповних, а іноді й неправильних висновків, як у стадії пояснення, так і використання.

[1]Див.: Швырев В. С. Диалектическая традиция исследования конструктивных процессов мышления и современная методология науки. Проблемы материалистической диалектики как теории познания. М., 1979. С. 184–239.

[2]Див.: Козловський А. А. Гносеологічна природа права (філософський правовий аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 К., 2000. 40 с.; Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права (філософський правовий дискурс): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Х., 1998. 36 с.

Список використаних джерел

1. Конституционное право зарубежных стран: Учеб. для вузов / Под общ. ред чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д. ю. н., проф. Ю. И. Лейбо и д. ю. н., проф. Л. М. Энтина. М: Норма, 2001. 832 с.

2. Сливка С. Українська національна філософія права: антологічний ракурс. Львів: Воля, 2001. 168 с.

3. Юдин Б. Г. Методологический анализ как направление изучения науки. М: Наука, 1986. 200 с.

4. Керимов Д. А. Философские проблемы права. М.: Мысль, 1972. 471 с.

УДК [72.04+75+738.5]:930.85(477)

Крістіна Золотарьова,
культуролог, дизайнер (м. Одеса, Україна)

АРХІТЕКТУРА І ЖИВОПИС РУСІ-УКРАЇНИ ЯК ДОКАЗ НАШОЇ САМОБУТНОСТІ

Анотація. *Автор аналізує розвиток архітектури та мистецтва Київської Русі, що, спираючись на традиції Візантії, трансформувала їх у своєму національному колориті і дала підстави нам пишатися своєю самобутною культурою.*

Abstract. *The author analyzes the development of architecture and art of Kievan Rus, which, based on the traditions of Byzantium, transformed them in its national flavor and gave us reason to be proud of its unique culture.*

Аналіз витоків української культури в сучасних умовах агресивних зазіхань на наші території, інформаційної війни, проголошення безглуздої путінської теорії «єдиного народу», в період вивозу російським агресором цінностей української культури з музеїв Маріуполя, доцільно розпочати з розтлумачення походження назви «Русь-Україна». Спочатку «Руссю» називали мешканців Києва, що підпорядкували собі сусідні племена. Згодом назва поширюється на південно-західні землі, тобто територію сучасної України. Походження назви остаточно не встановлене, є різні версії (різновид слов'ян чи полян; панівна верства слов'ян; скандинавське походження; від назви річки Рось; від русявого волосся більшості людей тощо). Держава з центром у Києві (раніше додержавне об'єднання полян, древлян і сіверян) в другій половині IX ст. закріпила за собою назву «Руська земля» (арабські автори називали її Куявією), що було пов'язане з діяльністю руських володарів Аскольда та Діра [8]. Москва ж була лише заснована у 1147 році. Пізніше історики стали називати Давню Русь «Київська Русь», у нашому дослідженні для спрощення ми також використаємо цю назву. А назва «Україна» вперше з'явилася ще в Іпатіївському літописі. Розповідаючи про героїчну смерть переяславського князя Володимира Глібовича 1187 року, літописець повідомляв: «За ним же Україна багато потужила» [9, с. 343]. Україною він назвав Переяславську землю, пізніше цю назву ми зустрічаємо

стосовно Галицької землі, частини Волинського князівства над Західним Бугом, а потім вона поширилась на всі території сучасної України. Вчені вважають, що назва «Україна» означає країна, край, уділина (від краяти), тобто територія, яка відділяє особу (народ, плем'я, рід) від інших і є наділеною (украсною) особі як батьківщина. Натомість ймовірно, що назва «Україна» складається з двох слів: "у" (тобто "в", *"всередині"*) та *"країна"*. Так позначалася метрополія, або етнічні землі русинів — господарів держави Київська Русь, без урахування колоній. Тобто Русь (імперія) мінус колонії дорівнює У-країна («внутрішні землі») [10].

Отже, наша культура сягає давніх часів і є своєрідною. Розвиток культури українського народу несе в собі багатолітню історію сильної, талановитої і винахідливої нації. Найважливішим періодом у формуванні майбутньої державності і зміни всього вектору розвитку української культури вважається період Київської Русі. Цей часовий проміжок у хронології існування України є періодом розквіту, змін традицій, створення нової життєвої реальності та міцним фундаментом для розвитку країни в новому руслі. Зміни, що так вплинули на життя у всіх напрямках, були пов'язані із християнізацію Русі. При цьому, що важливо, українська культура спромоглася не втратити своїх надбань та індивідуальних особливостей, котрі були їй притаманні з дохристиянських часів. Культура слов'ян язичницької України, що була характерна своїм розмаїттям і багатогранністю, щільно вплетена в етнічний візерунок української історії. Тому і християнство отримало суто слов'янські відмінності, з урахуванням основних рис народного світогляду.

Коли Віщий Олег взяв із собою Ігоря Рюриковича до Києва, забравши владу у Аскольда і Діра і проголосивши Київ столицею княжих земель, тоді і був покладений камінь у фундамент тих історичних процесів, які разюче відобразились на житті українського народу. Дружина Ігоря княгиня Ольга була першою княгинею, що прийняла хрещення, і саме за часів її правління почали з'являтися перші християнські храми, а Володимир Великий (онук Ольги), згодом хрестивши Русь, проклав новий шлях для майбутніх поколінь.

Зміни відбулись не тільки у вірі та світогляді, а й залишили свій відбиток на культурі, повсякденному житі (побуті), письменності, політиці, у всіх сферах державних взаємовідносин. Архітектура і живопис тих часів отримали новий подих, відображаючи нові релігійні

традиції, котрі влучно поєднувались та взаємодіяли із народним укладом, що був характерним для всіх попередніх століть.

Інтерес представляє архітектура часів Київської Русі, зокрема дерев'яне зодчество. Дерев'яна архітектура була притаманна українській культурі на всіх історичних етапах її розвитку. Саме дерев'яні будівлі розглядалися як типове архітектурне рішення багатьох актуальних питань у житті українського народу, що мало не тільки практичне значення, а й несло в собі елементи самобутності, культурного коду, віри предків. Крім цього, важливе місце виділялося органічним елементам декору, символічному (а також із врахуванням особливостей оточуючої середи) значенню розташування і плану будівлі. Велика кількість етнографічних дослідників звертається до теми дерев'яного зодчества як до унікального етнічного елементу української культури, характеризуючи її як народну, а також відзначає спільні моменти із культурами інших, на перший погляд, зовсім різних за світоглядом, країн.

Як відзначає В. П. Самойлович. у своїй багатоілюстрованій, наглядній праці «Народна архітектура України», вся архітектура була симбіозом культурно-побутових надбань і вдалих проектувальних рішень; «гармонійне поєднання функціональної доцільності та художньої виразності» [6, с. 6]. Дерев'яні будови були доступні майже кожній родині (в залежності від регіону та часу: землянки, напівземлянки, зруби, хати, а також глина в комбінації із деревом). Люди більш заможні (князі, «феодальні управлінці» [3, с. 220]), приділяли увагу не тільки пишним інтер'єрним оздобленням, а й практичним та охоронним елементам будівлі, включаючи екстер'єр.

Із дерева робилось все, що потрібно було людині, а українські теслі ще з язичницьких часів удосконалювали своє вміння вправно поратись із матеріалом (житлові будинки, терема, молельні, храми, воєнні загородження, палаци, уся міська забудова). Слід відзначити, що з прийняттям християнства архітектура зазнала нових перевтілень та поповнилася свіжими ідеями, що органічно вписались в розповсюдженні традиції будування. Монументальна архітектура сформувалась як нащадок, послідовник дерев'яної.

Християнство привнесло в архітектуру часів Київської Русі масштаб та велич, котрі підкреслювались характерними рисами будови і використанням нового, більш вражаючого, матеріалу – каміння, що був нетиповим для української культури. Деякі дослідники стверджують, що поява кам'яних споруд пов'язана із питанням

престижу Давньоруської держави, а саме із рівнянням на більш розвинену константинопольську архітектуру [5, с. 55]. Крім цього, це був своєрідний, майже символічний процес, який умовно розділяв язичницький та християнський світогляди, бо кам'яна архітектура релігійної направленості (її монументальність) мала остаточно завершити період народної віри. Українські майстри володіли своїми професіями на вищих рівнях, але навичок будівництва із такого матеріалу майже не мали. Питання вирішили, використавши накопичений досвід та основні архітектурні надбання, канони візантійських майстрів. Освоєння техніки кам'яного зодчества проходило під пильним керівництвом закордонних будівельників.

У загальноприйнятих джерелах відлік цих культурних процесів пов'язують із створенням першого кам'яного храму – церкви Успіння Богородиці, або «Десятинної» [3, с. 251] (989-996), бо десяту частину свого доходу на будування цієї споруди виділяв князь Володимир, залучивши до цієї роботи грецьких майстрів. У цілому активний у напрямку монументальної архітектури розпочався в кінці X ст. Не тільки культові споруди отримали нову стилістику, а й будівлі заможних та впливових представників народу (кам'яні двоповерхові теремі). Наступним яскравим елементом, продовжувачем культурної течії, вважається Софійський собор [7, с. 148] у Києві (1037 р.), створений за часів Ярослава Мудрого. Цей собор відрізнявся не тільки величчю, художньою красою і найвищою архітектурною майстерністю, він представляє зовсім інший стиль монументальної будови, абсолютно аутентичний та відповідний культурі Київської Русі. З часом монументальній архітектурі стали притаманні більш ускладненні форми.

Не менше значення в українській культурі має і зображальне, образотворче мистецтво. Фрески з'явились в українському мистецтві під впливом візантійської культури, за часом – паралельно із розвитком кам'яної архітектури в період Київської Русі. Це складна техніка монументального живопису, що потребує від художника справжньої майстерності та професіоналізму. Автору потрібно було встигнути нанести фарбу на водяній основі на сирий тиньк, при цьому в максимально швидкому темпі, щоб закінчити малюнок до повного висихання основи (за один день) [1]. Але саме така техніка дозволяла фрескам зберегтись у своєму первинному стані (без разючих змін у кольорі) та вберегтися від обсипання. Їх використовували в культових спорудах для посилення атмосфери, вкладаючи у зображення

величний, з доступним символьним значенням, образ, фрески прикрашали і княжі палаци. До нашого часу дійшла велика кількість прикладів та пам'яток національної спадщини цього напряму українського живопису. Одними з найвідоміших є фрески собору Софії Київської. Вони прикрашали стіни та мали особливий зміст, який (в залежності від розташування в архітектурній композиції) різнився за сюжетом (релігійним та світським). Зміст мав не просто важливе значення, його спеціально розробляли (підбирали необхідну біблійну, євангельську тематику), він не просто демонстрував декоративний елемент, а ніс необхідне візуально-символічне навантаження. Існує велика кількість фресок із зображенням святих, до нашого часу їх залишилось близько 250 [5, с. 592]. Крім цього, розповсюджене використання різноманітних орнаментальних композицій, що виконують своєрідну функцію мостів між розрізненими елементами загального живописного образу споруди.

Багато фресок із інших соборів (Михайлівська церква, Михайлівський Золотоверхий собор, церква Спаса на Берестi, Кирилівська церква, Успенський собор та інші) були пошкоджені та руйновані, деякі збереглись, але потребують висококваліфікованих реставраційних робіт.

Мозаїка як вид монументального живопису Київської Русі також часто зустрічається у внутрішніх канонах оформлення соборів, церков, храмів (іноді будинків) разом із фресками, що пов'язано із традиційним оздобленням культових споруд, де найважливіші (центральні) елементи робились максимально величними і такими, що запам'ятовуються. Мозаїка – зображення, створене із великої кількості дрібних (1 см³) скляних, із різноманітними домішками, шматків («смальти» [4, с. 574]). Слід зауважити, що мозаїку використовували не тільки при створенні композиційно-портретних груп, але і для декоративно-орнаментального прикрашення підлоги, колон, стелі. Процес створення мозаїки займав багато часу і потребував особливих навичок, детального ескізу з чіткими вказівками форми і кольору, виготовлення смальти, до якої на різних етапах додавали різні метали.

Найвідоміші приклади вершини мозаїчного мистецтва, які збереглися дотепер: Богородиця Оранта, що знаходиться у вівтарній апсиді Софійського собору і Пантократор (Вседержитель) із архангелами, що розташований в центральному куполі. Михайлівський Золотоверхий собор був зруйнований у 30-х р. XX ст., але деякі мозаїки і фрески вдалося врятувати (їх перенесли в Софію Київську). Сам храм

у незалежній Україні відновлено. Найяскравішою багатофігурною мозаїчною композицією є «Євхаристія» [3, с. 353], що зображає процес причастя апостолів.

Цікаво, що майстри використовували своєрідну манеру розташування шматочків смальти (під різним кутом), щоб при попаданні світла на мозаїку, вона мерехтіла і палала різноманітними кольорами. Кольорам приділялась особлива увага, розроблялись спеціальні відтінки стандартних кольорів (у такій кількості, що до кожного – по декілька десятків). Проводились дослідження, котрі виявили дивовижне різноманіття спектральної гами софійського мозаїчного живопису («зелена смальта має 34 відтінки, золота та коричнева – по 25, жовта – 23, синя – 21, червона – 19, срібна – 9, пурпурова – 6. Всього… 177 відтінків!» [5, с. 81]). Розміри мозаїк вражають, загальна площа усіх зображень, що не втрачені – 260 квадратних метрів.

Іконопис також має значний вплив на українське суспільство. Візантія вплинула на більшість об'єктів духовної та матеріальної культури. Це стосується і іконопису, його виникнення і розвитку. Митці вивчали техніку, спеціальні зображальні засоби та стилі у найкращих продовжувачів античної школи. На початку XI ст. почали створюватись перші ікони, що мали виключну цінність як приклад достойного прийняття нових для себе культурних традицій, гармонійно скомбіновані із художніми надбаннями язичницького періоду української історії. Слід зазначити, що найкращі іконописці запрошувались не тільки для викладання свого досвіду, а і для роботи (грецькі майстри). Найвідоміша ікона – «Вишгородська (Володимирська) Богоматір» [4, с. 667] була створена у XI ст. для київського князя в Константинополі. «Богоматір Велика Панагія (Оранта)», імовірно створена на початку XII ст. київським іконописцем Аліпієм, вважається найвизначнішим твором іконописного мистецтва цього періоду. Однією із найдавніших ікон вважається «Богородиця Холмська» [4, с. 665], котру датують XI ст.

Ікона має не стільки художню, мистецьку цінність, скільки виступає як сакральний об'єкт, предмет поклоніння. Образи могли мати різноманітні розміри, оклад, релігійну тематику, але завжди створювались за класичним каноном та основними правилами символічного зображення. Більшість ікон писалось на липових дошках, спеціально для цього підготовлених: сушіння, покриття клеєм на риб'ячій основі, закріплення паволоки (полотна) і накладання

алебастрової ґрунтовки «левкасу» [5, с. 136]. Іконописцем могла стати тільки високодуховна та моральна людина, котра дотримується праведного образу життя. Фарби (темперні) використовувались вже після нанесення основного контуру малюнка, після завершення розпису образ покривали оліфою, зберігаючи її від вологи. Не менш важливу роль відігравали прикраси із дорогоцінного металу, використання цінного каміння у оздобленні ікони. Велика увага приділялась символічному значенню кожного використаного кольору і елементу образу (деревам, камінням, небу).

Висновки. Хрещення Русі вплинуло на всі елементи духовного і культурного життя народу. Саме дослідження цього історичного періоду (X – XIII ст.) дає можливість побачити і проаналізувати зміни у державі в період переходу від язичницької релігії до християнства. З приходом нової віри, укріпленням і збільшенням київської влади, виходом на міжнародну арену, з'являються і нові соціокультурні виклики.

Архітектура і живопис того періоду почали формуватись, опираючись на приклади і традиції Візантії. В архітектурі використовуються нові, нетипові матеріали, розміри і конструкції, що характеризує її як монументальний напрямок. Будуються кам'яні собори, храми, деякі з них збереглися в Україні та дають підстави пишатися нашими предками, що їх створили. Внутрішнє оздоблення сприяє розвитку живопису на зовсім іншому рівні. Майстри навчаються мистецтву фрески, мозаїки, іконопису. Все це відбувається із величезним впливом візантійських традицій, багаторічних практичних надбань. Пройшовши етап навчання і трансформувавши його в своєму національному колориті, українська культура разюче змінилась, але не втратила своєї справжньої сутності.

Список використаних джерел

1. Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва. *Видання Українського Університету*. Прага, 1923. 340 с.

2. Асєєв Ю. С. Мистецтво Київської Русі. К.: Мистецтво, 1980. 214 с.: іл. (Нариси історії українського мистецтва).

3. История культуры Древней Руси / под. общ. ред. Б. Д. Грекова, М. И. Артамонова. – Т. II / Домоногольский период. Общественный строй и духовная культура / Под ред. Н. Н. Воронина, М. К. Каргера. М.; Л., 1951. 548 с.: ил.

4. Історія українського мистецтва: у 5т. – Т.2: Мистецтво Середніх віків // НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського // гол. ред. Г. Скрипник. К., 2010. 1296 с.

5. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с.: іл. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

6. Самойлович В. П. Народна архітектура України в ілюстраціях. К.: Абрис, 1999. 281 с.: іл.

7. Толочко О. П., Толочко П. П. Україна крізь віки: В 15 т. – Т. 4. Київська Русь // НАН України. Ін-т археол. // ред.: В. А. Смолій. К.: Вид. дім «Альтернативи», 1998. 351 с.

8. Історія України. Міні-довідник. URL: https://uahistory.co/zno/ukraine-history-zno-mini-guide-2020-panchyk/4.php (дата звернення: 27.04.2022).

9. Літопис Руський. За Іпатським списком./Пер. Леонід Махновець. К.: Дніпро, 1989. 591 с.

10. Походження назви «Україна». URL: https://medium.com/@newsich/%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0% BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0% (дата звернення: 27.04.2022).

УДК 373.5.016

Оксана Волошина,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, професійної освіти
і управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Іванна Колодій,
студентка 1 курсу магістратури Навчально-наукового інституту
педагогіки, психології, підготовки
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. *У статті розкрито значення формування естетичної компетентності у здобувачів середньої освіти в процесі вивчення української мови і літератури. Окреслено шляхи формування зазначеної компетентності; охарактеризовано доцільність застосування дидактичних методів і прийомів викладання філологічних дисциплін.*

Abstract. *The article reveals the importance of the formation of aesthetic competence in students of secondary education in the process of studying the Ukrainian language and literature. The ways of formation of the specified competence are outlined; the expediency of application of didactic methods and receptions of teaching of philological disciplines is characterized.*

Вступ. Сучасне суспільство потребує творчих, діяльних, обдарованих громадян, здатних до життєвого самовизначення. Школа покликана дати людині не лише знання, уміння і навички, а й формувати компетентність як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, отриманих у процесі навчання. Новітня філософія освіти спрямовує освітній процес на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей, забезпечення умов для їх життєвої самореалізації.

Значущість і своєчасність проблеми формування естетичної компетентності сучасної молоді обумовлена відірваністю молодого покоління від духовного коріння вітчизняної культури, забуттям і втратою культурних традицій; незатребуваністю духовного потенціалу української культури; непорозумінням дітей і дорослих, негативним ставленням підлітків до традицій і цінностей батьків.

Про формування естетичної компетентності учнів має дбати учитель-словесник, беручи до уваги тенденції реформування шкільної освіти, відображені в документах про освіту та Концепції літературної освіти.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти визначено міжпредметну естетичну компетентність як здатність виявляти естетичне ставлення до світу в різних сферах діяльності людини, оцінювати предмети і явища, їх взаємодію, що формується під час опанування різних видів мистецтва. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти спрямовує учителів на використання «особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукових досліджень питань естетичного виховання дали змогу з'ясувати, що ця проблема була і є предметом вітчизняної та зарубіжної історичної, філософської, психологічної, педагогічної та історичної науки. Теоретичні основи національного виховання, зокрема естетичного виховання як соціокультурного феномена, представлено у працях І. Беха,М. Євтуха, С. Гончаренка, О. Ростовського, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.

Філософські проблеми естетичного виховання особистості дослідили Ж. Масенко, В. Кудін, Л. Левчук, В. Мазепа, О. Семашко та ін.; загальнопедагогічні та психологічні – Т. Аболіна, І. Зязюн, О. Дем'янчук, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська та ін.

Мета статті – розкрити шляхи формування естетичної компетентності здобувачів середньої освіти на уроках української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних

до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. До складових процесу формування естетичної культури молоді належать естетичне виховання, формування естетичного сприйняття дійсності, переживання естетичних почуттів, наявність естетичних ідеалів, розвиток естетичного смаку тощо.

Розбудова національної системи освіти ставить нові вимоги до формування особистості. Глибоке знання державної мови, культури, літератури рідного народу є сьогодні засобом подальшого зміцнення суверенітету держави, громадянського виховання молодого покоління, залучення його до високих духовних надбань народу, загальнонародних моральних цінностей. Без мови немає і самого народу. Вона – основа людського буття, культури, процесу навчання і виховання, долучення до мистецтва, літератури, до всього, що визначає людську духовність.

Уроки рідної мови є органічною складовою освітнього процесу, одним із засобів формування особистості школяра. Вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми вносить в уроки мови необхідний емоційний компонент, дає змогу розвивати в школярів чуття мови, виховувати естетичний смак, розвивати творчу активність. Вагомим у плані естетичного виховання є образне слово. У свій час ще В. Сухомлинський відзначав, що виховання чуття слова та його відтінків є однією з передумов гармонійного розвитку особистості: «Чуйність до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чуйності – одне з джерел людської культури» [5, с. 45]; «…найважливіше виховне завдання полягає в тому, щоб слово з його багатогранною, радісною, облагороджуючою красою стало невичерпним джерелом і засобом пізнання прекрасного, внутрішнім духовним багатством і водночас засобом вираження цього багатства» [5, с. 545]; «…коли людина відчуває, переживає найтонші відтінки, пахощі, емоційний підтекст слова, вона немовби пробуджує дрімотні сили розуму» [5, с. 547]; «…пізнання слова несе в собі енергію думки» [5, с. 547].

Під час уроків української мови необхідно доводити учням, що мова – найважливіший засіб спілкування: вивчаючи слово, важливо пізнавати світ, розвивати особистість як найвищу цінність суспільства. Для забезпечення ефективності навчання необхідно поєднувати репродуктивну і пошукову діяльність. Учень – не пасивна фігура освітнього процесу: він повинен отримувати не лише певний багаж

знань, а повинен навчитися мислити. Учителеві потрібно стимулювати розвиток пізнавальних сил учня, роботу думки, постійну потребу вчитися, спостерігати, досліджувати. Уроки необхідно проводити на основі рівноправного партнерства і спілкування, на творчих засадах з використанням інтерактивних форм та методів, таких як: діалог, робота в парах, малих групах, мовна дуель, «карусель», синтез думок, коло ідей, мікрофон, мозковий штурм, аналіз ситуації, «дерево рішень», «ти – редактор», рольова гра, драматизація, інсценізація, «спіймай помилку», реклама, усний журнал, словесне моделювання, вільне письмо, «займи позицію», лінгвістична загадка, незакінчений ланцюжок тощо.

Ефективними є нетрадиційні уроки: брейн-ринг, урок-змагання, урок-подорож, урок-вікторина, урок-дослідження, які зацікавлюють учнів і підвищують рівень творчої активності при вивченні рідної мови та літератури, спонукають до використання суб'єктного досвіду.

Особистісне сприйняття навчального матеріалу забезпечується участю в роботі всіх учнів. Прикладом може бути залучення до проведення уроків учнів-асистентів, які готують повідомлення історичного, біографічного, літературознавчого характеру, підбирають ілюстративний матеріал, коментують його.

Багатьма вченими установлено, що на формування емоційно-ціннісної сфери особистості позитивно впливають національні культурні традиції, які забезпечують спадкоємність культури; є каналом збереження та передачі інформації та цінностей між різними поколіннями. На кожному уроці необхідно збагачувати кругозір учнів знаннями про культурні традиції українців, виховувати ціннісне ставлення до них. На уроках української мови варто систематично використовувати тексти українознавчого змісту, прислів'я, приказки, фразеологізми; давати дітям завдання конструктивно-творчого характеру: ввести фразеологізми чи приказки в речення, скласти за прислів'ям твір, діалог тощо.

Ідеал сучасного навчання – особистість із гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з ідеальними комунікативними здібностями. Тому такі форми роботи, як: рольові ігри, вільне письмо, словесне малювання, дослідницька діяльність, захист проєктів, презентації – сприяють загальному розвитку учнів.

Застосування комп'ютерних технологій робить уроки української мови яскравими, насиченими. На них кожен учень працює активно, зростає допитливість, пізнавальний інтерес. Комп'ютерні

технології дозволяють підсилити мотивацію навчання розмаїтістю й барвистістю інформації (текст + звук + колір + анімація), шляхом орієнтації навчання на успіх (дозволяє самостійно створити алгоритми правопису, схеми, послідовність міркувань тощо), зацікавити ігровою формою, забезпечити зв'язок із життям шляхом демонстрації роликів, реклам, конкретних діалогів, що стимулюють учнів до вивчення мови,аналізу мовних явищ, дискусії тощо.

При проведенні уроків мови та літератури використовують мультимедійні презентації. На таких уроках реалізуються принципи доступності, наочності. Вони ефективні своєю естетичною привабливістю. Урок-презентація – це можливість подати великий обсяг інформації та завдань за короткий період, створити ситуації для діалогів, продемонструвати асоціативні та наочні матеріали, що стимулюють до роздумів та комунікативної діяльності.

Також формуванню естетичної компетентності якнайкраще сприяє світ художньої літератури. У літературних творах діти можуть знаходити власні життєві ідеали, вважливі для них ідеї. Мистецтво слова значною мірою формує світогляд, адже література є своєрідним компасом для людини, яка цінує досвід інших, дає відповіді на велику кількість запитань, допомагає не зійти з життєвого шляху.

Головне на уроках літератури – навчити школярів глибоко особистісно сприймати художній твір, а для цього потрібно створити оптимальні умови для активізації творчої діяльності учнів. Особистісно орієнтовані технології націлюють читача на «ретельне прочитання», на дослідницьку і співтворчу позицію щодо прочитаного, на самостійний пошук способів поєднання тексту та історико-культурного контексту. Потрібно робити так, щоб урок літератури став своєрідним майданчиком для самопізнання і самовираження школярів. Учитель має створити такі умови, за яких читач захотів би докласти додаткових зусиль, а текст зміг би виявити свої можливості. Дуже важливо не давати готових істин, а спонукати мислити, самостійно розв'язувати проблеми.

Ефективною формою персоналізації освітнього процесу є інсценізації літературних текстів та рольові ігри. Вони дають змогу поєднувати різні види дитячої творчості, сприяють розкриттю індивідуальності учня, збагачують гаму його почуттів, внутрішній емоційний досвід.

Висновки. Вивчення та врахування особливостей естетичного виховання учнів в сучасних умовах необхідне для наукового

передбачення та прогнозування динаміки національних освітніх процесів, що забезпечить можливість результативно коригувати форми і методи освітньої політики, основним завданням якої повинно бути виховання свідомих громадян і патріотів України; формування у молоді духовності, моральної, художньо-естетичної та трудової культури.

Список використаних джерел

1. Волошина О. В. Використання активних методів навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Педагогіка і психологія. 2016. Випуск 48. С. 13–16.

2. Волошина О. В. Роль моральних відносин між учителем і учнями в навчально-виховному процесі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Педагогіка і психологія. 2014. Випуск41. С. 66–70.

3. Голобородько К. Ю., Ткаченко Н. П. Інтерактивне навчання на уроках української мови та літератури: навч.-метод. посіб. Харків: Видавнича група «Основа», 2007. 176 с.

4. Нечволот Л. Нетрадиційні уроки. Українська література 5–12 класи. Харків, 2007. 152 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти томах Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. 672 с.

Пабло Пікассо. Голуб Миру.

РОЗДІЛ 2

Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології

УДК 004.9:355

Олена Решетняк,
д.е.н., доцент, зав. сектором промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ОБОРОННІЙ СФЕРІ КРАЇН СВІТУ

Анотація. *Досліджено тенденції розвитку ІТ та їх використання в оборонній сфері країн світу. Визначено місце ІТ-сектору у забезпеченні формування військового потенціалу та розвитку оборонної сфери. Проведено аналіз звіту «Science & Technology Trends 2020-2040» Організації НАТО з науки та технологій, який визначає основні проривні технології майбутнього, які необхідно ураховувати під час формування стратегічних пріоритетів у сфері розвитку озброєння та прийняття політичних рішень для країн НАТО та для країн-партнерів. Проаналізовано світові тенденції розвитку ІТ-сфери, визначено що технології ШІ, автономності, хмарні технології, поодинці або в поєднанні, визначають технологічні переваги, необхідні для оперативної та організаційної діяльності оборонної сфери. (Слово «росія» в тексті пишеться з малої букви через воєнну агресію проти України.)*

Abstract. *Trends in the development of IT and their use in the defense sector of the world are studied. The place of the IT sector in ensuring the formation of military potential and development of the defense sphere has been determined. An analysis of NATO's Science & Technology Trends 2020-2040 has identified the key breakthrough technologies of the future that need to be considered when formulating strategic priorities in armaments development and policy-making for NATO and Partner countries. . The world trends in the development of the IT sphere are analyzed, it is determined that the technologies of artificial intelligence, autonomy, cloud technologies, alone or in combination, determine the technological advantages necessary for operational and organizational activities of the defense sphere.*

Постановка проблеми. У цей час підвищується усвідомлення та актуальність необхідності розвитку оборонної сфери країн світу. Особливо гострою ця проблема є для України у зв'язку з агресією росії та воєнними подіями, що відбуваються. Сучасні військові дії є інтеграцією безлічі складних паралельних процесів (спостереження, цілевизначення, розвідки, навігації та ін.) у часі та просторі. При цьому бойові дії здійснюються дуже швидко, застосовується складне та високоточне озброєння. У зв'язку з цим, інформаційні технології (ІТ) охоплюють всі елементи військової справи (людські ресурси, технології, матеріальні об'єкти) об'єднавши фізичні, когнітивні та управлінські функції, ставши базовим елементом сучасної військової стратегії та тактики. Інформаційні технології є ключовою ланкою в комплексних системах захисного та бойового управління при формуванні мереж для передачі звукових, цифрових та візуальних даних, організації контролю за матеріально-технічним забезпеченням, впровадженням механізмів та технологій висококоординованого маневру. Так, наприклад, ІТ займають ключові позиції у розвитку військово-промислового комплексу в таких напрямках, як системи «технічного зору», адитивні технології, безпілотна авіація, робототехніка тощо.

Сучасні ІТ дають можливість формувати системи контролю та управління в умовах динамічного зростання невизначеності, мобільності та потреби в синхронізації процесів управління та взаємодії всіх оборонних та бойових елементів, учасників військових та терористичних зіткнень або протистоянь у сферах контролю, аналітики та комунікацій, підвищуючи актуальність рівня автоматизації прийняття рішень. Як відомо, на сьогодні фактор часу є ключовим для формування перемоги у будь-якій формі протистояння, враховуючи швидкоплинність процесів сучасних військових та терористичних зіткнень. Саме тому, від розуміння тенденцій розвитку сучасних ІТ залежить також можливість майбутнього сфер безпеки та оборони національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку проривних технологій приділяють увагу науковці з усього світу, зокрема Т. Андрєєва Є., О. Гетьман, М. Кизим, В. Слюсар, В. Сотник та ін. [1–7]. Окремо дослідження перспективних напрямків розвитку ІТ розглядається у роботах вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема Дж. Бойєтта, Б. Голдена, М. Наіма, З. Каперса, Д. Лусвельта,

Р. Сільберглітта та інших [8–10]. Однак, тенденції розвитку ІТ в оборонній сфері для науковців України є новим сегментом досліджень.

Метою цієї роботи є дослідження тенденцій розвитку ІТ та їх використання в оборонній сфері країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість використання ІТ підкреслюється у звіті «Science & Technology Trends 2020–2040» Організації НАТО з науки та технологій (STO) [11] під час формування стратегічних пріоритетів у сфері розвитку озброєння та прийняття політичних рішень для країн НАТО та для країн-партнерів. У звіті визначається, що протягом наступних 20 років очікується, що основними характеристиками, які будуть визначати більшість ключових передових військових технології будуть такі:

– інтелектуальність – використання інтегрованого штучного інтелекту (ШІ), орієнтованого на знання аналітичних можливостей та симбіотичного ШІ-людського інтелекту для забезпечення застосувань проривних технологій;

– взаємозв'язаність – експлуатація мережі віртуальних і фізичних доменів, включаючи мережі датчиків, організацій, окремих осіб та автономних агентів, пов'язаних за допомогою нових методів шифрування та технологій розподіленого обліку;

– поширеність – використання децентралізованого та широкомасштабного зондування, зберігання та обчислення для досяггнггя нових руйнівних військових ефектів;

– цифровізація – цифрове поєднання людських, матеріальних та інформаційних областей для підтримки нових руйнівних ефектів.

У звіті STO також визначається, що дуже впливовими для розвитку майбутнього військового потенціалу є наступні синергетичні та взаємозалежні технології [11]:

– Data-AI-Autonomy: отримання потенційної переваги у військових стратегічних та оперативних рішеннях за рахунок використання синергічної взаємодії таких нових технологій та методів як поєднання автономії, великих даних та штучного інтелекту з використанням інтелектуальних, широко розповсюджених та дешевих датчиків поряд з автономними об’єктами (фізичними чи віртуальними);

– Data-AI-Biotechnology: з метою розробки нових ліків, цілеспрямованих генетичних модифікацій, прямих маніпуляцій з

біохімічними реакціями та живими сенсорами за рахунок поєднання ШІ та використання Big Data.

– Data-AI-Materials: подальший розвиток у використанні 2-D матеріалів, розробці нових дизайнів та сприятиме розробці нових матеріалів з унікальними фізичними властивостями сприятиме поєднання ШІ разом із Big Data;

– Data-Quantum: квантові технології розширять можливості збору, обробки та використання даних C4ISR за рахунок значного підвищення можливостей датчиків, безпечного зв'язку та обчислень;

– Space-Quantum: космічні квантові датчики, за допомогою комунікації Quantum Key Distribution, призведуть до абсолютно іншого класу датчиків, придатних для розгортання на супутниках. Важливим аспектом майбутньої військової архітектури ISR стануть більш комерційними, більш чутливими та більш розподіленими космічні сенсорні мережі, які будуть використовувати квантові датчики;

– Space-Hypersonics-Materials: для використання космосу та гіперзвукового середовища за рахунок зниження витрат, підвищення надійності, підвищення продуктивності та полегшення виробництва недорогих систем, призначених для виконання оборонних завдань, сприятиме розробка екзотичних матеріалів, нових конструкцій, мініатюризація, накопичення енергії та ін.

Таким чином, майже усі напрямки технологічного розвитку військового потенціалу та обороноздатності пов'язані з розвитком інформаційних та комп'ютерних технологій.

Розглядаючи тенденції розвитку IT-сфери, Б. Голден [8] визначає, що основними трендами розвитку IT-сфери будуть такі: зростання виробництва мікросхем та програмних продуктів задля забезпечення цифрового перетворення; розвиток хмарних технологій, який пов'язаний з виникненням динамічних програмних продуктів. З. Каперс визначає наступні основні тренди у розвитку IT-сфери до 2030 р. [9]: підвищення значення хмарних технологій та хмарних обчислень; розвиток бездротових мереж 5G, Інтернету речей (IoT) та платформ цифрових близнюків; розширення периферійних обчислень, віртуальної реальності (VR) і доповненої реальності (AR), штучного інтелекту, робототехніки та автоматизації.

Поширення технологій, які пов’язані зі забезпеченням кібербезпеки, прогнозують Роберт Блюмоф, технічний директор компанії Akamai, В. Джаккал, CVP із безпеки, відповідності та ідентифікації компанії Microsoft, Кевін Робінсон, старший віце-президент з маркетингу Wi-Fi Alliance, Тімоні Вест, віце-президент AR компанії Unity, Кетрін де Віт, керівник ініціативи широкосмугового доступу компанії Pew Charitable Trusts та ін. [12].

Дослідницька та консалтингова компанія Gartner [13], яка спеціалізується на ринках інформаційних технологій та відома своїми дослідницькими звітами у форматі «цикл хайпа», визначає наступні технологічні тенденції у IT-сфері:

- структура даних забезпечує гнучку, стійку інтеграцію джерел даних між платформами та бізнес-користувачами, роблячи дані доступними скрізь, де це необхідно, незалежно від того, де вони знаходяться;

- сітка кібербезпеки – гнучка, компонована архітектура, яка інтегрує широко поширені та розрізнені служби безпеки;

- обчислення для підвищення конфіденційності, яке забезпечує обробку персональних даних у ненадійних середовищах, що стає все більш критичним через зміну законів про конфіденційність та захист даних;

- хмарні нативні платформи – технології, що дозволяють створювати нові архітектури додатків, які відрізняються стійкістю, еластичністю та гнучкістю, що дозволяє швидко реагувати на цифрові зміни. Хмарні нативні платформи покращують традиційний підхід до хмари «lift-and-shift», який не дозволяє використовувати переваги хмари та ускладнює її обслуговування;

- композитні програми (додатки), що будуються із модульних компонентів, орієнтованих на бізнес. Композитні додатки спрощують використання та повторне застосування коду, прискорюючи час виведення на ринок нових програмних рішень і підвищуючи цінність підприємства;

- інтелектуальне прийняття рішень (аналітика рішень) – це практичний підхід до покращення прийняття організаційних рішень, яка базується на моделюванні кожного рішення як набору процесів, використовуючи інтелектуальні та аналітичні дані для інформування, вивчення та уточнення рішень;

- гіперавтоматизація – це дисциплінований, орієнтований на бізнес підхід до швидкого визначення, перевірки та автоматизації якомога більшої кількості бізнес та ІТ-процесів;

- інжиніринг штучного інтелекту (інжиніринг ШІ) – автоматизує оновлення даних, моделей та додатків для оптимізації процесу надання ШІ. У поєднанні з надійним управлінням ШІ інженерія ШІ дозволить операціоналізувати впровадження ШІ для забезпечення його постійної цінності для бізнесу;

- розподілені підприємства – відображають бізнес-модель, орієнтовану на цифрові технології та віддалену роботу, щоб покращити досвід співробітників, оцифрувати точки контакту зі споживачами та партнерами, а також створити досвід роботи з продуктами;

- тотальний (загальний) досвід – це бізнес-стратегія, яка поєднує досвід співробітників, досвід клієнтів, досвід користувачів та мультидосвід у різних точках взаємодії для прискоренного зростання;

- автономні системи – це самоврядні фізичні або програмні системи, які навчаються у свого оточення та динамічно змінюють власні алгоритми в режимі реального часу для оптимізації своєї поведінки у складних екосистемах;

- генеративний ШІ дізнається про артефакти з даних та генерує нові інноваційні твори, які схожі на оригінал, але не повторюють його.

Команда Tech Trends консалтингової фірми Deloitte також визначила домінуючі тренди технологічного розвитку [14]:

1. Спрощення обміну даними – нові технології, які намагаються спростити механізм обміну даними між організаціями, забезпечують можливість ділитися захищеними даними з іншими учасниками екосистеми або ланцюжка створення вартості, призводить до появи нових бізнес-моделей та продуктів.

2. Хмарні послуги стають «вертикальними». «Вертикальна хмара» – це набір сервісів хмарних обчислень, які оптимізовані для використання у певній галузі або для конкретної бізнес-моделі. Сучасні організації прагнуть стати більш гнучкими та ефективними, переносячи свої бізнес-процеси у хмару.

3. Блокчейн. Поряд з іншими технологіями блокчейнів, криптовалюти та невзаємозамінні токени підвищують своє застосування на виробництві та у бізнесі задля підвищення безпеки та ефективності транзакцій.

4. Cyber AI (штучний кіберінтелект). На тлі численних кібератак Cyber AI забезпечить більш швидке реагування на дії

зловмисників, надасть можливість передбачити їх кроки та діяти на випередження, а також зможе використовуватися для прискорення аналізу даних, виявлення аномалій та загроз, які можуть бути передбачені.

5. Квантові технології та експоненційний інтелект. Квантові технології протягом наступного десятиліття можуть трансформувати обчислення, сприйняття та комунікацію. Експоненційний інтелект – це технологія штучного інтелекту наступного покоління, яка допоможе зрозуміти людські емоції та наміри.

Висновки. Визначаючи тенденції розвитку ІТ, можна передбачити, яким чином буде змінюватися військовий потенціал та організація сфери захисту та оборони країн світу у майбутньому. Визначені сучасні інформаційні технології є драйверами еволюції та революції в багатьох сферах, які можуть бути використані в забезпеченні обороноспроможності країн світу. Технології, які пов'язані з розвитком ШІ, автономності, технологіями зв'язку, хмарними технологіями, поодинці або в поєднанні, визначають технологічні переваги, необхідні для оперативної та організаційної діяльності оборонної сфери. Наскільки швидко, в якому порядку і в кінцевому підсумку наскільки ці технології будуть успішними або які загрози вони будуть представляти, ще не визначено. Однак довгострокові прогнози військових та оборонних технологій є корисними під час визначення пріоритетів інвестиційної діяльності у розвиток військового та оборонного потенціалів. Основна мета таких досліджень полягає в тому, щоб підвищити рівень розуміння потенціалу науково-технічних розробок для передбачення загроз військових операцій. Разом з цим, неможливо переоцінити техніко-політичні, юридичні та етичні проблеми, які вони ставлять перед керівництвом країн світу.

Список використаних джерел

1. Андрєєва Т. Є., Гетьман О. О. Напрями розвитку організації в контексті технологічних змін. *Вісн. економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 59–75. URL: https://doi.org/10.18664/338.47:338.45. v0i69.200549 (дата звернення 14.04.2022).

2. Слюсар В. І., Сотник В. В., Купчин А. В., Шостак В. Г. Проривні технології в оборонній сфері Украіїн. *Озброєння та військова*

техніка. 2020. № 4(28). С. 13–23. DOI: https://doi.org/1034169/2414-0651.2020.4(28).13-23. (дата звернення 14.04.2022)

3. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Дослідження стану та тенденцій розвитку науки в країнах світу та Україні. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 11–22. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-11-22 (дата звернення 14.04.2022).

4. *Kyzym M., Bielousov D., Reshetnyak O.* Forecasting scientific support for the advancement of the digital economy. *Studies of Applied Economics*. 2020. Vol. 38. No. 3(1). DOI: 10.25115/eea.v38i3%20(1).4005 (дата звернення 14.04.2022).

5. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Проблеми вибору пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 7. С. 50–58. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-7-50-58 (дата звернення 14.04.2022).

6. Решетняк О. І. Перспективні напрями наукових досліджень у світі. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 107–114. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.107 (дата звернення 14.04.2022).

7. Решетняк О. І. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні: оцінка та напрямки розвитку: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 720 с.

8. Golden B. 5 Tech Trends for 2022: Digital Transformation, Cloud and Talent Wars. URL: https://www.eweek.com/cloud/technology-trends-2022/ (дата звернення 14.04.2022).

9. Capers Z. 10 Predictions for the Future of IT and the Management Strategies That Will Follow. URL: https://www.getapp.com/resources/future-of-it/ (дата звернення 14.04.2022).

10. Silberglitt R. The Global technology revolution 2020, executive summary: bio/nano/materials/information trends, drivers, barriers, and social implications. URL: https://www.researchgate.net/publication/323657472_The_Global_Technology_Revolution_2020_Executive_Summary_BioNanoMaterialsInformation_Trends_Drivers_Barriers_and_Social_Implications (дата звернення 14.04.2022).

11. Reding, D.F. & Eaton, J. Science & Technology Trends 2020-2040. NATO Science & Technology Organization, Offi ce of the Chief Scientist, Brussels, Belgium. URL: https://www.nato.int/nato_static_

fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/190422-ST_Tech_ Trends_Report_2020-2040.pdf. (дата звернення 14.04.2022)

12. The biggest tech trends of 2022, according to over 40 experts. URL: https://www.fastcompany.com/90704618/the-biggest-tech-trends-of-2022 (дата звернення 14.04.2022).

13. Gartner. Top Strategic Technology Trends for 2022. URL: https://www.gartner.com/en/information-technology/insights/top-technology-trends (дата звернення 14.04.2022).

14. Tech Trends 2022. Deloitte. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/articles/US164706_Tech-trends-2022/DI_Tech-trends-2022.pdf (дата звернення 14.04.2022).

УДК 338.242 + 664.76

Оксана Нікішина,
д.е.н., старший науковий співробітник,
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
НАН України» (м. Одеса, Україна)

Оксана Зеркіна,
к.е.н., доцент, здобувачка відділу ринкових механізмів
та структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень НАН України»

ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ СЕЛЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ БОРОШНОМЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. *Розроблено комплекс інституційно-економічних заходів селективного регулювання розвитку ринку борошномельної продукції, які цілеспрямовано зорієнтовані на стимулювання експорту борошна та вирішення головних інституційних проблем на шляху інтеграції вітчизняного ринку до міжнародних ланцюгів вартості. На основі авторського методичного забезпечення проведено розрахунок показників ефективності переорієнтації українського експорту з зерна на борошно. Розрахунки довели, що включення у ланцюг вартості сектору виробництва борошномельної продукції, який є «точкою зростання» в ринку, дозволяє отримати значний соціальний, відтворювальний, логістичний та податковий ефекти навіть за 1 %-го скорочення обсягів зернового експорту.*

Abstract. *A set of institutional and economic measures for selective regulation of flour market development has been developed, which are purposefully focused on stimulating flour exports and solving major institutional problems by integrating the domestic market into international value chains. On the basis of the author's methodological support, the calculation of indicators of efficiency of reorientation of Ukrainian exports from grain to flour was carried out. Calculations have shown that the inclusion in the value chain of the flour sector, which is a "growth point" in the market, allows to obtain significant social, reproductive, logistical and tax effects even with a 1% reduction in grain exports.*

Вступ. В умовах нестабільності важливою умовою сталого відтворювального розвитку національної економіки є ефективне функціонування товарних ринків, у секторах яких відбувається процес продукування й розподілу доданої вартості, яка є внутрішнім ресурсом розвитку країни. Український ринок борошномельної продукції (*далі – БП*) є одним зі стратегічних ринків держави, що забезпечують її продовольчу безпеку та соціальну стабільність у суспільстві. Сьогодні виробничий та експортний потенціал вітчизняного ринку БП залишається нереалізованим, потужності промислових підприємств завантажені в середньому на 30–40 %, динамічно зростають «тіньові» сфери ринків.

Постановка проблеми. Трансформація інституційного середовища, реформування старих і створення нових інститутів покликані забезпечити відтворювальний розвиток товарних ринків України. Водночас на практиці виникають інституційні «пастки», як наслідок негативного впливу локальних інституційних змін на функціонування окремих секторів товарних ринків, що актуалізує необхідність розробки нових заходів селективного впливу на їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи інституційного забезпечення агропродовольчих ринків, у т.ч. борошномельної продукції, знайшли відображення в наукових працях вітчизняних учених, зокрема О. М. Бородіної, Б. В. Буркинського [1], О. П. Величко, Ю. Я. Лузана [2], М. Й. Маліка, О. Г. Шпикуляка, Н. Л. Новікової, Т. О. Осташко [3] та інших дослідників. Водночас додаткових досліджень потребує питання розробки інституційно-економічного інструментарію для стимулювання експорту БП, який є одним із стратегічних напрямів розвитку цього ринку та реалізації його потужного ресурсного потенціалу.

Мета статті – обґрунтування інституційно-економічних заходів регулювання відтворювального розвитку українського ринку борошномельної продукції на засадах селективного підходу та оцінка ефективності впровадження цих заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході проведених досліджень було встановлено низку інституційних дисбалансів, тобто неврівноваженість дії формальних інститутів та інституцій у різних секторах ринку БП, порушення оптимальних співвідношень між внутрішньою і зовнішньою компонентами державної агропродовольчої політики. Зокрема, в Україні створено сприятливе інституційне середовище для здійснення експорту зернових культур, водночас практично відсутня інституційна підтримка переробного сектору ринку та стимулювання експорту БП з доданою вартістю. Сьогодні важливо змінити вектор державної політики з підтримки зернотрейдерів до інституційної підтримки виробників і експортерів зернових і хлібних продуктів з використанням іноземного досвіду. Комплекс інституційно-економічних заходів, цілеспрямовано зорієнтованих на селективну підтримку суб'єктів переробного сектору, що здійснюють експорт української БП, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Інституційно-економічні заходи селективного регулювання розвитку ринку борошномельної продукції України*

Інституційні проблеми	Заходи та пропозиції	Очікуваний результат
1. Передбачений ЗВТ один і той самий обсяг квот на експорт зернових та перероблених продуктів не дає змогу реалізувати потенціал збуту останніх; високі ввізні мита Євросоюзу на українську БП	Доцільність перегляду міжнародних угод в напрямі збільшення квот на експорт зернових і хлібних продуктів та зменшення ввізних мит Євросоюзу для України. (доповнення до Додатку І-А Угоди про ЗВТ [4])	Збільшення обсягів експорту української БП до ЄС; зменшення тарифних бар'єрів для доступу на європейський ринок збуту
2. Інституційно регламентований сировинний вектор українського агроекспорту	Внести зміни до ст. 2 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» №37-IV від 04.07.2002 р. [5], зокрема абзац 8 викласти в такій редакції: «нарощування експортного потенціалу ринку зерна та продуктів його переробки»	Законодавчо регламентований напрям нарощування експорту не тільки зерна, а й продуктів його переробки
3. Одностороння орієнтація державної агропродовольчої політики на експорт сировинних товарів (зокрема, зерна), інституційна й фінансова підтримка даного напряму	Припинити дію механізму бюджетного відшкодування ПДВ при експорті зернових культур, внести зміни до пп. 195.1.1. Податкового кодексу України [6] Щоквартальний моніторинг даного заходу на параметри розвитку секторів ринку БП	Переорієнтація фінансових потоків з підтримки експорту зерна на підтримку експорту БП; зростання експорту БП, кількості зайнятих, податків у переробному секторі

4. Практично повна відсутність механізмів державної підтримки експорту БП; технічні бар'єри експорту вітчизняної БП на ринки країн ЄС та інші ринки	1. Впровадження державної підтримки у формі *50 %-ї* компенсації вартості сертифікації продукції вітчизняних зернопереробних підприємств за міжнародними стандартами 2. Формування якісної *сировинної бази* для розвитку експорту вітчизняної БП, співпраця переробних підприємств із сільськогосподарськими кооперативами. 3. Впровадження *ринкових експортних стратегій,* мінімізація цінових конкурентних переваг продукції на міжнародному ринку, диверсифікація ринків збуту БП, розширення товарної номенклатури експорту. 4.Розвиток експортного кредитування; інформаційно-аналітичне забезпечення експорту продукції.	Зменшення витрат переробних підприємств на сертифікацію продукції; зростання її параметрів якості та безпечності відповідно до міжнародних вимог; розвиток ефективних форм між секторної взаємодії переробних підприємств із сільськогосподарськими кооперативами різних типів
5. Домінуюча сировинна експортна орієнтація АТ «Державна продовольчо-зернова корпорація» («ДПЗКУ»)	Закріпити за АТ «ДПЗКУ» статус провідного підприємства для ведення переговорів щодо постачання української зернопереробної продукції на зовнішні ринки; відкриття представництв в країнах-імпортерах БП	Розробка ефективних експортних ринкових стратегій
6. Пасивність профільних інституцій, слабкість їх впливу на розвиток експортного напряму реалізації БП	Активізація діяльності Спілки «Борошномели України», її тісна співпраця з державними та міжнародними інституціями на ринку БП	Консолідація зусиль держави й профільних інституцій для спільного вирішення інституційних проблем

*Розроблено авторами з використанням джерел [4, 5, 6, 7, 8].

З метою активізації експорту вітчизняної БП на європейський ринок збуту важливо вирішити інституційну проблему обмеження квот на безмитний експорт, визначених у Додатку І-А Угоди про ЗВТ [4]. Відповідно до даного міжнародного інституту, квоти на безмитний експорт зернових продуктів до Євросоюзу регламентовані не окремо, а разом із зерновими культурами (загальним обсягом для товарних груп

10 і 11), що не дозволяє реалізувати потужний виробничий, трудовий та експортний потенціал українського ринку борошномельної продукції.

Відповідно, міжнародні тарифні обмеження обумовлюють необхідність перегляду міжнародних угод в напрямі збільшення квот на експорт зернових і хлібних продуктів та зменшення ввізних мит Євросоюзу для України. Очікується, що таке інституційне нововведення сприятиме інтеграції українського ринку БП до європейських ланцюгів вартості внаслідок збільшення обсягів квот на безмитний експорт, а також зменшення тарифних бар'єрів для доступу переробних товарів на європейський ринок збуту.

Проблему інституційно регламентованого сировинного вектору українського агроекспорту доцільно вирішувати шляхом внесення змін до базових інститутів, що визначають стратегічні пріоритети державної політики в ринковому вимірі. Так, пропонуємо внести зміни до ст. 2 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» №37-IV від 04.07.2002 р. [5], зокрема абзац 8 викласти в такій редакції: «нарощування експортного потенціалу ринку зерна та продуктів його переробки» (див. табл. 1). Така зміна гармонізує положення базового формального інституту зернового ринку із новим вектором українського агроекспорту – інноваційно-переробним, інституційно регламентованим у Національній економічній стратегії на період до 2030 р. [7].

З метою переорієнтації інституційної та фінансової підтримки з експорту сировини (зокрема, зернові культури) на експорт продуктів переробки з доданою вартістю, пропонуємо припинити дію механізму бюджетного відшкодування ПДВ при експорті зернових культур, внести зміни до пп. 195.1.1. Податкового кодексу України [6] (див. табл. 1). Одночасно запровадити щоквартальний моніторинг впливу даного заходу на параметри розвитку секторів ринку БП, зокрема, рівень внутрішніх і експортних цін, обсяги експортно-імпортних товаропотоків у вартісному й натуральному вимірі, зміни у структурі агропродовольчого експорту тощо. Впровадження пропонованих податкових змін сприятиме збільшенню фінансової підтримки у формі відшкодування ПДВ для експорту борошномельної продукції, зростанню обсягів виробництва й експорту БП, кількості зайнятих, податкових надходжень від суб'єктів переробного сектору ринку.

Інституційна проблема технічних бар'єрів експорту української БП на зовнішні збутові ринки є багаторівневою, відтак, вимагає впровадження низки взаємопов'язаних заходів та спільних зусиль як

держави, так і експортерів переробної продукції (див. табл. 1). Враховуючи регуляторну практику світових експортерів зернопродуктів, пропонуємо впровадити державну підтримку у формі 50 %-ї компенсації вартості сертифікації продукції вітчизняних борошномельних підприємств за міжнародними стандартами.

Одночасно з метою виконання вимог зовнішніх покупців щодо якості та безпечності української БП переробні підприємства за підтримки держави повинні поетапно вирішувати завдання формування якісної сировинної бази. Одним із інструментів його вирішення є тісна співпраця переробних підприємств із сільськогосподарськими кооперативами, що дозволить забезпечити власне виробництво якісною й екологічно чистою сировиною із заданими параметрами якості (зокрема, пшеницею твердих сортів, 2 класу, житом тощо).

Сьогодні головною конкурентною перевагою українського борошна на світовому ринку є демпінгова ціна, відтак, його якість оцінюється імпортерами як більш низька, що не відповідає дійсності, однак створює певні проблеми в нарощуванні експортних поставок. У перспективі головною складовою конкурентної стратегії вітчизняних експортерів БП на міжнародному ринку повинна бути не цінова конкуренція, а ринкові стратегії, які передбачають забезпечення диверсифікації і розширення ринків збуту, постачань сировини й товарів для національної економіки. У сучасних умовах необхідно реалізовувати складову ринкових стратегій, пов’язану з формуванням нових товарних і географічних ринків продукції власного виробництва. Сьогодні в країнах Азії формуються нові продовольчі ринки і нова культура споживання, відтак, українські виробники здатні зайняти в них сегмент високоякісної продукції з помірними цінами й стати альтернативою західним товарам [9, с. 5].

Важливим інструментом просування товарів на міжнародний ринок є експортне кредитування, яке в Україні знаходиться на початковому етапі. З метою стимулювання вітчизняного експорту в 2018 р. було створено Експортно-кредитне агентство (далі – ЕКА), однак через наявність інституційних і фінансових бар’єрів його потенціал не реалізовано. Сьогодні ЕКА надає послуги тільки зі сторони постачальника, тобто здійснює діяльність, за якої кредит, страхування або гарантія надаються українським експортерам. Через інституційні неузгодженості ЕКА не може страхувати всі товарні групи, а суб’єкти господарювання не можуть використовувати страховий поліс ЕКА для кредитного забезпечення. Водночас обсяги

фінансування Експортно-кредитного агентства (200 млн. грн.) є недостатніми для виконання його функцій в повному обсязі. У 2019 р. обсяг експортних кредитів в Україні, які можуть бути профінансовані ЕКА, склав 7 млн. дол., тоді як у Польщі надається 5,4 млрд. дол. експортних кредитів [7].

Для розвитку експортно-кредитного агентства стратегічними документами України передбачено, зокрема, удосконалення законодавчої бази, що дасть змогу використовувати страховий поліс ЕКА для забезпечення кредитів комерційних банків, а також фінансувати експортерів розширеного переліку товарних груп; збільшення статутного капіталу ЕКА для ведення ефективної діяльності [7].

Також пропонуємо переорієнтувати діяльність АТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» з експорту сировини на продукти зернопереробки (див. табл. 1), закріпити за ним статус провідного підприємства для ведення переговорів щодо постачання української борошномельної продукції на зовнішні ринки збуту, розширити його завдання й функції. Загальна потужність млинів корпорації дозволяє щорічно виробляти майже 650 тис. т борошномельної продукції. Відтак, маючи значний сировинний, виробничий та логістичний потенціал, ДПЗКУ може виконувати функцію просування експорту вітчизняної зернової продукції на зовнішні ринки. Цьому сприятиме також відкриття торгових представництв ПАТ «ДПЗКУ» у головних країнах-імпортерах українського борошна, зокрема країнах Азії та Близького Сходу.

Важливою інституційною складовою інтеграції вітчизняного ринку БП до міжнародних ланцюгів вартості є активізація діяльності профільних інституцій ринку, зокрема, Спілки «Борошномели України», її тісна співпраця з державними та міжнародними інституціями, що розгортають діяльність на ринках зернових продуктів різних країн світу (див. табл. 1). У даній площині важливо використовувати іноземні практики та досвід успішної діяльності профільних інституцій ринків БП, наприклад, Турецької ради із зерна та Турецької федерації виробників борошна [10]. Позитивним є досвід Туреччини щодо впровадження державних програм підтримки НДДКР, завдяки яким більшість борошномельних підприємств відкрили власні науково-дослідницькі лабораторії, отримали можливість забезпечувати високу якість продукції і виконувати індивідуальні замовлення, адаптувати виробництво до вимог зовнішнього попиту, що значно

підвищило їх конкурентоспроможність на світовому ринку. Турецький досвід діяльності державних і профільних інституцій на ринку БП може бути використаний з певною адаптацією в Україні.

Аналітичним підґрунтям для обґрунтування доцільності впровадження інституційно-економічних заходів селективного регулювання розвитку ринку БП (див. табл. 1) може слугувати розрахунок показників ефективності переорієнтації українського експорту з зерна на борошно на основі авторського методичного забезпечення [11, с. 30–34].

За даними Державної служби статистики України [12], обсяг експорту пшениці в 2019 р. склав 20022,1 тис. тонн. Для оцінки ефективності структурних змін українського агроекспорту розглянемо три сценарних варіанти:

1) зменшення обсягів пшеничного експорту на 1 % (на 200,2 тис. т), виробництво борошна із даної пшениці в обсязі 154,2 тис. т (вихід – 77 %) та його наступний експорт;

2) скорочення обсягів зернового експорту на 5 % (на 1001,1 тис. т), виробництво та експорт 770,9 тис. т борошномельної продукції;

3) зменшення обсягів пшеничного експорту на 7 % (на 1401,5 тис. т), виробництво та експорт борошна, виробленого із даної пшениці, в обсязі 1079,2 тис. т.

Результати проведених розрахунків із визначення приросту (зменшення) показника доданої вартості в секторах експорту зернових культур і борошна, а також ланці виробництва борошномельної продукції, узагальнено в таблиці 2.

Згідно розрахункам, зменшення обсягів експорту пшениці всього на 1 %, виробництво із даної пшениці 154,2 тис. т борошна (42 % від обсягів його експорту в 2019 р.) та його зовнішня реалізація дозволить отримати загальний приріст доданої вартості у секторах ринку на суму 96,59 млн. грн., у т.ч. 48 % (46,3 млн. грн.) за рахунок соціальної складової – заробітної плати зайнятих у секторі виробництва борошномельної продукції (див. табл. 2). При цьому приріст логістичних витрат у ринку БП складе 72,09 млн. грн., передусім за рахунок переробного сектору, водночас у секторах експорту зерна та борошна спостерігається скорочення логістичних витрат на 51,73 млн. грн.

Таблиця 2

Приріст доданої вартості у секторах ринку БП внаслідок переорієнтації частини експорту пшениці на експорт борошна*

ПОКАЗНИКИ	**1 варіант – 1%**	**2 варіант – 5%**	**3 варіант – 7%**
Сектор експорту зернових культур			
1. Обсяги експорту пшениці в 2019 р., тис тонн	20022,1		
2. Зменшення обсягів експорту пшениці, тис. тонн	200,2	1001,1	1401,5
3. Зменшення доданої вартості, тис грн.	-68501,6	-342508,1	-479511,3
4.Зменшення логістичних витрат (ЛВ), тис. грн.	-151667,4	-758337,0	-1061671,9
Сектор виробництва борошномельної продукції			
1. Приріст виробництва борошна, тис. тонн (вихід - 77%)	154,2	770,9	1079,2
2. Приріст доданої вартості, тис. грн.	119011,7	595058,3	833081,6
3. Приріст заробітної плати (соціальний ефект)	46345,1	231725,5	324415,7
4. Приріст логістичних витрат	123832,6	619162,8	866827,9
Сектор експорту борошномельної продукції			
1. Приріст експорту борошна, тис. тонн	154,2	770,9	1079,2
2. Приріст доданої вартості, тис. грн.	46081,5	230407,3	322570,2
3. Приріст логістичних витрат, тис. грн.	99933,1	499665,5	699531,7
Відтворювальний ефект впровадження регуляторних заходів			
Загальний приріст доданої вартості, тис. грн.	**96591,5**	**482957,6**	**676140,6**
Логістичний ефект впровадження регуляторних заходів			
1. Приріст логістичних витрат у ринку, тис. грн.	72098,3	360491,3	504687,8
2. Скорочення ЛВ при експорті, тис. грн.	-51734,3	-258671,5	-362140,1

*Розраховано авторами за даними [12, 13, 14].

Скорочення зернового експорту на 5 % згенерує загальний приріст ринкової доданої вартості на суму 482,96 млн. грн.; приріст доданої вартості за 7 %-го зменшення пшеничного експорту складе 676,14 млн. грн. (див. табл. 2). При цьому скорочення логістичних витрат у експортних секторах ринку БП досягне 258,67 і 362,14 млн. грн. відповідно. Таким чином, включення у ланцюг створення доданої вартості сектору виробництва борошномельної продукції, яка є ресурсоутворювальним сектором («точкою зростання») в ринку, дозволяє отримати значний соціальний, відтворювальний, логістичний та податковий ефекти навіть за 1 %-го скорочення обсягів сировинного експорту.

За розрахунками, податковий ефект впровадження регуляторних заходів у випадку переорієнтації 1 %-го експорту пшениці на експорт борошномельної продукції досягне 55,49 млн. грн., у т.ч. 46,8 % припадає на податок на прибуток, 34,8 % – податок на додану вартість, 18,4 % – соціальні внески. Загалом у 2019 р. за умови 100 %-го відшкодування експортного ПДВ його обсяг для експортерів пшениці склав близько 18,91 млрд. грн., а для експортерів борошна – всього 0,48 млрд. грн. [14]. Відтак, за умови припинення дії механізму бюджетного відшкодування ПДВ при експорті зернових культур сума річної економії виплат склала б 18,91 млрд. грн. (і це тільки за УКТЗЕД 1001 «Пшениця і меслин»); її обсягу вистачило б на впровадження усіх запропонованих заходів щодо селективного стимулювання експорту БП з доданою вартістю.

Експортною стратегією України передбачено розроблення секторальної стратегії щодо харчової та переробної промисловості. Головними компонентами секторальної стратегії повинні стати ринкові, виробничі, технологічні, однак не цінові стратегії, які є найменш перспективними на міжнародному ринку. На думку В. В. Ліпова (і ми підтримуємо цю позицію), державна політика просування експорту «вимагає тонкого калібрування підтримки підприємств, які за рахунок використання нових технологій, кращої організації виробничого процесу, диференціації ринків збуту спроможні обмежити вплив цінових чинників на конкуренту позицію на зовнішніх ринках і певним чином дестимулювати виробників, які задовольняються тільки ціновими перевагами» [9, с. 7]. Відтак, ефективна державна політика стимулювання експорту продовольчих товарів, у т.ч. БП, повинна бути гнучкою та диференційованою, орієнтованою на підтримку інноваційних виробництв та підприємств, у

т.ч. малих і середніх, готових до впровадження конкурентних експортних стратегій.

Висновки. У дослідженні показано, що незбалансованість експортно-імпортних товаропотоків сировини й продуктів її переробки, притаманна ринку БП, є наслідком інституційних дисбалансів, тобто неврівноваженості дії формальних інститутів та інституцій у секторному вимірі. Розроблено комплекс інституційно-економічних заходів селективного регулювання розвитку ринку БП, які цілеспрямовано зорієнтовані на стимулювання експорту борошна та вирішення головних інституційних проблем на шляху інтеграції вітчизняного ринку до міжнародних ланцюгів вартості. Зокрема, запропоновано припинити дію механізму бюджетного відшкодування ПДВ при експорті зернових культур, закріпити за АТ «ДПЗКУ» статус провідного підприємства для ведення переговорів щодо постачання української БП на зовнішні ринки збуту, впровадження 50 %-ї компенсації вартості сертифікації продукції борошномельних підприємств за міжнародними стандартами, реалізацію ринкових (а не цінових) експортних стратегій, диверсифікацію ринків збуту продукції та ін.

На основі авторського методичного забезпечення проведено розрахунок показників ефективності переорієнтації українського експорту з зерна на борошно. Розрахункові дані довели, що включення у ланцюг створення вартості сектору виробництва борошномельної продукції, який є «точкою зростання» у ринку, дозволяє отримати значний соціальний, відтворювальний, логістичний та податковий ефекти навіть за 1 %-го скорочення обсягів сировинного експорту. Проведені розрахунки формують аналітичне підґрунтя для обґрунтування доцільності впровадження комплексу інституційно-економічних заходів селективного регулювання ринку БП, які орієнтовані на сталий відтворювальний розвиток борошняного ринку України.

Список використаних джерел

1. Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Тараканов М. Л. та ін. Організаційно-економічні механізми формування ефективної логістики товарних ринків: монографія. За ред. Б. В. Буркинського, О.В. Нікішиної. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2021. 261 с.

2. Лузан Ю. Я., Лузан О. Ю. Інституціоналізм – наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 29–37.

3. Осташко Т. О. Можливості та обмеження експорту сільськогосподарських товарів у зоні тарифних квот ЄС. Стратегічні пріоритети. 2016. № 1 (38). С. 99–105.

4. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України. Тарифні квоти в рамках ПВЗВТ. URL:https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f5cea3c3-d7e0-4e49-994d-f87089e3d3fc&title=TarifniKvotiVRamkakhPvzvt&isSpecial=true (дата звернення: 17.04.2022).

5. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України № 37-IV від 04.07.2002 р. Ред. від 04.12.2020 р., підстава Закон України № 985-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text (дата звернення: 17.04.2022).

6. Податковий кодекс України від 01.10.2013 р. № 2755-XVII. Ред. від 23.04.2021, підстава Закон України № 1383-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 17.04.2022).

7. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: затверджена Постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179 (дата звернення: 17.04.2022).

8. Нікішина О. В., Муратов О. М. Заходи подолання інституційних дисбалансів зовнішньоекономічної інтеграції українського ринку борошномельно-круп'яної продукції. Food Industry Economics. 2018. 10 (4). С. 29-38. URL: https://journals.onaft.edu.ua/index.php/fie/article/view/1130 (дата звернення: 17.04.2022).

9. Липов В. В. Конкурентная стратегия Украины в условиях глобализации. Экономика Украины. 2018. № 4. С. 3–17.

10. Сакіркін С. Озираючись на Туреччину… Чому Україна не Туреччина на світовому ринку борошна. URL: https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1514366 (дата звернення: 17.04.2022).

11. Буркинський Б. В., Нікішина О. В. Діагностика ефективності логістичних ланцюгів товарних ринків: наукова доповідь. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2020. 75 с.

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 17.04.2022).

13. Педорченко А. Л., Шпичак О. О. Дієвість податку на додану вартість при експорті продукції рослинництва. Економіка АПК. 2020. № 1. С.101–110.

14. Нікішина О.В. Податкове регулювання потокових процесів у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів. Економіка: реалії часу. 2021. № 1 (53). С. 5-13. URL: https://economics.opu.ua/files/archive/2021/No1/5.pdf (дата звернення: 17.04.2022).

UDC 004.432.2

Alla Kapiton,
doctor of pedagogical sciences, professor of the department of computer and information technologies and systems,
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

INFORMATION SYSTEM FOR ENSURING THE SECURITY OF ENTERPRISES

Annotation. The paper considers the automated information system, as well as its composition and the relationship of its constituent elements. The functional part and the part of providing the automated information system are investigated. Requirements for the implementation of the functional part of the automated information system are determined. Subsystems of the supporting part of the automated information system are allocated. The peculiarities of designing an automated information system in the conditions where in the process of its creation rational methods of solving managerial problems and data processing technology should be interconnected are studied.

Анотація. У роботі розглянута автоматизована інформаційна система, а також її склад та взаємозв'язок складових елементів. Досліджено функціональну частину та частину забезпечення автоматизованої інформаційної системи. Визначено вимоги до реалізації функціональної частини автоматизованої інформаційної системи. Виділено підсистеми забезпечувальної частини автоматизованої інформаційної системи. Досліджено особливості проєктування автоматизованої інформаційної системи в умовах, де у процесі її створення повинні бути взаємопов'язані раціональні методи рішення управлінських задач і технологія оброблення даних.

Introduction. Automated information system (AIS), like any other complex system, consists of individual elements and the organization of relations between them. In the automated information system there is a functional part and part of the software. The functional part of the AIS is dominant. It is always related to problem areas and is actually a model of the management system of a particular object. The functional part includes those elements that determine its functionality, namely: purpose, management functions performed and information processing functions. The main

elements of the functional part of the automated information system are: functional subsystems, blocks, or sets of tasks and individual tasks [1; 2].

Main part. Visibility and rigor of structural and object-oriented means analysis allow developers and future users of the system itself began to informally participate in its creation, discuss and consolidate understanding of basic technical solutions. However, the widespread use of these methods and following their recommendations in the development of specific IP was restrained lack of adequate tools, because when non-automated (manual) development, all their benefits are virtually nil.

To implement the functional part of the automated information system requires appropriate resources, which are created by the support part. As part of the security part of the AIS there are separate security subsystems, each of which combines a certain type of resources, as well as the conditions of their organization. These subsystems cover a typical set of resources required for the operation of AIS, so their list is almost the same for different AIS [2; 3]. The main factors influencing the implementation of information systems are the needs of organizations and users, as well as the availability of appropriate tools for their formation. Advances in the field of computer technology and telecommunication networks have had the most significant impact on the development of information systems [1; 3].

Note that the main feature of AIS development is the concentration of complexity at the stages of pre-project survey and design and the relatively low complexity and complexity of subsequent stages. Considering the design of AIS, it should be noted that modern information technology is implemented in the designed automated information systems, where in the process of their creation should be interconnected rational methods of solving management problems and data processing technology. The design of automated information technology involves the following aspects: technological – as a hardware and communication complex that has a specific configuration and serves for processing and transmission of information, software and mathematics – as a set of mathematical, info graphic, statistical, algorithmic and other machine models, and computer methodological programs - as a set of means of implementing management functions, organizational – as a description of the flow of documents of the management staff, post-operational – as a set of technological, logical and arithmetic operations implemented automatically.

Difficult to design and graphically represent rigorous formal system specifications, check them for completeness and consistency and the more to change. If you still manage to create a strict system of design documents, its

processing in the event of major changes in practice unfeasible. Manual development usually caused the following problems: inadequate specification of requirements, inability to detect errors in design solutions, low quality documentation, which reduces operational characteristics, long cycle and unsatisfactory test results.

At the present level, the features of scientific and technological progress in the field of security services are the rapid growth and updating of scientific and technical information and the rapid introduction of scientific developments in the maintenance and repair of security systems at the enterprise. Every year the flow of scientific information increases significantly, engineering solutions change rapidly. New materials, equipment, technologies, complex methods of safety systems, new forms of labor organization are introduced during installation and repair.

Conclusions. These problems have created a need for software and technology special class tools – CASE-tools that implement CASE technology for creating and maintaining IP software. CASE-technology is a set of IP design methods, as well as a set tools that allow you to visually model subject area, analyze this model at all stages of development and maintenance IS, and develop applications according to the information needs of users. The development of an automated information system for the maintenance of enterprise security systems is very useful for establishing a relationship between the customer and the company providing these services, through visual and visual perception of technology, materials, prices and aesthetic preferences.

Sources

1. Гафіяк А. М., Кукоба С. Інформаційна культура та соціальна відповідальність в інфобізнесі. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18 лютого 2021 р.)] / відп. ред. О.М. Павлова, К. В. Павлов, Л. В. Шостак, А. М. Лялюк. Луцьк, 2021. С.484–486.

2. Hafiiak A. The use of artificial intelligence in the formation of strategic prospects for the informatization of enterprises. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки:* [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18 лютого 2021 р.)] / відп. ред. О. М. Павлова, К. В. Павлов, Л. В. Шостак, А. М. Лялюк. Луцьк, 2021. С. 36–38.

3. Hafiiak A., Moroz A. Formation of strategic prospects for informatization of enterprises. *Економічні читання*: матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф., присвяч. 85-річному ювілею професора В. Й. Шияна, 19 лютого 2021 р. Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2021. С. 481.

4. Hafiiak A., Mamontova V. Computer systems and artificial intelligence. *Економічні читання:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річному ювілею професора В. Й. Шияна, 19 лютого 2021 р. Харків. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2021. С. 480.

5. Hafiiak A., Chepurko A. Problems of development and implementation of analytical procedures for evaluating financial statements. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах:* матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. С.791–794.

УДК 338.05/61

Сергій Колодинський,
д. е. н., доцент, викладач вищої категорії
Одеського фахового коледжу комп'ютерних технологій
Одеського державного екологічного університету

Сергій Крамський,
к. т. н., доцент, доцент кафедри управління, фінансів
та адміністрування Одеського інституту МАУП,
старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та
структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
НАН України»

СЕЛЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЄЮ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЛОГІСТИЧНИХ ЛАНЦЮГІВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. *В Україні у повоєнний час наявні можливості для інтеграції в глобальні ланцюги вартості, в першу чергу, в складі агропродовольчих ринків. Концентрація цих ресурсів у структурних підрозділах агропродовольчих хабів у всіх сегментах глобального ринку з формуванням динамічних конкурентних переваг національних економік країн-базування їх підприємств. Базові витрати припадають зокрема на створення логістики експортних потоків, внаслідок завищених витрат на постачання кінцевим споживачам через агропродовольчі хаби.*

Abstract. *In the postwar period, Ukraine has opportunities for integration into global value chains, primarily in the agri-food markets. Concentration of these resources in the structural units of agri-food hubs in all segments of the global market with the formation of dynamic competitive advantages of national economies of the countries based on their enterprises. The basic costs are, in particular, the creation of logistics for export flows, due to inflated costs of supply to final consumers through agri-foods hub.*

Вступ. Останні десятиліття характеризуються якісною трансформацією міжнародної бізнес-діяльності, що виражається передусім у селективній інтеграції логістичних ланцюгів у глобальні ланцюги вартості (ГЛВ) з метою забезпечення глобального

конкурентного лідерства. Під глобальним ланцюгом вартості слід розуміти послідовність виробничих стадій, що виконуються в різних країнах на різних підприємствах, об'єднаних у скоординовану мережу, у результаті яких створюється додана вартість [1]. Головна ознака селективних ланцюгів вартості полягає в тому, що селективний ланцюг перетинає кордони не менше двох іноземних країн. Цьому процесу сприяють наявність розвиненої транспортної інфраструктури, сформований експортно-орієнтований аграрний потенціал (зернові, соняшникові тощо), земельні ресурси сільськогосподарського призначення, відповідна увага держави до регулювання стратегічних агропродовольчих ринків [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток концепцій логістичних ланцюгів здійснили М. Портер, В. Ростоу, Д. Таґліоні, М. Хесс, Е. Хелпман, Т. Хопкінс, Д. Хюмелс, Є. Крикавський, В. Геєць, І. Гужва, М. Постан, О. Захарченко, В. Пітерська [3; 7; 10].

Одночасно дослідженнями питань експорту агропродовольчих товарів займались такі вчені як: Т. Старджен [4] та Д. Маккормік [5], О. Нікішина [8]. Спостерігається схожість поглядів авторів у визначенні поняття ланцюга товарних ринків. Вони визначають його як сукупність діяльностей щодо формування у товарних ринках доданої вартості, що направлене на забезпечення споживання кінцевої продукції. М. Бакер [6] особливе значення приділяє визначенню продовольчої вартості, впроваджуючи поняття циклу створення вартості продукції, товарів, послуг.

Постановка проблеми. Проблемні питання селективного управління проєктами залишаються поза увагою сучасних науковців, тому вимагають розгляду і вивчення, в тому числі, із урахуванням специфіки логістичних ланцюгів агроподовольчих ринків. Проблемою залишаються засади із селективного управління інтеграції продукції вітчизняних агропродовольчих ринків у ГЛВ в умовах нестабільності, обґрунтування пріоритетних продовольчих ринків та визначення логістичних резервів у вирішенні даного актуального питання.

Метою дослідження є обґрунтування положень селективного управління інтеграції до агропродовольчих ринків в глобальні ланцюги вартості в умовах нестабільності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виникнення та розвиток ГЛВ, в першу чергу, пов’язані з діяльністю ТНК та

глобальних торгівельних мереж. За даними ЮНКТАД, до 80% світового торговельного обігу, пов'язаного с ГЛВ, контролюється провідними міжнародними компаніями. В складі агропродовольчих ринків провідну роль щодо активної участі у світовій торгівлі відіграють агротрейдери. До числа найбільших світових агротрейдерів належать наприклад, ADM, Bunge, Cargill, Louis-Dreyfus (ABCD).

Вони беруть участь у виробництві основних агропродовольчих товарів, володіють горизонтальною та вертикальною ринковою владою, мають глобальні системи зберігання й доставки продовольства [9]. У першу чергу, звертають на себе увагу високі темпи зростання обсягів світової торгівлі аграрною продукцією. За даними ФАО, з 1995 по 2010 рр. вони зросли більш ніж удвічі та досягли 1,5 трлн. дол. США. Слід відмітити зростаючий експорт продовольства із країн, що розвиваються, який становить вже понад третину від загальносвітового обсягу [11]. Цьому тренду відповідає зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних товаровиробників. Слід акцентувати увагу на позитивну тенденцію диверсифікації географії постачань, що вкрай важливо для перспектив інтеграції вітчизняних учасників ринків у ГЛВ. Так, за 2021 рік країни Азії стали ключовими партнерами України у регіональній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції, частка яких становить 40,9 %. На країни ЄС припадає 31,5 % вітчизняного товарообігу, на африканські країни – 13,4 %, країни СНД – 6,9 %, США – 1,1 %, на інші країни світу – 6,1 %. Найбільші частки у зовнішньоторговельному обороті між Україною та країнами світу за підсумками 2021 р. мають наступні країни: Індія – 8,57 %, Єгипет – 6,86 %, Китай – 5,76 %, Іспанія – 4,82 %, Туреччина – 4,80 %, Польща – 4,50 %, Нідерланди – 4,39 %, Італія – 3,98 %, Іран – 3,52 %, Німеччина – 3,17 %. При цьому, з усіма цими країнами (за виключенням Німеччини) Україна має позитивне зовнішньоторговельне сальдо [12].

По-друге, у складі визначених п'яти провідних типів управління ГЛВ (ринкові, модульні, довірчі, загарбницькі, ієрархічні), найбільш сприятливі передумови для входження у глобальні ланцюги мають ринковий та модульний управлінські типи [13]. Тип ринкових ГЛВ існує на основі зв'язків між контрагентами, які склались переважно на спотових ринках. Для спотових ринків характерні відносно прості умови входження та виходу з ГЛВ. У випадку модульного типу

управління входження у ГЛВ мають попит на однотипну специфічну продукцію [14].

По-третє, визначається позитивний вплив ГЛВ на функціонування товарних ринків, суб'єкти яких використовують дану форму зовнішньоекономічних зв'язків. Так, в доповідях ЮНКТАД наводяться наступні аргументи на їх користь: оптимальне забезпечення імпортними ресурсами товарних ринків; зріст доданої вартості в процесі здійснення торговельних операцій (за 1995 – 2009 р.р.: в Китаї – в 6 разів, в Індії — в 5 разів, у Бразилії — в 3 рази); зріст зайнятості; зниження торговельних витрат (у деяких випадках до 16 %) та ін. [15]. Загальний принцип функціонування ГЛВ, який полягає у реалізації готової продукції на засадах широкої міжнародної кооперації, стимулює кожного з учасників підвищувати власну частку доданої вартості в кінцевому продукті. У цих обставинах загострюється конкурентна боротьба за місця входження у ГЛВ по мірі наближення до фінішних ланок. У цих обставинах можливість інтеграції вітчизняних агропродовольчих ринків у ГЛВ шляхом нарощування експорту продукції з високою доданою вартістю на найближчу та середню перспективу вкрай обмежена. Ефективний спосіб її досягнення полягає в організації ГЛВ, фінішні стадії та контроль над товарними потоками буде здійснюватись у межах національних меж агропродовольчих ринків.

У цьому випадку можна було би розраховувати на отримання найбільшої частки доданої вартості ГЛВ. Але в Україні суб'єкти господарювання, які спроможні притягнути до себе міжнародну мережу логістичних ланцюгів, на даний час відсутні [16].

До загальних положень селективного управління інтеграції логістичного обслуговування товарних потоків перелічених ринків слід віднести:

- наявність закономірності централізації товарних потоків та їх зосередження в проміжних центрах зберігання, доробки та розподілу продукції;

- формування відносно невеликих товарних партій продукції, що підвищує загальні витрати на товарорух;

- залежність результативності логістичного обслуговування товарних постачань від використання централізованих форм планування товарних потоків, включаючи інструменти наскрізної взаємодії міжланкових відносин;

- диверсифікація країн-споживачів продукції, що потребує поглиблених маркетингових досліджень відносно вимог споживачів з урахуванням митних та інших бар'єрів країн ЄС;

- високий рівень конкуренції щодо створення нових продуктів споживання, що передбачає забезпечення доступу до сучасних виробничих технологій;

- необхідність формування гнучких ланцюгів товароруху у відповідності до обсягів, номенклатури, напрямів товарних постачань з урахуванням вимог країн споживачів та норм міжнародної торгівлі.

Одним з перспективних логістичних резервів інтеграції товарних потоків у ГЛВ нами розглядаються агропродовольчі хаби. Згідно загальноприйнятого уявлення провідна відмінність хабу, як організаційно-логістичної форми обслуговування товарних потоків, полягає у наданні різноманітного комплексу логістичних послуг [20]. Цей комплекс послуг має відповідати максимально повному забезпеченню різноманітних вимог клієнтів до того чи іншого товаропотоку. У відповідності з вище вказаним, під агропродовольчим хабом будемо розуміти один з видів мультимодальних логістичних центрів, який має стратегічне географічне розташування на основних транзитних шляхах товароруху, та їх перетинів, має розвинену логістичну інфраструктуру з надання комплексу різноманітних логістичних послуг та спроможний гнучко реагувати на обсяги, номенклатуру, напрями товарних постачань з урахуванням вимог країн-імпортерів, норм міжнародної торгівлі [21].

З урахуванням логістичної специфіки обслуговування селективних ринків, що досліджуються, а також підвищеної залежності інтеграції у ГЛВ від умов планування, маркетингу, інформаційного забезпечення тощо, авторська точка зору полягає у необхідності першочергового зосередження уваги на формуванні системи обслуговуючих функцій агропродовольчих хабів в якості основи для наступного визначення виробничої структури хабів. Такий поетапний підхід надасть можливість сформувати оптимальну виробничу структуру хабів за параметрами пропускної спроможності, товарної спеціалізації, технологічних процесів тощо [20]. Типова секторна структура обслуговуючих функцій агропродовольчого хабу надана на рис. 1. Вона включає:

- сектор маркетингових послуг з аналізу та прогнозування параметрів та умов входження в ГЛВ (1);

- сектор з правового супроводження договірних відносин, функції якого пов'язані з укладанням угод з учасниками ГЛВ, вирішенням спірних питань тощо (2);

- сектор консультативних послуг для суб'єктів агропродовольчих ринків з питань входження у ГЛВ (3);

- сектор планування товарних постачань, спрямований на узгодження планів товарних постачань продукції з планами іноземних учасників ГЛВ (4);

- сектор інституційного забезпечення та впровадження регламентних, нормативно-правових, розпорядних, програмних та інших документів інтеграції суб'єктів агропродовольчих ринків у ГЛВ (5);

- сектор інформаційного обслуговування учасників через приєднання до електронних платформ міжнародної торгівлі, наприклад, до електронної платформи World Trade Platform — eWTP (6) [21].

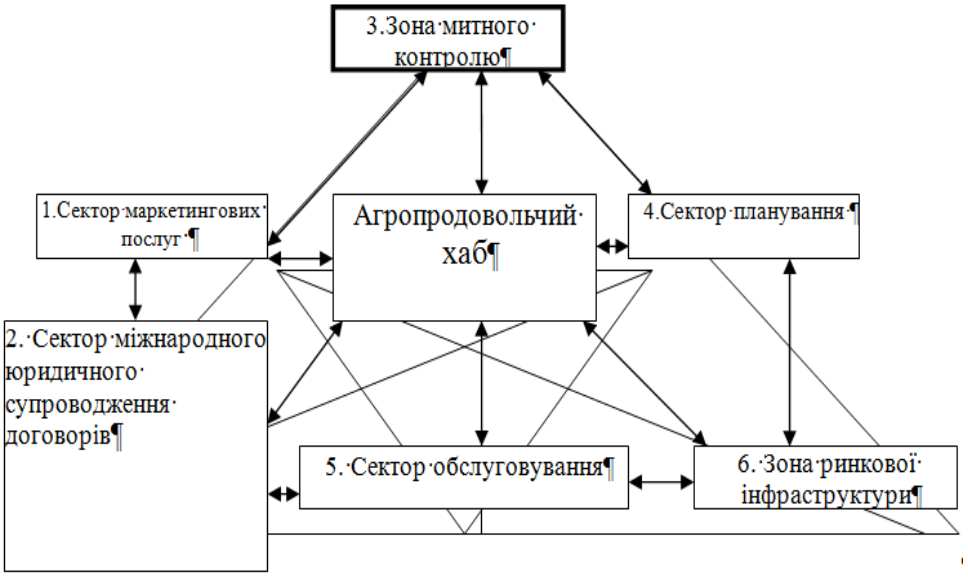

Рис. 1. Типова секторна структура обслуговуючих функцій агропродовольчого абу. *Авторська розробка.*

До провідних результатів використання обслуговуючих функцій слід віднести:

- відтворювальний ефект, який буде полягати в обґрунтованому нарощуванні доданої вартості по мірі поглиблення інтеграції у ГЛВ;

- логістичний ефект від узгодження параметрів ланок ланцюгів у відповідності з параметрами ГЛВ;

- економічний ефект, який полягає у скороченні сумарних логістичних витрат на інтеграцію у ГЛВ;

- соціальний ефект у результаті створення додаткових робочих місць;

- екологічний ефект від впровадження ресурсозберігаючих логістичних технологій, використанні збірних партій товароруху, проведення загальних екологоорієнтованих заходів зі скорочення шкідливих викидів у навколишнє середовище [22].

Висновки. У дослідженні запропоновано концептуальний підхід селективного управління для інтеграції агропродовольчих ринків у глобальні логістичні ланцюги вартості шляхом створення агропродовольчих хабів. Особливість даної концепції полягає у формуванні мереж спеціалізованих хабів, які мають обслуговувати товарні потоки споріднених ринків. Основу агропродовольчих хабів мають формувати логістичні функції, пов'язані з маркетинговою діяльністю, інструментами наскрізного планування товарних постачань, їх інституційним супроводженням. Це дозволить забезпечити селективні логістичні маршрути товарних постачань, посилити кооперaційні зв'язки між ланками ланцюгів, всебічно враховувати особливості вимог іноземних споживчих ринків.

Список використаних джерел

1. Колодинський С. Б., Крамський С. О., Дубницький В. І. Інфраструктурна підтримка регіональних інноваційних процесів / Монографія. Одеса: ОДАБА. «Екологія», 2021. 256 с.

2. Shakhov A.V. Formation of the crew on the basis of simulation. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Kharkiv, Technocenter. Publ., 1/5 (49), 2011. 69–70.

3. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов: пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.

4. Sturgeon T. J. How do we define value chains and production networks. IDS Bulletin. 2001. Vol. 32. № 3. P. 9–18.

5. McCormick D. Value chains, production networks, and the business system. Bellagio: Bellagio Value Chains Workshop, 2000. P. 9–18.

6. Baker M. Marketing – Theory and Practice / London: Macmillan Press Ltd. London, 1985. 385 p.

7. Danchuk V. D. Alkema V. G., Sevostianova A. V., Bakulich O. O. Wheel working system in a team: relationship between different personnel in a marine project. *Financial and credit activities: problems of theory and*

practice. 4 (35), 2020. – P.277-286.

8. Kramskyi S.O., Zakharchenko O.V., Darushin A.V., Bileha O.V., Riepnova T.P. The Method of project team formation on the example of the ship's crew // Blue eyes intelligence engineering and sciences publication' for the purpose of publication in the '*International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering'* Vol.8 (10), 2019. 521–526.

9. Kramskyi S. O. Institutional support for formation of efficient logistic chains of commodity markets in external dimension. *Економічні інновації.* Одеса: ІРЕЕД НАН України, 2021. Т. 23, Вип. 4(81). 65–75.

10. Piterska V. Problems concept and differences between project, program and portfolio management. *"Management of Development of Complex Systems"*. Kyiv: KNUCA. 2017. № 31. P.6–12.

11. Крамський С. О., Рудніченко М. Д. Концептуальна модель управління людським капіталом у виробничій ІТ-організації на платформі нечітких множин. *Управління розвитком складних систем.* Київ: КНУБА. 2017. № 32. С. 32–41.

12. Крамський С. О. Ризик-орієнтований підхід управління системами транспортної безпеки // *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. № 3 (233). 2017. С. 90–94.

13. Нікольський В. В., Крамський С. О. Циклічно-генетична методологія управління проєктами організації системи інтермодального хабу в умовах невизначеності. *Управління розвитком складних систем.* Київ: КНУБА. 2020. № 43. С. 40–46.

14. Крамський С. О. Основи антикризового управління. Навчально-методичні вказівки для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: ОІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП», ДУ ІРЕЕД НАН України, 2022. 31 с.

15. Крамской С. А. Метод оценки компетенций ролевого состава специалистов для комплектации ІТ-компании с использованием нечёткой логики. *Управління розвитком складних систем.* Збірник наук. праць. Київ: КНУБА. 2016. № 28. С. 81–89.

16. Nikishina O. V., Lozova T. P. Formation of effective cooperative value chains on the agricultural food markets of Ukraine. *Економічні інновації.* Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2021. Т. 23. Вип. 1 (78). С. 152–161.

17. Крамський С. О. Операційний менеджмент // Навчально-методичний посібник для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: ІПРЕЕД НАН

України, 2021. 34 с.

18. Kramskyi S. O., Tarakanov M. L., Antonyuk P. O. Organization forms of integration of agricultural markets to global value chains. *Економічні інновації.* Одеса: ДУ ІРЕЕД НАНУ, 2022. Т.24. Вип.1 (82). С. 90–98.

19. Global Value Chain Development Report / *International Bank for Reconstruction and Development.* The World Bank. 2017. 190 p.

20. Крамський С. О., Ширяєва Н. Ю., Захарченко О. В. Концептуальна модель управління змістом програм розвитку проєктно-орієнтованих організацій. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Т. 20. Вип. 2 (48). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021. С. 128–144.

21. URL: http://unctadstat.unctad.org./ UNCTAD Statistics Data Center. International trade.

22. URL: http://www.wiod.org/ WIOD, World Input-Output Database.

УДК 339.72+338.2(477)

Олександр Іванов,
майстер бізнес адміністрування з фінансів та інвестицій,
спеціаліст Family Office інвестиційної компанії
Golub Capital, LLC (м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки)

ШАНС ДЛЯ УКРАЇНИ: КРАЇНА БЕЗ КОРУПЦІЇ І ПЛАН МАРШАЛЛА. УМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ДИВА

(Огляд доповіді Центра економічних і політичних досліджень, м. Вашингтон, США)

Анотація. *Стаття запрошує до обговорення принципів та напрямів реконструкції економіки України на основі досвіду відновлення економік країн після воєн (наприклад, план Маршалла після Другої світової війни, возз'єднання Німеччини та відбудови Іраку та Афганістану). Ця стаття не є повністю авторським дослідженням, але є спробою викласти основні тези доповіді, яка заслуговує, на нашу думку, на увагу українських фахівців для відбудови та реформування повоєнної України.*

Abstract. *The article proposes to discuss the principles and directions of rebuilding Ukraine's economy based on the experience of economic recovery after the war (for example, the Marshall Plan after World War II, German reunification and the reconstruction of Iraq and Afghanistan). This article is not entirely an author's study, but it is an attempt to present the main theses of the report, which, in our opinion, deserves the attention of Ukrainian experts on the reconstruction and reform of postwar Ukraine.*

Вступ. 24 лютого 2022 року Росія вторглася в Україну. Тисячі мирних жителів були вбиті; мільйони людей були переміщені, у тому числі 2 мільйони дітей були переміщені за межі України; масштаби руйнувань в країні вражають. Генеральна Асамблея ООН засудила загарбницьку війну Росії в Україні та виключила її з Ради з прав людини. Хоча результат війни не визначений, треба почати думати про майбутню відбудову України. У цій статті ми хотіли б представити огляд нещодавно опублікованої в США 38-сторінковой доповіді під назвою «План відбудови України» [1]. Нова публікація CEPR спирається на попередній досвід відбудови після воєн і стихійних лих

та окреслює деякі принципи майбутньої відбудови України. На думку авторів доповіді, зусилля мають включати: встановлення країни на шлях вступу до ЄС; створення окремого уповноваженого ЄС агентства з автономією для координації та управління програмами допомоги та реконструкції; визначання, що Україна повинна володіти своєю реконструкцією; заохочення припливу іноземного капіталу та трансферу технологій; орієнтація на гранти, а не на позики; і перебудова навколо принципу «майбутнє з нульовим викидом вуглецю».

Декілька слів про інституцію, що пропонує цей План. CEPR – Центр економічних і політичних досліджень — прогресивний американський аналітичний центр, який спеціалізується на економічній політиці. Розташований у Вашингтоні, округ Колумбія, CEPR був заснован економістами Діном Бейкером і Марком Вайсбротом у 1999 році. З моменту свого заснування Центр зосереджується переважно на економічних дослідженнях: соціальне забезпечення, охорона здоров'я, національний бюджет, і на міжнародному рівні (глобальна економіка, Міжнародний валютний фонд і політика Латинської Америки).

Автори доповіді – відомі в академічному середовищі економісти, яких ми вважаємо за необхідне перерахувати та назвати:

- Торбьорн Беккер – директор Стокгольмського інституту економіки перехідного періоду (SITE), Стокгольмська школа економіки, Швеція;
- Баррі Айхенґрін – заслужений професор економіки та політології, Каліфорнійський університет, Берклі; колишній старший радник з політики Міжнародного валютного фонду;
- Юрій Городніченко – професор факультета економіки, Каліфорнійський університет в Берклі;
- Сергій Гурієв – професор економіки, Sciences Po, Париж; науковий співробітник CEPR;
- Саймон Джонсон – професор підприємництва Sloan School of Management, Массачусетський технологічний інститут, науковий співробітник CEPR;
- Тимофій Милованов – Президент Київської школи економіки; асоційований професор Піттсбурзького університету, міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства 2019–2020 рр.;
- Кеннет Рогофф – професор публічної політики та професор економіки в Гарварді;

• Беатріс Ведер ді Мауро – професор міжнародної економіки, Вищий інститут Женеви; почесний співробітник Інституту ринків, що розвиваються, INSEAD, Сінгапур; президент CEPR.

Виклад основного матеріалу. Доповідь ґрунтується на аналізі успіхів та провалів програм відновлення країн, чиї економіки, соціальна та інституційна інфраструктури зазнали катастрофічних військових руйнувань, а також на прикладі Польщі, реформування якої на шляху до Європейського Союзу є історією реального економічного успіху. Постає питання, чому завжди порівнюють з Польщею.

Польщу часто наводять як приклад економічного успіху під час приєднання до ЄС. Це також країна з найбільшим населенням серед членів ЄС, які приєдналися до нього у 2004 році та пізніше, і за кількістю населення вона досить близька до довоєнної України (38 млн у Польщі та 41 – в Україні). Важливо, що реконструкції допомагало не лише пряме фінансування з фондів ЄС. Мабуть, важливішими у довгостроковій перспективі були очікування вищого зростання. За 15 років з 2003 до 2017 її ВВП на душу населення виріс на понад 80 %. Упродовж перших 15 років після входження до ЄС Польща також отримала понад 160 млрд євро фінансування від ЄС, яке дехто називав свого роду Планом Маршалла для Польщі. У випадку Польщі чисті внески від ЄС із плином часу значно виросли. Якщо у 2004 Польща отримала 1.2 млрд євро, то в 2020 – уже 13 млрд євро. Це більше, ніж 11.4 млрд євро бюджету ЄС на «Глобальну Європу», головний фінансовий механізм ЄС для міжнародної співпраці, із якого 1.5 млрд євро становив Інструмент допомоги перед вступом.

Нижче наведено приклади післявоєнної реконструкції як країн Європи, так і Середнього та Близького Сходу.

План Маршалла. Прийнятий в 1947 р. план економічного відновлення європейських країн був запропонований Джорджем Маршаллом, держсекретарем США. Уряд США загалом витратив на нього 12,5 млрд дол. або 2 % свого ВВП. У масштабах теперішнього обсягу економіки це 450 млрд дол. Населення США на той час було близько 50 % населення країн, які отримували допомогу. Загалом План вважається історією успіху.

Об'єднання Німеччини. Об'єднання у 1990 р. Східної та Західної Німеччини коштувало 2 трлн євро, в тому числі 300 млрд євро витрат на модернізацію інфраструктури Східної Німеччини. У перші роки після об'єднання доходи у Східній частині швидко росли й наблизилися до 70 % доходів на Заході. Однак згодом «зближення»

доходів припинилося, й навіть після 30 років розрив залишається доволі значним. Переоцінений обмінний курс, стимули не працювати, слабке залучення німців зі Сходу до ухвалення рішень та недостатня інфраструктура були причинами повільного та неповного зближення. Населення Східної Німеччини у 1989 було близько 40 % теперішнього населення України.

Реконструкція Афганістану. На цю реконструкцію лише уряд США витратив 145 млрд дол. Реконструкція страждала від відсутності об'єднавчої місії, нереалістичних графіків роботи, корупції, слабкого нагляду та планування, проблем з персоналом, незалученості місцевих мешканців та небезпеки. Населення Афганістану у 2003 було близько 50 % теперішнього населення України.

Реконструкція Іраку. Міжнародна коаліція витратила на неї близько 220 млрд дол. Міністерство оборони США вело програми, які покривали понад 75 % коштів США, тоді як USAID управляло програмами на 15 % коштів. Три (!) організації послідовно несли відповідальність за надання програми реконструкції США стратегічного нагляду й тактичного спрямування. Програма реконструкції страждала від слабкого планування, слабкого нагляду, слабкої координації (якщо не суперництва) між донорами, слабкої безпеки, слабкого залучення місцевих, низької здатності освоювати допомогу та малої кількості персоналу. Населення Іраку в 2003р. було близько 50 % сьогоднішнього населення України.

Автори доповіді, проаналізувавши поточну ситуацію в Україні, дійшли висновку, що економіка пережила великий негативний шок: ВВП скоротився щонайменше на 30 %. Незважаючи на значні економічні порушення та зростаючі фіскальні проблеми, функції уряду в основному діють. Українці мають сильне почуття спільної мети та єдності. Враховуючи рівень економічного розвитку та близькість до ЄС, після закінчення бойових дій Україна, швидше за все, буде нагадувати Європу після Другої світової війни, а не Ірак чи Афганістан у 2002–2003 роках.

Автори стверджують, що міжнародна допомога для відбудови має базуватися на наступних принципах, щоб забезпечити успіх України в довгостроковій перспективі:

- По-перше, Україна має стати на ***шлях вступу до ЄС***, щоб забезпечити сильний стимул для країни до реформування та модернізації.

- По-друге, ***допомога має бути швидкою***, щоб забезпечити її отримання в критичний ранній післявоєнний період, коли Україна не має власних ресурсів. Однак допомога також має бути ***умовною***, щоб гарантувати, що гроші витрачаються належним чином, і щоб вона спрямовувала реконструкцію на використання передового досвіду, що включає зусилля щодо радикального зменшення корупції.
- По-третє, допомога має ґрунтуватися на ***грантах***, а не на позиках, щоб уникнути проблем із стійкістю боргу в майбутньому.
- По-четверте, дуже важливо ***координувати*** між собою джерела фінансування, щоб уникнути марнотратства, затримок і дублювання.
- По-п'яте, реконструкція дає унікальну можливість радикально підвищити ***виробничий потенціал*** України, щоб наблизити її до технологічної межі (включаючи зелені технології), закласти основи для довгострокового зростання та ще тісніше інтегрувати Україну у світову економіку. Допомога має бути спрямована на підвищення продуктивності економіки та стимулювання високого рівня інвестицій (наприклад, у нову техніку/устаткування, інфраструктуру, навчання/людський капітал, технічну допомогу тощо), а також через зміцнення людського капіталу.
- Нарешті, оскільки допомога буде ефективною, лише якщо вона відповідатиме інтересам України, Україна повинна **«володіти»** її відбудовою.

Виходячи з цих принципів, автори пропонують, щоб допомога надавалася самостійною, пов'язаною з ЄС або **уповноваженою Агенцією**, **незалежною** від багатосторонніх, двосторонніх та неурядових донорів, але **підзвітною** ним. Це агентство може бути схоже на Адміністрацію економічного співробітництва (АЕС), яка керувала Планом Маршала. АЕС була створена як самостійна агенція уряду США, а не як вбудована в державний департамент чи міністерство фінансів саме для того, щоб упорядкувати найм і роботу. Створення нового афілійованого з ЄС агентства допоможе уникнути дрейфу місії, мінімізувати бюрократію та інерцію існуючих інституцій,

мінімізувати політичний вплив (наприклад, Росія є акціонером МВФ, Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку), уникати реконструкції, зумовленої донорами, і залучати свіжі, мотивовані та високоморальні кадри. Це агентство повинно мати значну автономію у прийнятті рішень, щоб мінімізувати політичний вплив і підтримувати гнучкість у невизначеному, мінливому та складному середовищі. Але як Україна може забезпечити «власність» реконструкції? На думку авторів доповіді, щоб забезпечити «власність» України над реконструкцією, Агенція має керуватися такими принципами:

Внески України. Український уряд та бізнесові структури мають покривати частину коштів реконструкції, щоб забезпечити їхню залученість до проєкту. Так робили під час виконання Плану Маршалла, дозволяючи урядам, які отримували допомогу, продавати товари й сировину, поставлену як допомогу, приватному сектору; доходи від цього депонувалися на рахунки «фонду контрагента», витрати з яких контролював американський уряд.

Спільне ухвалення рішень. Українська влада формулюватиме заявки; щоб мінімізувати корупцію та допомогти з комплаєнсом, агенція переглядає та затверджує заявки (або рекомендує їх змінити); коли заявка на фінансування затверджена (і агенція надає «лист-зобов'язання»), реципієнт має певну гнучкість у визначенні постачальників (місцевих чи міжнародних). Агенція видає фінансування через визначених українських фінансових посередників, щоб забезпечити комплаєнс та підзвітність.

П'ятирічний план реконструкції. За допомогою Агенції Україна розробляє п'ятирічний «парасольковий» план реконструкції. План має включати фінансові та інженерні параметри, координувати кластери програм, пріоритизувати й забезпечувати розподіл дефіцитних ресурсів. Україна засновує комісію для розробки плану. Попри невизначеність, комісію потрібно заснувати якомога раніше, щоб плани були готові негайно після закінчення війни. (Під час виконання Плану Маршалла АЕС та кожна країна-отримувач допомоги спочатку інвентаризувала стан економіки та повоєнні проблеми. Ця інвентаризація потім була використана для того, щоб спільно розробити серію детальних щорічних програм, кожна з яких була розбита на квартали. Ці програми містили перелік головних економічних та географічних областей, які потребували фінансування. Щокварталу АЕС затверджувала кожен проєкт, який фінансувався за

кошти Плану Маршалла без подальших внесків уряду отримувача. АЕС повинна була передати грантові гроші уряду протягом 20 днів, а уряд мав завершити проєкт протягом 4 місяців).

Децентралізація. Оскільки місцеві громади краще знають, що їм потрібно (дитсадок, школа, дорога тощо), Агенція може фінансувати заявки від місцевих органів влади, щоб прискорити відбудову та спрямувати кошти туди, де вони матимуть найбільший вплив. Центральний уряд має збирати заявки місцевих органів влади та надавати рекомендації з пріоритизації перед тим, як передавати їх Агенції. Конкуренція та результати виконання проєктів у різних громадах допоможуть вивільнити ініціативу та створити підзвітність. Хоча ця політика контрастує з тим, що робила АЕС під час Плану Маршалла (місцеві уряди та місцеві проєкти переважно фінансувалися за рахунок місцевих податкових надходжень, що затримувало їх виконання), ця політика підтримає самостійність місцевих громад, спрямує допомогу до найбільш ефективних проєктів, підвищить контроль за якістю та створить більше політичної конкуренції. Також потрібна певна координація між місцевими урядами в питаннях будівництва доріг, електрифікації тощо. «Парасольковий» план може бути використаний для поліпшення координації між локальними проєктами та потребами. Можна також видати методичні рекомендації для того, щоб уся нова інфраструктура та інвестиції посували Україну в бік технологічної межі.

Автори доповіді застерігають, що план Маршалла був ухвалений занадто пізно (за три роки після закінчення бойових дій), щоб допомогти країнам Європи з терміновими проблемами повоєнного відновлення. Робота із запуску Агенції має розпочатися негайно, щоб вона (майже) розпочала роботу в момент закінчення війни. Більше того, важливо розпочати процес зараз, поки політична воля досягнути відчутних результатів найвища. Нарешті, потрібно здійснити певну попередню роботу із захисту виробничих потужностей під час війни.

Треба пам'ятати про високий довоєнний рівень **корупції** в Україні, чому було присвячено наші попередні статті. Автори вважають, що Агенції потрібно виконувати суворі антикорупційні протоколи, щоб забезпечити ефективність реконструкції та постійну підтримку донорів. Ці протоколи можуть включати відвідання місць будівництва або верифікацію третьою стороною (під час будівництва та після закінчення проєкту), певний графік, якого потрібно дотримуватися, вимірювані результати, ізоляцію від політичного

впливу та періодичні дослідження. Агенція забезпечує технічну допомогу для посилення публічних закупівель. Агенція може укладати партнерства з офісом Європейського державного прокурора, щоб підвищити довіру до себе в плані відсутності корупції та отримати технічну допомогу (включно з аудитом антикорупційних зусиль України). Знов-таки, як стандарти можна взяти найкращі практики ЄС. Повернення в Україну колишніх практик, спрямування виділених коштів не за призначенням, допуск олігархів та осіб, на яких вони мають вплив, до контролю за розподілом коштів, не лише підірве довіру донорів до нашої країни, а й уповільнить прийом України до членів Європейського Союзу. Як пишуть автори доповіді, досвід Плану Маршалла свідчить, що допомогу ефективно витрачали навіть в Італії, де корупційні ризики були високі. Суспільство там та в інших європейських країнах було дуже зацікавлене в реконструкції. Існують тверді підстави вірити, що так відбудеться й у повоєнній Україні.

Відкрите контрактування обмежує корупцію та зберігає ефективність процесу закупівель. Стандарти даних відкритих контрактів (Open Contracting Data Standards, OCDS) – це набір настанов, які описують, як публікувати дані та документи на різних стадіях публічних закупівель, щоб підвищити прозорість. Україна досягла значного прогресу в цій сфері ще до війни. Наприклад, під час пандемії, коли можна було підписувати термінові контракти, пов'язані з Ковідом, поза Прозорро, за 24 години після укладення замовник був зобов'язаний завантажити до бази даних Prozorro контракт та усі пов'язані документи разом зі структурованим звітом. Після виконання контракту потрібно було підвантажити додатковий звіт.

Важливим механізмом для викриття корупції є захист викривачів. Найкращі практики можна запозичити з Директиви ЄС (2019/1937) про захист викривачів. Крім того, можна пропонувати викривачам значної корупції чи шахрайства грошові стимули; такі «програми винагород» показали свою ефективність у США. Найкращі практики також можна адаптувати із законів США про фальшиве звинувачення (False Claims Act,1986) та закону Додда-Франка (Dodd-Frank Act, 2010).

Окремою проблемою ми хотіли б виділити згадане авторами доповіді відновлення житла та соціальної інфраструктури. Щоб подолати дефіцит житла після Другої світової війни, знадобилося понад 10 років. Відсутність житла була стримуючим фактором для повернення людей на роботу. Відсутність житла також може

уповільнити повернення біженців, що негативно відіб'ється на довгостроковому розвитку України (відплив працівників із високим людським капіталом зі Східної Німеччини уповільнив її наближення до Західної Німеччини). Цю проблему легше вирішити з сучасними технологіями збірних будинків, які пізніше можна буде приватизувати. Аналогічно, доступ до дитсадків та шкіл – ключовий фактор повернення людей до складу робочої сили. Тому критично необхідно відбудувати будинки, школи, лікарні тощо. Агенція може розробити спеціальні програми побудови житла (включно з соціальним житлом) та надавати технічну допомогу, щоб забезпечити застосування найкращих практик будівництва (наприклад, енергоефективність будівель). Модель міського планування Сингапуру (високоякісне житло у привабливих зелених мікрорайонах з близько розташованими послугами, такими як крамниці, ресторани, дитячі садочки та громадський транспорт) може бути прикладом модернізації та повернення переміщених осіб. Агенція також може підтримати відбудову житлових будинків у межах програми підтримки, схожої на ту, яку надає FEMA (Федеральна агенція з надзвичайних ситуацій США), наприклад, підтримку для людей, які відбудовують власне житло.

Переходячи до плану реконструкції України, автори перераховують, які інноваційні заходи можуть стати основою для довгострокового зростання. Реформи технологій, капіталу та інституцій: основою успіху України у довгостроковому періоді є залучення іноземного капіталу та технологій, щоб радикально модернізувати країну. Варто скористатися досвідом Польщі (№ 5 у рейтингу нових прямих іноземних інвестицій – ПІІ). Доступ до ринку ЄС та узгодження інституцій зробило Польщу привабливим напрямком для ПІІ. Хоча Україна і Польща, як ми писали у своїх попередніх статтях, починали з подібного рівня розвитку у 1990 р., польський ВВП на душу населення у 2021 році був утричі вищий за український.

Необхідно зауважити, що ключем не лише до успіху, а й запорукою незворотності реформ має стати реформування інститутів влади. Українці об'єдналися навколо уряду, і багато з них вірять, що після війни Україна буде іншою. Це унікальна можливість трансформувати інституції в Україні.

Вступ до ЄС. Реальна перспектива вступу до ЄС – це потужний стимул для України узгодити з ЄС своє регулятивне й законодавче поле, щоб забезпечити верховенство права, низький рівень корупції та

сильну демократію. Разом із ЄС Агенція має забезпечити технічну допомогу та створити стимули для українського уряду залишатися на шляху до ЄС. Наприклад, протоколи публічних закупівель, які використовуватиме Агенція для максимізації ефективності допомоги (та мінімізації корупції), можуть стати постійним елементом публічних закупівель в Україні. Запровадження сертифікації ЄС (наприклад, ліків, безпеки тощо) замість української – це те, що можна зробити швидко і без додаткових витрат.

Позбутися радянського минулого. Потрібно видалити залишки радянської спадщини, щоб звільнити місце для ліберальної економічної політики. Багато регуляцій та інституцій побудовані за стандартами ще Радянської України. Наприклад, Кодекс законів про працю України був ухвалений ще у 1970-х роках. Також потрібно спростити Податковий кодекс (найбільше українські підприємці скаржаться на адміністрування податків). Регуляції потрібно привести у відповідність до стандартів ЄС.

Децентралізація. З 2014 року Україна досягла значного прогресу в наданні більших економічних і політичних повноважень місцевим органами влади. Проте центральний уряд продовжує відігравати значну роль, що поляризує політичний процес («переможець отримує все»). Подальша децентралізація економічної та політичної влади має поліпшити розподіл ресурсів, запровадити більше політичної конкуренції та збудувати стійкі місцеві громади.

Земля. У 2020 році, після понад 20 років мораторію на торгівлю землею, Україна впровадила ринок землі, але досі є багато обмежень на те, хто може володіти землею в Україні. Подальша лібералізація цього ринку необхідна для залучення ПІІ.

Використовуючи міжнародну допомогу, щоб створити сприятливі умови (включно з перспективою приєднання до ЄС), Україна може стати привабливим напрямком для ПІІ. Цей процес можна прискорити за допомогою політики, яка заохочує приплив ПІІ. Які проєкти можуть залучити ПІІ? Перш за все, відбудовувати краще. Хоча Україна поступово модернізувала свої виробничі потужності, запроваджуючи нові технології, велика частина її капіталу та виробничих технологій були застарілими. Реконструкція надає Україні можливість «технологічного стрибка». Найбільш очевидна можливість – це створення безвуглецевої економіки як спосіб координувати інвестиції у майбутньому, а також якомога більше знизити залежність від викопного палива. Автори наводять деякі приклади:

Реконструкція міст. Цілі міста (Харків, Маріуполь, Чернігів та інші) потрібно буде відбудовувати практично з нуля. Незважаючи на те, що існує природна тенденція відновлювати міста такими, як вони були, потрібно намагатися не відбудовувати житлові будинки та інфраструктуру в радянському стилі. Реконструкція має пріоритизувати новітні технології (особливо енергоефективність), дизайн та міське планування (наприклад, громадський транспорт має складатися з електричних автобусів, модернізованих трамвайних ліній тощо). Потрібно знайти баланс між «старими» та «новими» («розумними», «зеленими») містами. Агенція має допомогти виробити рекомендації, щоб інфраструктура та інвестиції наближали Україну до технологічної межі. Це стосується шкіл, багатоквартирних будинків, аеропортів тощо.

Транспорт. Оскільки багато аеропортів зруйновано, під час реконструкції можна спланувати оптимальну мережу аеропортів (наприклад, непотрібно робити повітряне сполучення між містами, якщо швидкісний потяг долає цю відстань за 3-4 години). Одночасно з ремонтом залізничних колій потрібно будувати нові колії, придатні для запуску швидкісних потягів. Запровадження євроколії може значно розширити можливості використання залізниці для експорту українських товарів до ЄС.

Пережитки минулого. Деякі галузі в Україні працювали, оскільки в них були зроблені незворотні інвестиції в радянські часи. Якщо підприємства цих галузей (наприклад, шахти на Донбасі, які затоплені чи вийшли з ладу) зруйновано, не потрібно використовувати допомогу, щоб відновити ці підприємства.

Висновки. Після багатьох фальстартів, Україна може скористатися процесом вступу до ЄС як можливістю нарешті реформувати свою судову систему та державну службу. Загалом, це можливість для України вирішити свої хронічні проблеми (корупція, слабке врядування, концентрація економічної влади тощо). Використовуючи міжнародну допомогу, щоб створити сприятливі умови, Україна може стати привабливим напрямком для ПІІ. Головна ціль – вбудувати Україну в спільний ринок ЄС, щоб скористатися економією на масштабі та конкурентними перевагами.

Список використаних джерел

1. Becker, T., Eichengreen, B., Gorodnichenko, Y., Guriev, S., Johnson, S., Mylovanov, T., Rogoff, K., and Weder di Mauro, B. (2022), A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, CEPR Press.

УДК 338.23

Олексій Шпілєвський,
молодший науковій співробітник
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
НАН України (м. Харків)

МІСЦЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗАСАД ПЛАНУ МАРШАЛЛА У ПОВОЄННОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Анотація. *Визначення теоретичних засад відновлення країни у повоєнний період є першочерговою задачею науки у найближчий час. Теоретичним підґрунтям вирішення цієї задачі є практичний досвід її вирішення. Прикладом успішного вирішення даної задачі є «План Маршалла» і його реалізація, що забезпечила не тільки економічне відновлення, а й розвиток тринадцяти країн Європи. Результати дослідження фундаментальних засад і використання економічних ресурсів в ході реалізації Плану Маршалла дозволили визначити їх місце у економічному відновленні України в повоєнний період.*

Abstract. *Determining the theoretical foundations of the country's reconstruction in the postwar period is a priority for science in the near future. The theoretical basis for solving this problem is the practical experience of its solution. An example of a successful solution to this problem is the «Marshall Plan» and its implementation, which ensured not only economic recovery but also the development of thirteen European countries. The results of the study of the fundamental principles and use of economic resources during the implementation of the Marshall Plan allowed to determine their place in the economic recovery of Ukraine in the postwar period.*

Вступ. Наслідками повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну мають стати втрати населення, інфраструктури, економічного потенціалу і різке зниження обсягів суспільного виробництва, тому економічне відновлення країни повинно стати першочерговим завданням країни у повоєнний період. Досвід повоєнного економічного відновлення у ХХ сторіччі мали багато країн, але найбільших досягли країни Європи. В основу повоєнного відновлення Європи було закладено План Маршалла, що інтегрував в собі досягнення загальних політико-економічних цілей, які в ході реалізації набули ознак загальних західноєвропейських і

північноамериканських цінностей. Зважаючи на те, що повоєнна ситуація в Україні буде подібна до ситуації у Європі після Другої світової війни, обґрунтування принципів, шляхів і заходів з економічного відновлення країни є актуальною науковою задачею, чому значною мірою і було присвячено дослідження, результати якого наводяться нижче.

Постановка проблеми. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну не тільки кардинально змінило на гірше економічне становище України, а й суттєво вплинуло на геополітичну ситуацію. За оцінкою Прем'єр-міністра України Д. Шмигаля, у 2022 році слід очікувати в країні падіння ВВП на 35–50 відсотків [1, с. 1]. Вже сьогодні очевидно, що по закінченні війни в Україні знадобиться програма економічного відновлення країни, визначенню наукових підходів до розроблення якої і було присвячено дослідження, результати якого наводяться в даній публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню досвіду відновлення економіки європейських країн після Другої світової війни та оцінці можливостей використання в українських умовах концептуальних положень так званого «Плану Маршалла» присвячено низку наукових праць вітчизняних авторів: С. В. Войтка, С. В. Іванова [5], І. Ю. Матюшенка [4], О. М. Шарова [2], Л. Є. Шкляра [3] та інш. У даних роботах досліджено основні чинники, історико-політичні та економічні наслідки реалізації Плану Маршалла, які визначили успіх повоєнного відновлення Європи. Більшість згаданих наукових досліджень передбачає застосування в Україні позитивних сторін європейського досвіду економічного відновлення в умовах 2014–2019 років, що на сьогодні втратили свою актуальність в результаті кардинальних змін, викликаних повномасштабним військовим вторгненням в Україну Російської Федерації.

Мета статті – визначення фундаментальних засад Плану Маршалла, доцільних до використання в розробці програмних документів з економічного відновлення України у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. План Маршалла – оригінальна назва European Recovery Program 1948–1952 – був розроблений у 1939–1945 роках радником Президента США, начальником штабу армії США, генералом Джорджем Маршаллом. План було оприлюднено та ухвалено конгресом США у 1947 році, виконання почалося у 1948 році.

Економічному відновленню Європи після Другої світової сприяла політична воля США яка втілилась у Доктрині Президента США Г. Трумена, ідеологічною основою якої став вислів з його доповіді

Конгресу США у 1947 році: «Негаразди та страждання, це ґрунт, який годує сім'я тоталітарних режимів, які проростають у землі зубожіння, після того як вмерла надія людей на краще майбутнє. І тому ця надія повинна жити» [6]. Дані ідеологічні засади Плану Маршалла залишаються актуальними і сьогодні, що підтверджується поточним станом відносин між РФ і Україною.

Якщо відокремити популістичну складову та взяти до уваги початок протистояння США та СРСР після Другої світової війни, залишається мотив протистояти ворожому політичному впливу СРСР за допомогою підвищення якості життя населення. Тобто, країни, які будуть розвинуті економічно, будуть менш вразливими для комуністичної пропаганди та заінтересовані у співпраці зі США, як на рівні населення, так і на політичному. Після Другої світової війни це спрацювало у таких країнах як: Франція, Італія, Греція, де були популярні прокомуністичні погляди, але було обрано демократичні уряди, які до 2000-х років співпрацювали з США. Загалом США змогли отримати політичну лояльність та економічну співпрацю 13-ти країн.

Розглянемо економічну сутність Плану. Загальні витрати США на План Маршалла склали 13,2 мільярда доларів, що у перерахунку на 2017 р. складає 143 мільярда доларів. Розподіл витрат див. у табл. 1.

До того ж, інвестиції США у відновлення Європи у довгостроковій перспективі було виправдано економічно. Слід відзначити, що кошти, які надавалися на незворотній основі, на практиці витрачалися на закупку промислової та іншої продукції у США [6], що дає економічну вигоду, табл. 2.

Вливання в економіку та контроль витрат з боку США – дозволяють країні отримати засоби виробництва, працевлаштувати маси населення. Через деякий час генерується позитивний зворотній зв'язок – ринок країни насичується промисловою продукцією та технологіями США, що підвищує ВВП і збільшує обсяг ринку для США у країні.

Таблиця 1

Структура витрат на План Маршалла у період 1948-1951, млн. доларів США [7, с. 7]

Найменування	03.04.1948-30.06.1949	01.07.1949-30.06.1950	01.07.1950-30.06.1951	Сума
Прямі асигнування (незворотні)	5074	3628,4	2200	10902,4
Кредити	972,3	150	62,5	1184,8
Займи під гарантії	150	50	0	200
Фонд тимчасової допомоги переселенцям	14,5	6,7	0	21,2
Трансфери зі спецфондів	9,8	225,1	217	451,9
Усього	6220,6	4060,2	2254,1	12534,9

Таблиця 2

Економічний ефект від допомоги країнам по Плану Маршалла [5, с. 79; 7, с. 9]

Країна	ВВП у 1947 рік	Допомога за планом Маршала 1948-1951 роки		Приріст ВВП на 1952 рік
Одиниці виміру	млн. дол. США	млн. дол. США	У % від ВВП на 1947 рік	У % до 1947 року
Велика Британія	327044	16077	4,9	+9,3
Франція	168330	13677	8,1	+42,7
Італія	134446	7604	5,7	+41,7
ФРН	161011	7009	4,4	+95,5
Нідерланди	48613	5461	11,2	+29,9
Греція	13272	3562	26,8	+19,6
Австрія	15102	3366	22,3	+82,0
Бельгія	40563	2819	6,9	+22,0

Данія	25020	1376	5,5	+20,5
Норвегія	15395	1287	8,4	+25,7
Туреччина	29064	1135	3,9	+49,0
Ірландія	9196	743	8,1	+16,9
Швеція	43206	541	1,3	+15,0
Португалія	16943	258	1,5	+8,8

З таблиці 2 видно, що у результаті виконання Плану Маршалла, ріст ВВП у 12-ти з 13-ти країн перевищив обсяги фінансової допомоги. Цього вдалося досягти ретельним контролем за витратою коштів, а головне – США визначали або схвалювали цілі витрат. За імплементацію плану Маршалла відповідало дві агенції: Economic Cooperation Administration у США, Organization for European Economic Cooperation у Європі [7, с. 9–10]. При відновленні Європи мала місце не просто боротьба з корупцією, а системний план відновлення та розвитку, розроблений у США, з урахуванням позиції окремо для кожної з 13-ти країн, які отримували допомогу [7, с. 11].

Висновки. З викладеного вище видно, що План Маршалла – це угода щодо лояльності до політики країн-донорів в обмін на економічну допомогу у повоєнному відновленні та розвитку країни-реципієнту. Коло партнерів у повоєнному відновленні країни має обмежуватись державами, які мають спільні політичні цінності і прагнуть довгострокової співпраці. Зважаючи на необхідність значного обсягу економічних ресурсів для відновлення країни, крім коштів країн-донорів, необхідно через міжнародну судову систему (або умови мирного договору) забезпечити відшкодування воєнним агресором нанесеної шкоди та воєнних витрат.

Список використаних джерел

1. Укрінформ. Цього року ВВП України може впасти на 35 % або ще нижче. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3443009-smigal-prognozue-padinna-vvp-ukraini-na-35.html (дата звернення: 11.04.2022).

2. Шаров О. М. Уроки та перспективи «плану Маршалла» для України. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-09/sharov_25-9-14.pdf (дата звернення: 07.04.2022).

3. Шкляр Л. План Маршалла для України. Дещо з історії питання. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shkliar_Leonid/Plan_

Marshalla_dlia_Ukrainy_Descho_z_istorii_pytannia.pdf?PHPSESSID=2ep0ti8b1ojr1ldvnnmtv6pt51 (дата звернення: 06.04.2022).

4. Матюшенко И. Ю. Практические аспекты Плана Маршалла для Украины: возможность возрождения украинской экономики. Тези доповіді. URL: https://ndc-ipr.org/media/ndc_old/documents/Prezentac_Plan_MarshallaTezisu.pdf (дата звернення: 08.04.2022).

5. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. URL: https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/6678 (дата звернення: 10.04.2022).

6. План Маршала. Документальне відео. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HupVZpDd6Zo (дата звернення: 05.04.2022).

7. The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance. URL: https://sgp.fas.org/crs/row/R45079.pdf (дата звернення: 08.04.2022).

УДК 005.8: 004.415.26

Сергій Крамський,
к. т. н., доцент, доцент кафедри управління, фінансів
та адміністрування Одеського інституту МАУП,
старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та
структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
НАН України»

Прідон Гугумберідзе,
студент 4 курсу спеціальності «Менеджмент»
Одеського інституту МАУП

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИМИ ПРОЄКТАМИ ТА ПРОГРАМАМИ НА ПРИКЛАДІ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Анотація. *Ідентифіковано сутність і специфіку інфраструктурних проєктів на водному транспорті. Продуктом інфраструктурних проєктів є інфраструктурний об'єкт, який характеризується певним набором параметрів, з одного боку, повинен задовольняти інтереси стейкхолдерів, з іншого боку, параметри проєкту визначають його вартість, тривалість певних етапів життєвого циклу і т.і. Визначено параметриданої інфраструктури на різні параметри транспортного обслуговування і конкурентоспроможність транспортної системи держави. Встановлено основні види інфраструктурних проєктів на водному транспорті: модернізація об'єктів; заміна об'єктів; відновлення об'єктів; розвиток існуючих об'єктів; створення нових об'єктів. Встановлено цілі і місія даної категорії проєктів, системні зв'язки проєктів.*

Abstract.*. The essence and specifics of infrastructure projects in water transport are identified. The product of infrastructure projects is an infrastructure object, which is characterized by a certain set of parameters on the one hand, must satisfy the interests of stakeholders, on the other hand, project parameters determine its cost, duration of certain stages of the life cycle, etc. The parameters of this infrastructure for different parameters of transport service and the competitiveness of the state transport system are determined. The main types of infrastructure projects in water transport have been identified: modernization of facilities; replacement of objects; restoration*

of objects; development of existing facilities; creation of new objects. The goals and mission of this category of projects, system links of projects are established.

Вступ. Інфраструктура транспорту повинна забезпечувати необхідні умови для ефективного транспортного обслуговування вантажів (пасажирів) як на регіональному, так і на національному рівнях. Крім того, з урахуванням важливості транзитних перевезень для економіки країни, транспортна інфраструктура повинна забезпечувати сприятливі умови для залучення транзиту. Таким чином, інфраструктура водного транспорту повинна забезпечувати необхідні умови для відповідного сегмента перевезень на всіх згаданих рівнях. Адекватний стан транспортної інфраструктури обумовлює певний рівень транспортного обслуговування, включаючи вартість, час, якість і безпеку. А це, в свою чергу, відбивається на транзитному потенціалі держави, конкурентоспроможності транспортної системи (що є однім з пріоритетних напрямків у розвитку транспортно-дорожнього комплексу України до 2030 року), ефективності транспортного сектора і конкурентоспроможності вітчизняних товарів за рахунок мінімізації транспортних витрат і можливості встановлення конкурентоспроможних цін.

Розглянути ретельно основні напрямки розвитку транспортної інфраструктури України, зокрема, для водного транспорту. Успішність інфраструктурних заходів визначається успішністю реалізації відповідних проєктів: навіть дуже своєчасні і необхідні заходи можуть не бути доведені до логічного кінця або не забезпечити отримання необхідного результату, якщо управління відповідними інфраструктурними проєктами здійснюється не належним чином. Тому для забезпечення успішності та ефективності даної категорії проєктів необхідна відповідна теоретична база управління ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна методологія управління проєктами базується на дослідженнях Н. С. Бушуєвої, В. Д. Гогунського, К. В. Колесникової, І. В. Кононенко, В. О. Вайсмана, В. І. Чимшира, В. В. Нікольського [12, с. 43]. Методологія управління проєктами в сфері водного транспорту викладена у працях А. В. Шахова, С. В. Руденко, О. В. Захарченка [3, с. 62; 4, с. 48; 5, с. 70]. Окремі питання управління інфраструктурними проєктами розглянуто у дослідженнях М. Д. Рудніченко, Д. А. Бушуєва, С. Б. Колодинського [9, с. 36; 15,

с. 76]. Для проєктів, які пов’язані з днопоглиблювальними роботами як приклад інфраструктурних проєктів в сфері водного транспорту, розроблено моделі визначення часових параметрів та параметрів продукту. Цими авторами побудовано моделі інтегрального управління та узгодження продуктів і розподілу ресурсів проєктів розвитку річкового флоту, портів та інфраструктури внутрішніх водних шляхів.

Постановка проблеми. Методологія управління проєктами і проєктний контекст розвиваються стрімкими темпами та входять у життя управління інфраструктурних організацій та державних утворень. Проблемні питання управління інфраструктурними проєктами залишаються поза увагою сучасних науковців, тому вимагають розгляду і вивчення, в тому числі, з урахуванням специфіки водного транспорту [2]. Таким чином, проведене авторами статті дослідження існуючих моделей, що обґрунтувало достовірність результатів, їх адекватність реальним процесам управління та специфіку вхідної інформації, підтвердили їх практичне застосування до динамічно змінюваних турбулентних подій: глобальної пандемії COVID-19, локдауну, військових конфліктів, криз у навколишньому економіко-політичному середовищі.

Метою дослідження є забезпечення ефективності інфраструктурних проєктів та програм у сфері водного транспорту за рахунок розробки та практичного використання моделей управління з програм їх розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про транспорт» [1] вказано у статті 21: «Єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування. Таким чином, матеріальна частина транспортної системи являє собою сукупність інфраструктури та транспортних засобів.

Також в рамках транспортної системи може бути виділена «допоміжна» підсистема, куди, в тому числі, входить матеріально-технічна база ремонтних підприємств. На думку деяких авторів, вказане є частиною інфраструктури транспорту. Оскільки в рамках даної роботи питання чіткої структуризації інфраструктури транспорту не є об'єктом дослідження, то приймемо за основу думку тих фахівців, які відносять ремонт до інфраструктури, тобто до того, що забезпечує в

рішенні задач транспортування. Тут мається на увазі ремонт не транспортних засобів, а ремонт інфраструктурних об'єктів. При цьому самі транспортні засоби не будемо відносити до інфраструктури транспорту.

Також потрібно визначити: чи належать до інфраструктури транспорту підприємства, які займаються організацією транспортних процесів (зокрема, транспортно-експедиторські). Так, наприклад, в [6, с. 279] дані підприємства розглядаються як частина транспортної інфраструктури. З урахуванням того, що дане дослідження зосереджено на матеріальній складовій інфраструктури транспорту – «твердої / важкої» інфраструктурі, то в подальшому приймемо наступний склад транспортної інфраструктури: 1) транспортні шляхи (водні шляхи, дороги і т.і.); 2) транспортні вузли (порти, станції і т.і.); 3) матеріальна база сервісу інфраструктури (ремонтних підприємств і т.і.)

Перша включає в себе фізичні шляхи сполучення і мережі забезпечення (енергетичні, інформаційні). Відповідно до [7, с. 522] основним «продуктом» транспортної мережі є її ресурс – пропускна здатність, яка використовується транспортними засобами в процесі надання транспортних послуг. Стан транспортної інфраструктури характеризується певними показниками – такими як пропускна здатність, надійність, витрати на утримання, технологічний рівень. Це, в свою чергу, впливає на характеристикутранспортних процесів (процесів перевезення / транспортування / доставки вантажів). Перш за все, це виражається в часі, вартості та рівні сервісу. Таким чином, інфраструктура транспорту (її матеріальна складова) безпосередньо впливає на якість транспортних процесів та обслуговування вантажів і транспортних засобів.

Згідно [8, с. 91] внутрішньогалузева інфраструктура є обов'язковою умовою переміщення вантажів і пасажирів на водному транспорті і одним з основних факторів розвитку галузі. У разі недостатнього рівня її розвитку відбувається порушення відтворювального процесу і зниження ділової активності в галузях, що обслуговуються транспортом. Навпаки, достатній рівень розвитку інфраструктури є чинником зростання виробництва і технічного прогресу, зниження витрат і зростання продуктивності праці, підвищення інвестиційної активності у виробничій сфері та вирішення низки соціальних проблем.

Таким чином, модель інфраструктури транспорту забезпечує наявність певного рівня пропускної здатності вузлів, хабів, а також

якісні характеристики обслуговування транспортних засобів та вантажів в логістичних ланцюгах у рамках підприємств морегосподарського комплексу й інфраструктури транспортної системи. Візуалізацію моделі надано на рис.1.

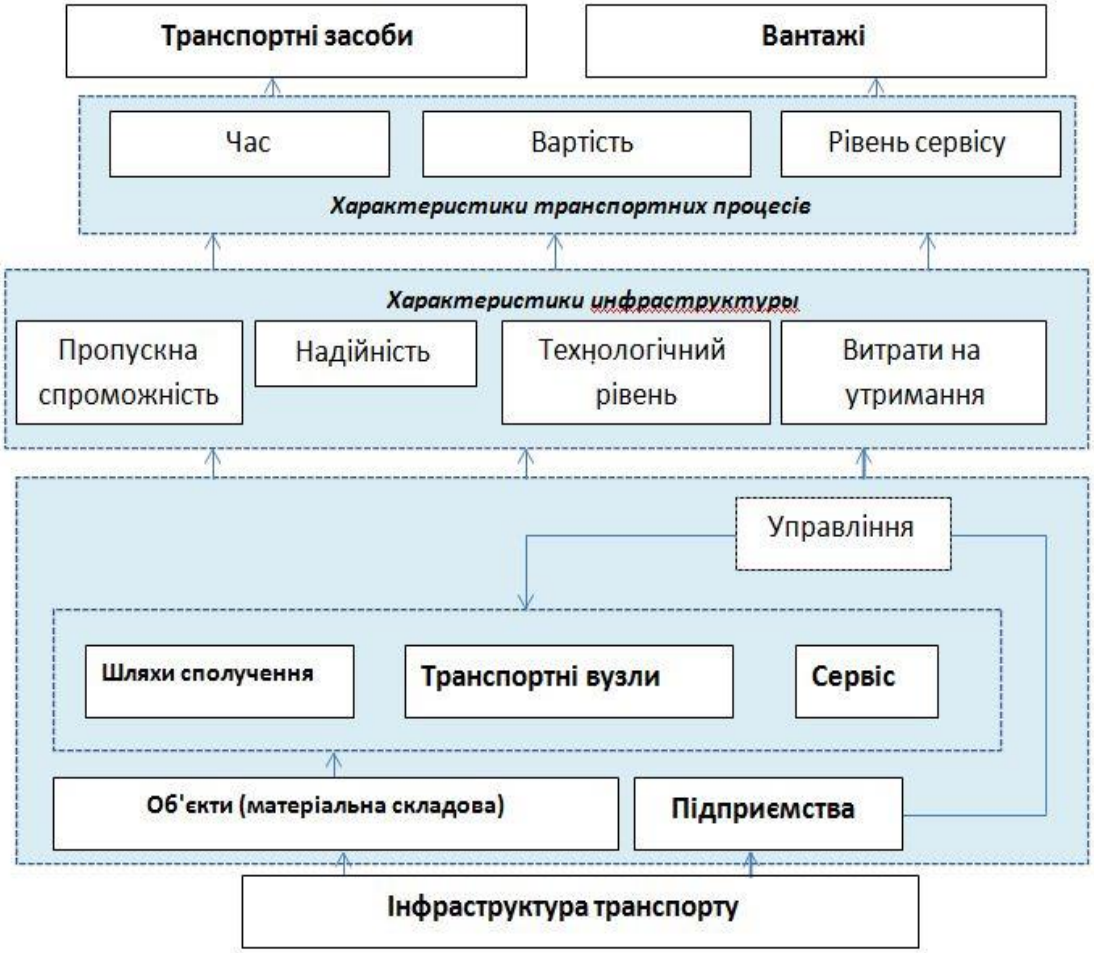

Рис. 1. Модель впливу інфраструктури транспорту на вантажні перевезення

*Авторська розробка.

Про основне завдання інфраструктури на рівні регіону в [8, с. 92] наводиться наступна теза: «Транспортна інфраструктура в регіоні повинна гарантувати необхідні умови для функціонування основних галузей виробництва і сприяти ефективному використанню економічного потенціалу регіону». Висловлена думка актуальна для транспортної інфраструктури на будь-якому рівні її розгляду – міста, регіону, країни.

У рамках транспортної системи можуть бути виділені підсистеми окремих видів транспорту, в тому числі і підсистема «Водний транспорт», що включає в себе морську і річкову складові. Відповідні галузеві підсистеми можуть бути виділені в транспортних засобах і транспортній інфраструктурі. Відповідно до системної

методології інфраструктура водного транспорту, як елемент систем більш високого порядку, може бути представлена наступним чином на рис. 2.

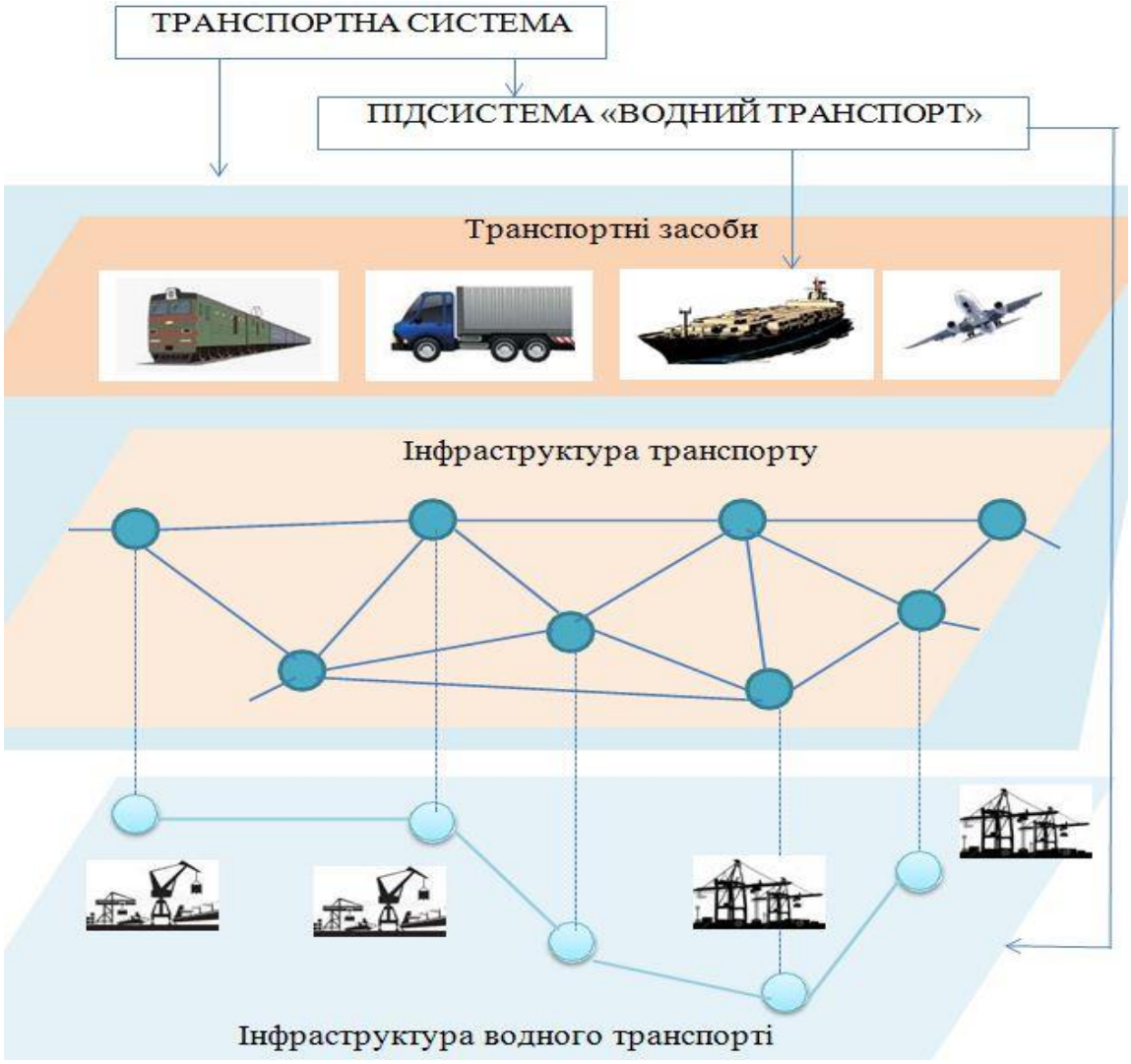

Рис. 2. Інфраструктура водного транспорту як елемент систем більш високого порядку (побудовано за даними джерела [14, с. 71].

Згідно із загальноприйнятими уявленнями, основу інфраструктури водного транспорту в контексті «твердої» інфраструктури формують водні шляхи, інформаційне і навігаційне обладнання, порти і підприємства, що здійснюють сервіс водних шляхів. Порт як комплекс технічних засобів призначений для прийому, зберігання та відправлення вантажів; виробництва перевантажувальних робіт;посадки, висадки і обслуговування пасажирів; обслуговування та безпечного відстою транспортних суден, взаємодії суміжних видів транспорту. Відповідно такий комплекс включає причальні і огороджувальні гідротехнічні споруди, перевантажувальні машини і

механізовані установки, під'їзні та внутрішні портові залізничні та автодорожні шляхи, склади, обладнані рейди [9, с. 34]. Водні шляхи призначені для руху суден і поділяються на природні (ріки, озера, моря) і штучні (канали, шлюзовані річки з водосховищами, ділянки річок і з зарегульованим стоком) водних шляхів.

Згідно [12, с. 42], водні шляхи поділяються на внутрішні і зовнішні. Зовнішні водні шляхи - це моря і океани, які через глибини незрівнянно більших величин щодо морських суден, експлуатуються практично в природних умовах. Лише на підходах до берегових орієнтирів (наприклад, маяків) або портів,розташованих на мілководді або в гирлах великих річок, де значення гарантованої глибини недостатньо для судноплавства таких суден, застосовуються спеціальні засоби навігації або експлуатації морського флоту.

Нормальний стан водних шляхів забезпечується спеціальним флотом для проведення землечерпальних робіт. Суднoремонтні підприємства здійснюють технічне обслуговування та ремонт суден. Технічні засоби управління судноплавством (комунікаційні та навігаційні системи) забезпечують інформаційний обмін та безпеку [10, с. 82].

У Законі України «Про транспорт» [1] дається таке визначення: «Внутрішні водні шляхи загального користування – річки, озера, водосховища, канали, інші водойми, а також внутрішні морські води та територіальне море, за винятком випадків, коли відповідно до законодавства України їх використання з цією метою повністю чи частково заборонено». Даний Закон також встановлює значення терміна «інфраструктура внутрішнього водного транспорту» – об'єктів, що забезпечують судноплавство річковими водними шляхами і включають гідротехнічні споруди, рейди, затони, місця стоянки суден, засоби навігаційного обладнання та гідрографічного забезпечення судноплавства, об'єкти річкової інформаційної служби, мережі та споруди зв'язку, сигналізації, інформації й управління рухом суден, а також судна і плавуче обладнання, призначені для виконання шляхових робіт, та інші об'єкти, що забезпечують судноплавство річковими водними шляхами».

Відзначимо, що фахівці виділяють окремо «портову інфраструктуру», що закріплено у вигляді визначення на законодавчому рівні. Це пов'язано з тим, що порт є складним, багаторівневим і різноаспектним транспортним вузлом з різноманітною інфраструктурою. Закон України «Про морські порти України» [2]

містить таке роз'яснення терміну «об’єкти портової інфраструктури» - рухомі та нерухомі об’єкти, що забезпечують функціонування морського порту, у тому числі акваторія, гідротехнічні споруди, доки, буксири, криголами та інші судна портового флоту, засоби навігаційного обладнання та інші об’єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден, інформаційні системи, перевантажувальне обладнання, залізничні та автомобільні під’їзні шляхи, лінії зв’язку, засоби тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інші засоби, обладнання, інженерні комунікації, розташовані в межах території та акваторії морського порту і призначені для забезпечення безпеки мореплавства, надання послуг, забезпечення державного нагляду (контролю) в морському порту [11, с. 7].

Відповідно до представленого визначення, інфраструктура порту включає в себе перевантажувальне обладнання, залізничні колії, лінії електропостачання та ін. Природно, що порт – це «місце зустрічі» морського (річкового) і суміжних видів транспорту. Крім того, в порту вантажу виявляється значна кількість послуг, набагато більше, ніж простоперевантаження, що вимагає відповідної інфраструктури. Більш того, на сьогоднішній день в портах діють підприємства, які формують і розвивають власну інфраструктуру (насамперед, перевантажувальне обладнання) [13, с. 5].

Таким чином, з урахуванням наведених вище міркувань і визначень, інфраструктура водного транспорту є об'єднанням водних і морських шляхів, а також інфраструктури внутрішнього водного транспорту і портової інфраструктури (надано на рис. 3).

Основним завданням інфраструктури водного транспорту є забезпечення необхідних умов для ефективних і безпечних морських/річкових і змішаних перевезень. Відповідно до загальноприйнятого підходу, узагальнено що інфраструктура – це якась система, яка забезпечує функціонування іншої системи, будучи по ієрархії підсистемою останньої [16, с. 20].

Рис. 3. Контент інфраструктурних проєктів водного транспорту (побудовано за даними джерела [7, с. 523].

Висновки. Визначено, що стан транспортної інфраструктури характеризується певними показниками, такими як: пропускна здатність, надійність, витрати на утримання, технологічний рівень. Це, в свою чергу, впливає на характеристику транспортних процесів (процесів перевезення/транспортування/доставки вантажів). Перш за все, це виражається в часі, вартості та рівні сервісу інфраструктурних проєктів. Практичне використання даних результатів дозволить підвищити обґрунтованість прийнятих рішень щодо інфраструктурних проєктів з урахуванням системних з в'язків об'єкту інфраструктури – продукту даних проєктів.

Таким чином, інфраструктура транспорту (її матеріальна складова) безпосередньо впливає на якість транспортних процесів та обслуговування вантажів і транспортних засобів.

Встановлено, що Україна має дуже низькій рівень інфраструктурного індексу, що не дозволяє реалізовувати її

логістично-транзитний потенціал, якій обумовлюється участю України у транспортних структурах (коридорах, трафіках та хабах). Визначено продукти інфраструктурних проєктів – це об'єкти інфраструктури, які або створюються, або змінюються (відновлення, заміна модернізація, розвиток).

Список використаних джерел

1. Про транспорт: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1994, № 51, ст. 446.
2. Про морські порти України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР*), 2013, № 7, ст. 65.
3. Захарченко О. В., Крамський С. О. Проджект менеджмент. Навчальний посібник за спеціальністю "Менеджмент". Одеса: «Екологія», 2018. 227 с.
4. Kramskyi S. O., Strenkovska A. Yu., Zakharchenko O. V. Model of substantiation of organizational structure of the management system of higher education. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics":* Mukachevo, 2021. Vol.8 (4). P. 45–52.
5. Shakhov A. V., Kramskoy S. A. Formation of the crew on the basis of simulation. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. *Technocenter.* 1/5 (49). 2011. P. 69–70.
6. Kramskyi S.O., Danchuk V.D., Alkema V.G., Sevostianova A.V. & Bakulich O.O. Wheel working system in a team: relationship between different personnel in a marine project. Financial and credit activities: problems of theory and practice. Lviv. 4 (35). 2020. Pp. 277–286.
7. Kramskyi S. O., Zakharchenko O. V., Darushin A. V., Bileha O. V., Riepnova T. P. The method of project team formation on the example of the ship's crew. Blue eyes intelligence engineering and sciences publication in the «*International Journal of Innovative Technology and exploring engineering*». Vol.8(10). 2019. Pp. 521–526. DOI: 10.35940/ijitee.J8828.0881019.
8. Kramskyi S. O. Risk-oriented approach management system of transport safety. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. 2017. 3 (233). P. 90–94.
9. Крамський С. О. Концептуальна модель управління людським капіталом у виробничій ІТ-організації на платформі нечітких множин /С.О. Крамський, М.Д. Рудніченко// Збірник наук. праць

«*Управління розвитком складних систем*». Київ: КНУБА. 2017. № 32. С. 32–41.

10. Крамской С. А. Метод оценки компетенций ролевого состава специалистов для комплектации IT-компании с использованием нечёткой логики // Збірник наук. праць «*Управління розвитком складних систем*». Київ: КНУБА. 2016. № 28. С.81–89.

11. Крамський С. О. Основи проєктного менеджменту // Методичний посібник для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: ФОП Пабута М. І., 2020. 30 с.

12. Крамський С. О. Циклічно-генетична методологія управління проєктами організації системи інтермодального хабу в умовах невизначеності /С. О. Крамський, В. В. Нікольський // Збірник наук. праць «*Управління розвитком складних систем*». Київ: КНУБА. 2020. № 43. С. 40–46.

13. Крамський С. О. Операційний менеджмент // Навчально-методичний посібник для студентів бакалаврів та магістрів усіх форм навчання за спеціальністю 073 "Менеджмент". Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2021. 34 с.

14. Kramskyi S.O. Institutional support for formation of efficient logistic chains of commodity markets in external dimension / Economic innovations. Odesa: IMPEER NAS of Ukraine, Vol.23, (81). P. 65-75.

15. Колодинський С. Б., Крамський С. О., Дубницький В. І. Інфраструктурна підтримка регіональних інноваційних процесів. Монографія. Одеса: ОДАБА. «Екологія», 2021. 256 с.

16. Kramskyi S. O., Yevdokimova O. M., Zakharchenko O. V. Models of team composition for the staffing of an IT company on a fuzzy set platform *// Scientific bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics*": Mukachevo, 2021. Vol. 8 (1). P. 18–28.

УДК 331.101.6

Ольга Кузнєцова,
к.е.н., доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

Христина Глізнуца,
студентка 2 курсу спеціальності Менеджмент
Одеського інституту МАУП

Оксана Шаповалова,
магістрантка спеціальності Економіка
Одеського інституту МАУП

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *У статті розглянуто такі поняття як: самоменеджмент як засіб покращення управлінської праці, процес саморозвитку особистості, професійний саморозвиток, ефективність саморозвитку менеджера, здатності особистості до саморозвитку, визначення особистої ефективності співробітників на основі комплексної зваженої оцінки їх професійних, особових характеристик, а також володіння основами само менеджменту, з точки зору різних вчених.*

Abstract. *The article considers such concepts as: self-management as a means of improving managerial work, the process of personal self-development, professional self-development, effectiveness of managerial self-development, personal ability to self-development, determining personal effectiveness of employees based on comprehensive weighted assessment of their professional points of view of different scientists.*

Вступ. Управління організацією в наш динамічний час являє собою складну роботу, яку не можна виконати успішно, керуючись простими сухими завченими формулами. Керівник повинен поєднувати розуміння загальних істин і значущості численності варіацій, завдяки яким ситуації відрізняються одна від одної. Керівник повинен розуміти і враховувати критичні чинники або складові організацій (внутрішні змінні), а також сили, які впливають на організацію ззовні (зовнішні змінні), а також враховувати вплив організації на суспільство.

Широке поширення набула точка зору, що існує застосовний до будь-якої організації процес управління, що полягає в реалізації функцій, які повинен виконувати кожен керівник.

Сила сучасного менеджменту, його ядро, полягає з одного боку, в тому, що він бере свій початок від людини, її потреб і цілей, від перетворення знань, досвіду і досягнень науково-технічного прогресу на продуктивну силу. З іншого боку, рушійна сила сучасного менеджменту, як видима, так і невидима, полягає в творчому застосуванні інформаційних технологій.

Самоменеджмент, або самоврядування, – це самостійність і особисте управління самим собою. Ефективне самоврядування пов'язано як з людською природою, так і з організацією, соціальним управлінням.

Роль, місце в структурі, масштаби участі, ресурсомісткість відносин і т.і. кожної сутності визначаються самоменеджментом, тимчасово забезпечуються і контролюються.

Метою дослідження самоменеджменту може вважатися тимчасове забезпечення відносин, або «взаємодопомога в умовах взаємозалежності», або «допомога без залежності».

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, що пов’язано з посиленням конкурентної боротьби, виникає необхідність пошуку підприємствами таких конкурентних переваг, які б забезпечили стабільне положення на ринку і дозволили досягти ефективності діяльності у довготривалій перспективі. Одним із дієвих шляхів вирішення цих завдань є удосконалення окремих аспектів управління персоналом.

Так, ефективності праці можна досягти за рахунок реалізації унікальних індивідуальних здібностей працівників, зокрема, їх знань, умінь, навичок, особистісних властивостей, що виявляються в їх організаційній поведінці. До того ж, слід враховувати, що реалізація індивідуальних властивостей працівників і усіх їх компетенцій може відбуватися по-різному залежно від обставин, що склалися на підприємстві.

Розвиток особистості працівників заснований на тому, що люди з високим рівнем особистої майстерності домагаються вищих результатів. Розвиток організації – це розвиток її працівників. До якостей організації, що навчається, так само відносять здатність до зміни мислення співробітників – співробітників нового типу. Одним з перспективних напрямів менеджменту стає самоменеджмент, який є

послідовним і цілеспрямованим використанням керівником (фахівцем тощо) випробуваних методів і практичних прийомів роботи у повсякденній діяльності для підвищення ефективності виконуваних процедур і операцій, досягнення намічених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу для розвитку досліджень самоменеджменту на рівні виробничого колективу створюють праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, які вивчали різні аспекти цього явища, таких як: Л. Албасова, Г. Бондаренко, М. Вудкок, Л. Зайверт, В. Колпаков, А. Кредісов, Д. Лінман, М. Лукашевич, Д. Френсіс, А. Хроленко, М. Шаповал, Н. Яшкіна та ін.

Метою дослідження є дослідження теоретичного викладу поняття «самоменеджмент», а також методологічна розробка основних принципів і практичних етапів удосконалення управління системи самоменеджменту на підприємстві.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність роботи персоналу великою мірою залежить від відповідних зусиль поліпшення своєї діяльності – самоменеджменту. Він дозволяє вдосконалювати вміння працювати ефективніше та раціональніше.

У розвитку самоменеджменту можна виділити три етапи:

- перший етап пов'язано із досвідом окремих людей, які шляхом спроб і помилок перевіряють ефективність різних прийомів у техніці особистої роботи. З давнини цей етап триває дотепер;

- поява другого етапу пов'язана з розподілом праці. Спеціалізація, що є його наслідком, призвела до розвитку таких здібностей як тренування пам'яті, раціональне читання тощо. Сьогодні розподіл праці у самоменеджменті продовжує поглиблюватися. Пропонуються такі розробки, як уміння вести ділову телефонну розмову, управління своїми емоціями, мистецтво слухати співрозмовника та ін.;

- третій етап обумовлений систематизацією знань у техніці особистої роботи. Він полягає у визначенні необхідних розділів науки та побудові з них взаємопов'язаного цілого.

Сучасний керівник змушений переходити від технологій, орієнтованих на нівелювання характеристик підлеглих, до максимального використання їх індивідуальності, делегування виконавцям повноважень та відповідальності. Нині активізація трудової діяльності персоналу виробничої організації в багатьох випадках забезпечується демократизацією менеджменту. А також

організацією участі працівників у прийнятті рішень, створенням їм можливостей для поповнення знань і розвитку навичок. У цих умовах особливо необхідним є опанування керівниками підприємств таким сучасним інструментом активізації поведінки творчих працівників і творчих колективів як самоменеджмент. Оскільки цей аспект управління персоналом мало вивчений і забезпечений науково-практичними рекомендаціями, об'єктом дослідження в даній статті обрано управління впровадженням і розвитком самоменеджменту в організаціях.

Самоменеджмент – сучасний напрям, що виник в середині 90-х років і відноситься до галузі управлінських знань. Сучасна ситуація у світі вимагає від менеджерів: безперервного саморозвитку; уміння управляти собою; використання власного творчого потенціалу [1, с. 124].

Самоменеджмент спрямований на максимальне використання працівником власних можливостей і свідоме управління своїм робочим часом, тому все більше уваги зараз приділяється самоорганізації менеджера.

Під самоменеджментом прийнято процедур і операцій, досягнення намічених цілей. розуміти послідовне і цілеспрямоване використання керівником (фахівцем та ін.) випробуваних методів і практичних прийомів роботи в повсякденній діяльності для підвищення ефективності виконуваних

Самоменеджмент – актуальний і перспективний напрям в науковому менеджменті. Це напрям в менеджменті виник завдяки потребам суспільства і покликаний підвищити ефективність діяльності людини, на основі досягнення її особистих і професійних цілей [2, с. 211].

Головна мета самоменеджменту полягає в тому, щоб максимально використовувати особисті можливості, усвідомлено управляти ходом свого життя (самовизначатися) й переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті. Кожній людині взагалі, й особливо тій, котра готує себе до роботи менеджера, насамперед необхідно вміти перетворити ситуацію, для якої типова невпорядкованість дій, зумовлена зовнішніми обставинами, у ситуацію цілеспрямованих і здійсненних завдань.

Базовим рівнем системи самоменеджменту є особиста ефективність, на основі якої здійснюється ефективне управління власними ресурсами: час, простір, комунікації, фінанси. Особиста

ефективність або ефективна діяльність особи неможлива без досягнення певного рівня розвитку шляхом саморозвитку. Саморозвиток (індивідуальний розвиток) – процес, у рамках якого людина набуває здатність захищати себе, управляти поточними подіями, формувати позитивні стосунки з навколишнім світом і радіти життю, будучи відкритим їй. Процес саморозвитку здійснюється шляхом подолання перешкод і розвитку особових якостей, сприяючих досягненню поставлених цілей і завдань (воля, наполегливість, стресостійкість, уміння впливати на людей і таке інше).

Керівник повинен уміти так організувати свою працю, щоб її ефективність була максимальною. Але щоб досягти цього, він має постійно аналізувати свої дії:

- як він розподіляє роботи з управління;
- як планує свій час та покращує його використання;
- як слухає, каже, чи вміє надихати людей;
- як організовано його робоче місце, включаючи інформаційне забезпечення;
- як покращити стиль та методи роботи.

Висновки та пропозиції. Самоменеджмент дає можливість керівникові підприємства визначитися з процесом управління з точки зору оптимізації власних управлінських завдань, побудувати власні процеси стратегічного та тактичного управління, отримуючи значно кращі результати праці. Це вимагає інноваційного підходу у безпосередній роботі керівника підприємства та підвищеному впливі на колектив, що зобов'язує мотивувати, розвивати та навчати підлеглих.

Самоменеджмент має перспективи розвитку, якщо до соціального управління залучаються талановиті люди, які завдяки своєму інтелекту і творчому потенціалу здатні створити умови для досягнення головної мети соціально відповідальної організації – підвищення якості життя його працівників.

Впровадження самоменеджменту персоналу необхідно розпочинати з всебічної діагностики колективу та особливостей організації, де він запроваджується. Це дозволить сформулювати досяжні цілі, визначити, в яких колективах і якими шляхами розвивати самоменеджмент. Регулярний моніторинг рівня розвитку та ефективності самоменеджменту персоналу дозволить генерувати і впроваджувати адекватні методи розвитку та регулювання цього процесу.

На основі проведеного дослідження нами запропонована модель впровадження системи самоменеджменту, яка передбачає визначення цілей підприємства та конкретних цілей діяльності фахівця та його особистісних цінностей. Одержана база знань дозволить не тільки самонавчатись, а й постійно підтримувати актуальною базу знань підприємства, знизити ризики звільнення провідних менеджерів. Для формування ефективної команди персоналу доцільно періодично використовувати оцінку здатності співробітників до самоменеджменту та їх анкетування щодо цілей співпраці та кар'єрного зростання.

Список використаних джерел

1. Албасова Л. Н. Технологии эффективного менеджмента. М.: «Издательство Приор», 2010. 228 с.
2. Вудкок М., Фрэнсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя-практика. М.: Дело, 1991. 320 с.
3. Кови С. 7 навыков высокоэффективних людей: Мощные инструменты развития личности: 7-е изд. М.: Альпина Паблишер, 2012. 374 с.
4. Колпаков В. М. Самоменеджмент. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 528 с.
5. Кредісов А. Менеджмент для керівників. К.: Знання, 2009. 556 с.
6. Лукашевич М. П. Теорія і практика самоменеджменту. К.: МАУП, 2010. 225 с.
7. Лукашевич Н. П. Самоменеджмент. Теория и практика. К.: Ника-Центр, 2009. 344 с.
8. Мазур В. С. Нові підходи і форми менеджменту, як особливого типу управління. Пріоритети економічного розвитку України: історія та сьогодення. Вінниця, 2009. С. 178–183.
9. Яшкіна Н. В. Основні характеристики сучасного менеджменту. *Економіка&держава,* 2010. № 7. С. 35–36.
10. Linman D. Self-Management Skills for Employees, or How to Be a Productive Employee. Access mode: http://www.mymanagementguide.com/self-management-skills-for-employees-or-how-to-be-a-productive-employee (дата звернення: 21.04.2022).

УДК 330.88

Олена Бакланова,
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління,
фінансів та адміністрування Одеського інституту МАУП

ПОВЕДІНКОВА ПАРАДИГМА ЯК МЕТЕДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. *Аналізується парадигма поведінкової економіки, висвітлюються останні досягнення в економічній теорії. Охарактеризована концепція підштовхування, показано її слабкі та міцні риси, аргументи «за» і «проти». Запропоновано принципи щодо впровадження інструментів підштовхування в якості інструмента державної політики.*

Abstract. *The paradigm of behavioral economics is analyzed, the latest achievements in economic theory are highlighted. The concept of pushing is characterized, its weak and strong features, arguments "for" and "against" are shown. The principles for the introduction of incentive tools as a tool of public policy are proposed.*

Вступ. Традиційно економічна наука ігнорувала психологію прийняття рішень, вважалося, що це випадкові чинники, які поступаються економічним стимулам. Психологія вивчає емоційні та випадкові вчинки, що відбуваються під впливом культурних уявлень, норм, правил, можливо навіть фобій. Оскільки економіка — це наука про раціональну поведінку, зв'язок між психологією та економічною теорією дуже довго заперечувався. Проте останнім часом дослідження економічної діяльності дедалі частіше спирається на поведінкові аспекти. Виявилося, що врахування психологічних факторів необхідно під час аналізу споживчого вибору та управлінських рішень.

Постановка проблеми. Уявлення про те, що ми обираємо, спираючись лише на принципи раціональних очікувань, є недостатнім. Людина завжди схильна до емоцій, це підштовхує її до неоптимального вибору або помилкового рішення. Дослідження У. Едвардса, М. Алле, Дж. Акерлофа, А. Тверські, Д. Канемана, П. Словіка, Р. Талера, К. Санстейна, та інших довели, що багато поведінкових рішень неможливо пояснити з позиції раціонального вибору. Впровадження методологічного інструментарію поведінкової економіки не зруйнувало неокласику, а навпаки, зміцнило її захисний пояс, який значно

похитнувся під тиском експериментальних результатів, що піддають сумніву уявлення про те, як люди приймають рішення та реагують на стимули [1, с. 11]. Сьогоденна проблема дослідження полягає в тім, щоб поєднати економічні стимули з адекватним оцінюванням обставин, умов, за якими відбувається корегування індивідуального вибору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовим для сучасної поведінкової економіки є підхід теорії перспектив Д. Канемана та А. Тверскі, які стверджують, що ми приймаємо будь-яке рішення, спираючись не лише на абсолютне значення виграш/програш, а й на контекст. Коли людина здійснює вибір, вона виходить не з об'єктивної картини світу, а з тієї психологічної реальності, яка склалася у неї в голові. Р. Талер вказував, що ми можемо подивитися на поведінку людини з двох сторін: як економісти, тобто з погляду її стимулів та інтересів, але також і з урахуванням психологічних особливостей її сприйняття та судження. І потім на основі цього аналізу передбачити, як зміниться поведінка за зміни умов, в яких приймаються рішення [2].

Дослідження Р.Талера і К. Санстейна показали, як ці знання можна використовувати для вирішення конкретних практичних завдань. Оскільки в своїй масі люди реагують однаково, це дає можливість «підштовхувати» людей до певного типу рішень, впливати на їхню поведінку, підлаштовуючи контекст так, щоб вони поводилися «правильно» з точки зору як суспільних, так і своїх власних інтересів. Ця концепція отримала назву теорії підштовхування, або Nudge [3]. Вважається, що вона є технологією, що має підштовхнути людину приймати рішення, які насамперед відповідають її інтересам, а далі вже інтересам всіх інших сторін [4]. Тобто ідея полягає в тім, щоб непомітними методами допомогти людині зробити правильний вибір. За визначенням авторів, це «... делікатні спроби з боку комерційних організацій і уряду підштовхувати людей до вибору, який поліпшить їхнє життя» [3].

На думку критиків теорії, такий підхід за сутністю є дирижистським та антилібертаріанським, оскільки він вирішує за самих людей, що їм потрібно і як їм слід поводитися. Г. Гігеренцер вважає, що політика підштовхування неприпустима для держави, оскільки є демонстрацією політичного боягузтва та нездатності навести аргументи на користь тієї чи іншої позиції [5]. Підлягає критиці робота теорії підштовхування тільки з швидким мисленням [6]. Підкреслюється, що

технологія підштовхування не сприяє зміні поведінці людей у довгостроковій перспективі [7].

Мета статті полягає в критичній оцінці можливостей застосування теорії підштовхування на рівні державної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є досить багато розбіжностей між реальною картиною світу та тим, як ми її сприймаємо. Людина може діяти неоднаково, навіть протилежно при вирішенні ідентичного завдання в різних обставинах, оскільки в голові складаються різні точки відліку, масштаб цін тощо. Це називається «уявною бухгалтерією» («mental accounting»), вона пов'язана з об'єктивною реальністю, але не є її точною копією. Використання цієї обставини виявляється дуже дієвим, адже людьми легко маніпулювати. Вони навіть не здогадуються, що їх вибір не зовсім усвідомлений, а штучно зроблений методом підштовхування. Наприклад, споживачі, як правило, обирають те, що на поверхні, не занурюючись у глибину проблеми. Саме на цьому побудовані маркетингові стратегії при поданні реклами чи розстановки продуктів. Це на підсвідомості змушує купувати той чи інший товар, який насправді не є для покупця необхідним, або взагалі потрібним. Звідси критичні наголоси, що підштовхування є дією, яка психологічно впливає на людей.

Р. Талер і К. Санстейн, однак, не бачать в цьому проблему. Науковці стверджують, що їхні рекомендації ніяким чином не зазіхають на свободу людини. Сам термін «підштовхування» вони визначають як «…будь-який аспект архітектури вибору, що передбачуване впливає на поведінку людей, але не забороняє нічого і не вносить помітних змін в економічні звички. Від цього втручання при бажанні легко ухилитися. Воно ні в якому разі не накладає зобов'язання» [3]. Система працює завдяки тому, що її механізмами є вироблені протягом життя інстинкти, які спрямовані на благо людини та спонукають її робити правильний вибір. Вони називають свій підхід «лібертаріанським патерналізмом», оскільки він спонукає людей інстинктивно приймати рішення, які збігаються з цілями держави [8, с. 22]. Лібертаріанський патерналізм – це технологія впливу, яка спонукає людину до вибору, здійсненого за допомогою розуму, а не внаслідок почуття чи бажання.

Ідея підштовхування набуває поширення і використовується також політиками, одним з прикладів є механізм боротьби з пандемією. Далеко не все населення бажає робити щеплення, але уряди країн встановлюють правила, які обмежують деякі можливості громадян, тим

самим підштовхуючи людей до соціально необхідного засобу охорони здоров’я. Позитивним прикладом теорії підштовхування є реклама проти куріння. Досвід показує, що після її впровадження споживання тютюнових виробів скоротилося. Отже, теорія підштовхування, за умов її правильного впровадження, має позитивний вплив на суспільство.

В українській економічній думці дана теорія отримала також суперечливу оцінку. Поширилася думка, що, незважаючи на дієвість підштовхування, і навіть корисність, вона є маніпулюванням розумом суспільства [9]. Протилежна позиція полягає в тому, що наявність певних неетичних аспектів застосування не може заперечити ефективність теорії, яка доведена на практиці [4]. Але щоб техніки підштовхування давали позитивний і не болючий для суспільства ефект, слід дотримуватися низки рекомендацій, до яких відносяться їх поетапна реалізація, розробка системи відповідних принципів та заходів за окремими техніками впливу, оцінювання результативності обраних технік шляхом впровадження системи відповідних показників.

Причому, як принципи державного впливу, так і показники оцінювання його дієвості повинні мати не тільки технічну, але й соціальну складову. Адже технології підштовхування активно впроваджуються як у побутовому, так і в громадянському житті. Саме тому підштовхування вважають евфемізмом для назви психологічних маніпуляцій, до яких вдаються соціальні інженери під час виборчих кампаній, національних опитувань, референдумів тощо. Воно відбувається шляхом формування суспільної думки, технічним інструментом стає мас-медіа та соціальні мережі. Як наслідок, формується соціальне уявлення про ті чи інші події, яке віддзеркалює та підтримує політичний курс діючої влади.

Найжахливішим сучасним прикладом є підтримка російським суспільством військової агресії Росії проти України. Цей приклад свідчить про те, що підштовхування може стати вкрай небезпечним інструментом, якщо воно застосовується в авторитарних політичних режимах. Тому необхідною умовою застосування подібних заходів має бути демократична інституційна основа, наявність альтернативної думки та доступу до неї всіх громадян. Крім того, суспільству потрібно працювати над собою, навчитися мислити більш глибоко і не піддаватися несвідомо будь-якому впливу. За цих умов Nudge органічно вписується в теорію "м'якої сили" Дж. Ная і відповідає принципу "Великі зміни малими засобами".

Висновки. Отже, поведінкова економіка – новий перспективний напрямок досліджень, яка запропонувала абсолютно нову модель людини в економіці і багато в чому змінив образ сучасної економічної науки. Поведінкова економіка показала та довела, як сильно відхиляється поведінка людей у реальному житті від ідеальної раціональної поведінки. Наявні експерименти свідчать про те, що людина схильна приймати різні рішення в ситуаціях, які за сутністю є ідентичними, але представлені різною інтерпретацією. Можливість бачення недоліків людського розуму настільки вражає, що не залишається сумніву в тому, що саме на підставі методології поведінкової економіки буде можливий розвиток як самої людини, так і суспільства в цілому, оскільки можливе знаходження точки опори в самопізнанні людиною самої себе.

Список використаних джерел

1. Шершева М. Ю. Поведенческая экономика: модель человека в экономической теории и оценка роди государства в этой модели. 2016. URL: https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=32384&p=attachment (дата звернення: 16.04.2022).
2. Поведенческая экономика Нобелевского лауреата: как это работает // Экономическая правда. 2017. URL: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/10/13/630098/ (дата звернення: 16.04.2022).
3. Талер Р., Санстейн К. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье. 2017. URL: https://cutt.ly/Obcq4ev (дата звернення: 16.04.2022).
4. Передало Х., Огерчук Ю., Лібенко Ю. Поведінкова економіка та можливості застосування технік її впливу в сучасних організаціях. 2019. № 2. URL: https://cutt.ly/abcwtk6 (дата звернення: 16.04.2022).
5. Adams, Tim. Nudge economics: has push come to shove for a fashionable theory? / The Guardian (31 May 2014). URL: https://www.theguardian.com/science/2014/jun/01/nudge-economics-freakonomics-daniel-kahneman-debunked (дата звернення: 16.04.2022).
6. Зельдин М., Давыдов О. , Пенкина И., Циклинский А. Истоки и практическое применение поведенческой экономики в организациях: Организационная психология. 2020. Т. 10. № 4.

С. 219–242. URL: https://orgpsyjournal.hse.ru/2020-10-4/431739546.html#employment1 (дата звернення: 16.04.2022).

7. Unhealthy lifestyles here to stay, in spite of costly campaigns, The Independent (7 December 2008). URL: https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/unhealthy-lifestyles-here-to-stay-in-spite-of-costly-campaigns-1055693.html (дата звернення: 16.04.2022).

8. Нэйроэкономика. Почему люди принимают нерациональные финансовые решения? Полит.ру. 2020. URL: https://polit.ru/article/2020/10/13/neuroeconomy/ (дата звернення: 16.04.2022).

9. Крикун В. Підштовхування як методологія комунікативного впливу. *Гуманітарні студії.* 2018. № 31. С. 47–56.

УДК 338.439.5(477)

Тетяна Лозова,
к.е.н., науковий співробітник
відділу ринкових механізмів та структур
Державної установи «Інститут ринку і економіко-
екологічних досліджень НАН України»,
старший викладач кафедри
управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

РОЛЬ ЛОГІСТИЧНИХ ЛАНЦЮГІВ У ФОРМУВАННІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ

Анотація. *У статті розглянуто роль логістичних ланцюгів у формуванні агропродовольчих ринків, визначено структуру та кількість ланок логістичного ланцюга на прикладі ринку плодів та ягід, доповнено класифікацію ланцюгів агропродовольчого ринку за ознакою рівня логістичного розвитку.*

Ключові слова: логістичний ланцюг, агропродовольчі ринки, ланка логістичного ланцюга, тип логістичного ланцюга.

Abstract. *The article considers the role of logistics chains in the formation of agri-food markets, determines the structure and number of links in the logistics chain on the example of fruit and berry market, supplemented the classification of agri-food market chains based on the level of logistics development.*

Key words: logistics chain, agri-food markets, logistics chain link, logistics chain type.

Вступ. Специфіка та особливості функціонування агропродовольчих ринків визначаються параметрами товару, особливостями ціноутворення, споживання, відтворення, формуванням попиту та пропозиції. В сучасних умовах розглядається зниження сукупних витрат в ланках логістичного ланцюга, задоволення вимог споживачів щодо якості товарів та послуг. Побудова ефективного логістичного ланцюга потребує аналізу особливостей конкретного товару, взаємодії між учасниками задля реалізації операцій з постачання та збуту.

Постановка проблеми. Для підвищення ефективності функціонування агропродовольчих ринків важливим етапом є

дослідження структури логістичних ланцюгів, їх типів та особливостей формування та функціонування. Даний аналіз дозволить скоротити час на доставку, зберегти якість товару та проєктувати ефективні ланцюги поставок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Логістичні ланцюги виступають об'єктом дослідження багатьох науковців, теоретичні та практичні основи функціонування яких висвітлені в працях Б.В. Буркинського, О.В. Нікішиної, В.М. Лисюка, М.Л. Тараканова, Є.В. Крикавського, М.А. Окландера, О.М. Сумця, Л.М. Гурч, Ю.В. Пономарьової та інших. Однак, додаткової уваги потребують питання розвитку логістичних ланцюгів, у структурі яких відсутня одна або декілька ланок, що призводить до втрат доданої вартості.

Метою статті є визначення ролі логістичних ланцюгів у формуванні агропродовольчого ринку,визначення структури та кількості ланок логістичного ланцюга на прикладі ринку плодів та ягід, доповнення класифікації ланцюгів агропродовольчого ринку за ознакою рівня логістичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Логістичний ланцюг розглядають як лінійно впорядковану (оптимізовану) сукупність ланок з переміщення матеріальних і пов'язаних з ними фінансових та інформаційних потоків на шляху від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції й переробки відходів, яка забезпечує розширене відтворення товароруху в ринку.

Враховуючи відтворювальну природу й мету *логістичного ланцюга*, дану категорію можна визначити як «оптимізовану сукупність ланок з переміщення матеріальних і пов'язаних з ними фінансових та інформаційних потоків на шляху від первинного джерела сировини до кінцевого споживача готової продукції й переробки відходів, яка забезпечує розширене відтворення товароруху в ринку» [1].

У сучасних умовах господарювання особливої актуальності набирають принципи управління, організації та оптимізації виробництва, які поєднуються в загальному понятті «логістика» [2]. Оскільки логістика – досить молода наука, понятійно-категоріальний апарат її постійно розвивається, наповнюючи визначення та поняття новим змістом.

Ланцюги агропродовольчих ринків можна класифікувати за низкою ознак, головні з яких представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація ланцюгів агропродовольчих ринків**

№	Класифікаційна ознака	Види ланцюгів
1.	За територіальними межами ринку	• Локальний (місцевий); • регіональний; • внутрішньодержавний (національний); • міждержавний (світовий);
2.	За характером використання товарних потоків	• продовольчі; • для виготовлення інших видів товарів; • кормове (фуражне); • для задоволення нехарчових потреб (наприклад, виготовлення препаратів для медицини із рослинної, тваринної, харчової сировини і т.д.); • промислове;
3.	За видами сировини для виготовлення товарів	• ланцюг ринку продуктів рослинного походження; • ланцюг ринку продуктів тваринного походження; • ланцюг ринку риби та морепродуктів; • ланцюг ринку продуктів з дикорослої сировини;
4.	За рівнем техно-логічної обробки вихідної сировини:	• ланцюг ринку консервованих продуктів; • ланцюг ринку виробів із борошна (випікання); • ланцюг ринку попередньо оброблених продуктів (сушка, в’ялення, мочення тощо);
5.	За видами продуктів	• ланцюг ринку овочів та фруктів тощо; • ланцюг ринку м’яса і м’ясопродуктів; • ланцюг ринку молока і молокопродуктів; • ланцюг ринку дикорослої продукції; • ланцюг ринку жирів; • ланцюг ринку риби та морепродуктів; • ланцюг ринку цукру; • ланцюг ринку зерна та бобових продуктів; • ланцюг ринку кондитерських виробів; • ланцюг ринку хлібобулочних виробів тощо;
6.	За ступенем логістичного розвитку ринкового ланцюга	• високорозвинений ланцюг; • середньорозвинений ланцюг; • низькорозвинений ланцюг;

*складено за даними [3].

**розробка автора.

За ступенем логістичного розвитку пропонуємо виокремити три типи ринкових ланцюгів:

1) Високорозвинений ЛЛорієнтований на виробництво та розподіл товару кінцевого споживання з максимальною доданою вартістю;

2) Середньорозвинений ЛЛ містить у структурі недостатньо розвинені ланки, функціонування яких не забезпечує оптимізацію ланцюгової доданої вартості;

3) Нерозвинений ЛЛ, у складі якого відсутня одна або декілька ланок, що генерує втрати доданої вартості в ринковій системі.

Наприклад, ланцюг ринку плодово-ягідної продукції (*далі – ПЯП*) відноситься до нерозвиненого типу з причини низького рівня розвитку ланки зберігання, доробки та розподілу продукції, відсутності мережі ОРСП в Україні. Існуючий ланцюг ринку ПЯП України є неефективним з причини наявності декількох посередницьких ланок та логістичного відторгнення індивідуальних виробників, що виробляють майже 85 % продукції, від прибуткових ланок зберігання й збуту продукції. За посередницькими каналами реалізується понад 65 % ПЯП, водночас за переробним напрямом – близько 25 % продукції. У структурі ринкового ланцюга виникає логістичний «розрив» товарно-фінансових потоків між індивідуальним сектором аграрної ланки і наступними ланками ланцюга, що обумовлює його неефективність та неспроможність забезпечити розширене відтворення товароруху в ринку.

Логістичний ланцюг ринку ПЯП має такі 5 базових ланок (рисунок 1) [4]: постачання матеріальних ресурсів; виробництво продукції; складування, доробка продукції; розподіл, реалізація продукції; утилізація відходів.

Перша ланка – постачальницька – забезпечує товаровиробників необхідним насінням та матеріально-технічними ресурсами для вирощування плодово-ягідної продукції. Друга ланка – аграрна – вирощування плодово-ягідних культур. На даний час продукція суб’єктів індивідуального сектору ринку складає понад 80 %, а корпоративного – менше 20 %. Третя ланка передбачає складування та доробку плодово-ягідної продукції шляхом заморожування, сушіння та інше. Але, на даний час, вона не повністю реалізована через відсутність необхідної кількості овочесховищ та камер заморожування, ліній переробки плодів та ягід. Великі підприємства, за наявності обладнання для зберігання плодово-ягідної продукції, мають

можливість реалізувати товари в сприятливі періоди та отримувати максимальний прибуток.

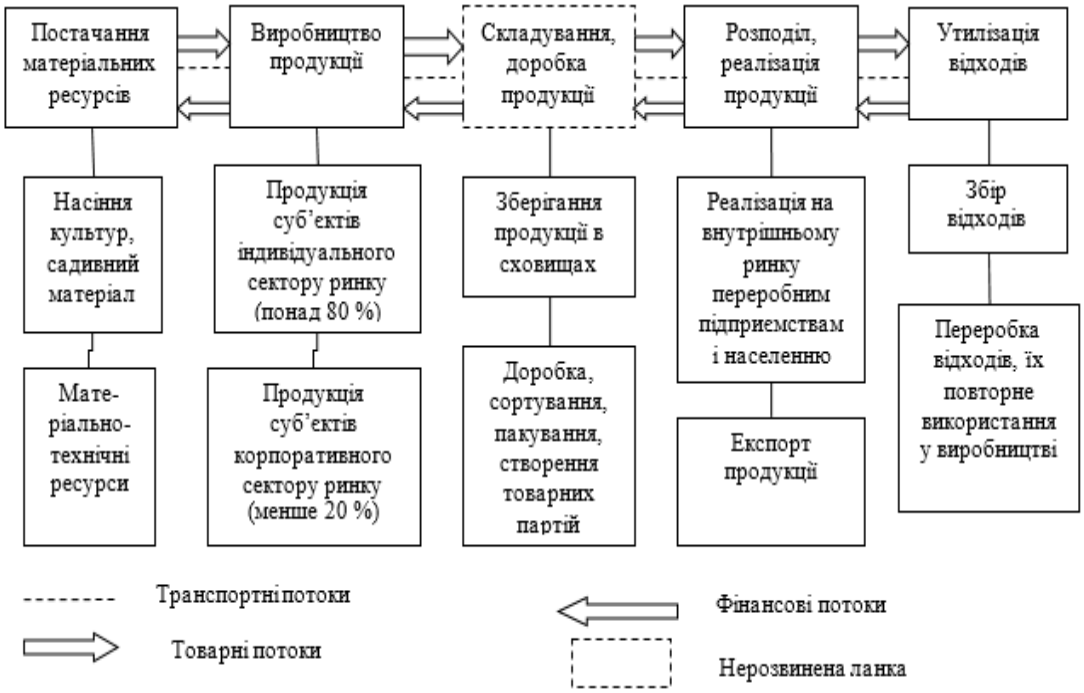

Рисунок 1. Структура логістичного ланцюга ринку плодово-ягідної продукції [авторська розробка]

Особисті селянські господарства через відсутність належних умов зберігання втрачають значну частину продукції та доданої вартості. Індивідуальним аграрним виробникам не під силу будівництво складських приміщень з регульованим температурним режимом.

У логістичному ланцюзі плодово-ягідної продукції, виробленої індивідуальними господарствами, відсутня ланка складування, доробки, пакування та формування товарних потоків продукції. На практиці це призводить до логістичного «розриву» товаропотоків ринку між ланками виробництва й розподілу, зростання логістичних втрат малих виробників плодово-овочевої продукції внаслідок нерівноправних відносин з посередниками та суб'єктами інших ланок, зокрема переробними підприємствами й торговими мережами, зростання імпортних товаропотоків. Нівелюванню даного логістичного «розриву» сприятиме розбудова у регіонах України мережі фрукто- та овочесховищ, створення логістичних центрів з доробки та розподілу товарних потоків плодово-овочевої продукції, налагодження прямих зв'язків із вітчизняними переробними підприємствами та торговими

об’єктами. Перелічені заходи передбачають розбудову ланки складування й доробки продукції, яка має принципове значення для формування ефективного логістичного ланцюга ринку плодово-овочевої продукції.

Четверта ланка – розподіл та реалізація продукції, передбачає два напрями товароруху: (1) реалізація на внутрішньому ринку переробним підприємствам і населенню; (2) експорт продукції. П’ята ланка – утилізація відходів, передбачає збір та переробку відходів, їх повторне використання у виробництві. Для ефективного функціонування даної ланки необхідне впровадження відповідного комплексу заходів поводження з відходами. Сучасні технології переробки та повторного використання орієнтовані на розбудову логістичних ланцюгів та оптимізацію ринкової доданої вартості.

Висновки. Дослідження довели, що логістичний ланцюг відіграє важливу роль у формуванні агропродовольчого ринку. Структура та кількість ланок логістичного ланцюга залежить від специфіки процесів відтворення певного товарного ринку. У дослідженні систематизовано та доповнено класифікацію ланцюгів агропродовольчого ринку за ознакою рівня логістичного розвитку, відповідно до якої виділено три типи ланцюгів: (1) *високорозвинений*; (2) *середньорозвинений*; (3) *нерозвинений.*

Розглянуто структурну будову логістичного ланцюга ринку ПЯП, доведено, що даний ринковий ланцюг відноситься до нерозвиненого типу з причини низького рівня розвитку ланок зберігання, доробки та розподілу продукції. Функціонуючі в Україні ланцюги плодово-ягідного ринку є неефективними через наявність декількох посередницьких ланок та відторгнення індивідуальних виробників, що виробляють більше 80 % продукції, від прибуткових ланок зберігання й збуту продукції.

Список використаних джерел

1. Нікішина О. В. Теоретико-методологічне забезпечення діагностики ефективності логістичних ланцюгів товарних ринків. *Економіка харчової промисловості*. 2020. Т. 12. Вип. 2. С. 3-14. doi:10.15673/fie.v12i2.1734.

2. Лисюк В. М., Лозова Т. П. Проблеми та принципи управління логістикою ринку. *Економічні інновації*: зб. наук. праць. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2018. Вип. 67. С. 152-162.

3. Вініченко І. І., Кравченко М. В. Особливості формування продовольчого ринку. Електронний журнал *«Ефективна економіка»,* № 10, 2011.

4. Нікішина О. В., Лозова Т. П., Тараканов М. Л. Формування й регулювання ефективних логістичних ланцюгів плодово-ягідного ринку України. *Evropský časopis ekonomiky a managementu* (Європейський журнал економіки та менеджменту, Чехія), 2020. Issue 4. Volume 6. Pp. 67-76.

УДК 330.341.1:338.1(477)

Лілія Олексенко,
к.е.н., доцент, старший науковий співробітник
ТОВ «Інститут інноваційної біоекономіки»
(м. Київ)

ІННОВАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Abstract. *Innovation as a component of the economic growth model is considered.*

В Україні йде активний процес, спрямований на інноваційний економічний розвиток, пошук шляхів перетворення наукового потенціалу в ресурс для стійкого зростання та забезпечення конкурентоспроможності.

Підприємства, розробляючи стратегію свого розвитку, змушені шукати компроміс між використанням існуючих технологій, необхідних для виживання в даний час, і розвитком нових технологій для успішного існування в перспективі, між використанням наявних переваг і пошуком нових можливостей.

Одним з найважливіших джерел економічного зростання є прорив в еволюційному розвитку науки, який створив потенціал для розвитку технології, у багато разів більший, ніж існував до цього. Видатний англійський учений Дж. Бернал у праці «Наука в історії суспільства» зазначав про збіг періодів розквіту науки з періодами посилення економічної активності та технічного прогресу внаслідок застосування інновацій [1].

У сучасні моделі економічного зростання повинна включатися інноваційна складова. У теорії економічного зростання технологічні зміни розглядаються в складі ключових факторів, що впливають на продуктивність, а через це – і на темпи економічного зростання в цілому. Видатні досягнення в цій галузі припали на середину XX ст. завдяки зусиллям таких вчених, як Є. Домар, Е. Денісон, С. Кузнець, Дж. Стіглер, Р. Солоу, Р. Харрод, Я. Тінберген та ін. Отримані ними результати показали, що неправомірно приписувати всі заслуги виключно таким факторам як капітал і праця. Сформульовані ними основні закономірності, пов'язані з економічним зростанням, забезпечуються за рахунок підвищення продуктивності капіталу і

праці, причинами якого є технологічні зміни. Р. Солоу і Е. Денісон запропонували техніку кількісного виміру внеску різних факторів у економічне зростання, що дозволило виявити «залишок Солоу» і зрозуміти значення технологічних інновацій для економічного зростання. У зв'язку з цим інноваціям в економіці стали приділяти більше уваги, ніж традиційним факторам. У 1946 р. в США був створений перший інноваційний венчурний фонд «American Research and Development». Цю дату вважають датою народження інноваційного капіталізму. З тих пір інноваційний бізнес перетворився на цілу галузь, хоча, як і інші, відчував часом важкі часи. І, як наслідок, змінилася модель економічного зростання. Голландський економіст Я. Тінберген ввів в модель Кобба-Дугласа додатковий множник, що відображає здатність країни здійснювати власні НДДКР, створювати нові технології, здійснювати інвестиції у високотехнологічні галузі, змінювати сформовані управлінські традиції. Взаємозв'язок інновацій з економічним зростанням висвітлений в нобелівській лекції С. Кузнеця, де сформульовані нові підходи до теорії інновацій, які розвивають ідеї Й. Шумпетера та Дж. Бернала. На його думку, «джерелом зростання є поява сучасної науки як основи розвитку технології – прорив в еволюційному розвитку науки, який створив потенціал для розвитку технології, у багато разів більший, ніж існував до цього» [2, с. 108]. Ввівши в науковий обіг термін «епохальні інновації», вчений зазначає, що вони є головними джерелами довгострокового економічного зростання і широко поширилися у світі, являючи основні прориви у розвитку людського знання і радикально змінюючи обличчя суспільства [2, с. 105]. Революційне прискорення темпів економічного зростання в індустріальну епоху викликано прискореним розвитком науки. Під економічним зростанням С. Кузнець має на увазі довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати все більш різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій і відповідних їм інституційних та ідеологічних змін. На його думку, головними ознаками економічного росту є:

1) технічний прогрес – основа зростання, його необхідна умова;

2) інституційні, поведінкові та ідеологічні зміни, що сприяють реалізації потенціалу зростання, закладеного в новій технології;

3) постійне зростання національного продукту і, отже, здатності господарства задовольняти все більш широке коло потреб людей, що є свідченням зрілості економіки.

Розробка нових способів виробництва або технологій роблять непотрібними або неефективними цілі галузі економіки, типи продукції. З появою нових технологій старіють не тільки колишні об'єкти, але також великі організації та ринки.

Й. Шумпетер визнавав, що більшість інновацій – це результат нового об'єднання існуючих ідей: «Для створення нових речей або ж переосмислення старих потрібна нова комбінація цих матеріалів і сил» [3, с. 37]. У вісімдесяті роки двадцятого століття його точку зору розвинули Нельсон і Вінтер, стверджуючи, що «інновація в економічній системі і, тим більше, створення чогось нового у мистецтві, науці чи практичному житті – це рекомбінація існуючих концептуальних і фізичний матеріалів» [4, с. 130]. Тобто розглядаються не відкриття, а комбінування існуючих об'єктів, ідей і людей, не відмова від минулого, а його використання.

Глобальною метою досліджень еволюційного напряму є з'ясування процесів, істотних для функціонування всіх еволюціонуючих соціально-економічних систем для подальшого застосування їх на практиці, усвідомлення того природного шляху, по якому спонтанно організовується економічна діяльність.

Як відомо, інноваційний прорив базується на науково-технічному прогресі. Наука, освіта, технології, нові знання стали двигуном економічного зростання всіх розвинених країн. Сфера науки і сфера технології у вітчизняній економічній та управлінській практиці отримали назву НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки), у світовій практиці – R&D (Research and Development). Витрати на НДДКР є важливим показником інноваційної діяльності компанії.

Таким чином, еволюція наукових досліджень і розробок дозволяє зробити висновок про динамічні ускладнення цього процесу. У сучасному світі для інноваційного розвитку недостатньо обмежитися ідеєю окремого винахідника або знаннями вчених. Безумовно, поява нових ідей і перенесення їх у практику господарської діяльності – складний процес, в якому проявляються гострі протиріччя між народжуваним і тим, що відмирає, між стабільністю та розвитком. Для того, щоб нововведення втілювалися в практичну діяльність, необхідні не тільки нові знання, але й нові можливості, що приносять швидкий комерційний результат в умовах переходу до інноваційної економіки.

Список використаних джерел

1. Бернал Дж. Наука в историио бщества. М.: ИЛ, 1956. 156 с.

2. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция. СПб.: Гуманистика, 2003. 269 с.

3. Шумпетер Й. Творческая активность, инновации – эффект. М., 1989. 549 с.

4. Nelson R., Winter S. An evolutionary Theory of economic change. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982. 264 p.

УДК 331.108.37

Ольга Кузнєцова,
к.е.н., доцент кафедри управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

Олександра Ігнатушенко,
викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування
Одеського інституту МАУП

Віолетта Гончарук,
студентка 2 курсу спеціальності Менеджмент
Одеського інституту МАУП

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *У статті розглянуто особливості навчання персоналу підприємств як важливого засобу стабільного зростання успіху компанії та збільшення прибутку в сучасних умовах розвитку економіки країни. Розглянуто сутність поняття «навчання персоналу». Проаналізовано методи професійного навчання працівників. Досліджено міжнародний досвід розвинених країн щодо професійного навчання персоналу. Запропоновано основні напрями подальшого розвитку професійного навчання персоналу підприємств***.**

Abstract. *The article considers the peculiarities of training the staff of enterprises as an important means of stable growth of the company's success and increase profits in the current conditions of economic development. The essence of the concept of "staff training". Methods of professional training of employees are analyzed. The international experience of developed countries in professional training of staff is studied. The main directions of further development of professional training of the personnel of the enterprises are offered.*

Вступ. У сучасному світі глобалізації, технологічного прогресу, посиленої конкуренції гнучкість та пристосованість є найважливішими якостями для досягнення успіху в бізнесі. Технологічний прогрес сьогодні дуже динамічний, необхідно йти в ногу з часом, щоб тримати високий рівень конкурентоспроможності. Тільки ті організації, які мають змогу швидко пристосовуватись під зміни, слідувати за

технічним прогресом, здатні перегратися своїх конкурентів. Компанія не просто повинна проводити навчання персоналу, вона має це робити швидше і якісніше за своїх конкурентів.

Постановка проблеми. Просте розуміння функціонування власної компанії не надасть конкурентної переваги над іншими фірмами. Необхідно розуміти процеси та суть професійного навчання, для того, щоб збільшити швидкість, якість та обсяг доступного знання. Постійне вдосконалення процесу навчання, процесу виробництва в компанії дозволяє перегравати своїх конкурентів. А для цього потрібно мати грамотно побудовану, правильно функціонуючу та розвинену систему навчання. Для того, щоб підприємство прогресувало, виробництво та функціонування підприємства необхідно систематично модернізувати за допомогою навчання працівників, і лише тоді персонал розвиватиметься та ефективно працюватиме, тим самим збільшуватиме прибуток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку персоналу присвячені наукові дослідження В. Я. Брича, О. О. Гетьман, О. Я. Гугула, Т. П. Збрицької, А. Я. Кібанова, Д. Кірпатрика, А. О. Коваленка, В. В. Красношапка, М. І. Магура, І. О. Мартиненка, А. В. Плясун, Г. О. Савченко, М. С. Татаревської, І. В. Партика, Ю. А. Плугіна, О. А. Сливки, Т. В. Стебеняєвої, Н. М. Юрятиної, . М. Ткаченка та багато інших вчених. В їх працях наводяться детальна класифікація та опис всіх можливих методів та інструментів розвитку персоналу, але в жодній з праць не відтворена універсальна система удосконалення навчання персоналу організації.

Метою дослідження є виявлення сутності та особливостей навчання персоналу як засобу розвитку трудового потенціалу підприємств різних країн світу.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах швидкого старіння професійних навичок, здатність організації постійно підвищувати кваліфікацію своїх співробітників – це одна з найважливіших чинників успіху.

Професійна освіта як процес – це одна з ланок єдиної системи безперервної освіти, а як результат – підготовленість людини до певного виду трудової діяльності, професії, підтверджена документом (атестатом, дипломом, свідоцтвом) про закінчення відповідного навчального закладу [1, с. 49].

М. І. Магура показує, що навчання персоналу – це найважливіший інструмент, за допомогою якого керівництво отримує

можливість підвищувати потенціал людських ресурсів і впливати на формування організаційної культури [2, с. 98].

Створення, побудова системи навчання – складний процес, який потребує значних витрат, як фінансових, так і тимчасових. Сучасні підприємства вибирають для себе методи та види навчання, відштовхуючись від специфіки діяльності, мети навчання та розмірів фінансування на цей процес. У зв'язку з потребами зміни професійної діяльності, підвищенням кваліфікації, включенням підприємства в інноваційні процеси, тобто тоді, коли має місце рівень знань, який входить у суперечність із необхідними вимогами, які пред'являються співробітнику компанії, виникає необхідність навчання.

Безпосередньо освіта постає як форма адаптації працівників до нових умов. Рівнем розвитку підприємства, пріоритетами у галузях інвестування всередині компанії, напрямом розвитку персоналу визначаються завдання навчання [3, с. 112].

Одне з основних завдань, що стоїть з розробки системи навчання персоналу, полягає у підвищенні рівня ефективності навчання для підприємства. Питання ефективності навчання на підприємствах досить складне, тому єдиної думки щодо нього немає. За відсутності ідеальних способів та методик вимірювання ефективності навчання, слід звернутися до моделі Д. Кірпатрика. У цій моделі існує 4 рівні, що показують результативність навчання. Але надалі, ця модель була доповнена Джеком Філіпсом. Для навчання персоналу до підприємства можна використовувати різні види і форми навчання. Перш ніж прийматись за навчання співробітників, потрібно визначитися, які форми та види навчання будуть використовуватися на конкретному підприємстві. При необхідності використання інших видів та форм навчання персоналу розглядається можливість та доцільність їх застосування [4, с. 98].

Звичайно, для самих співробітників одним із головних питань залишається питання форми навчання. Форм навчання існує достатньо, тому завдання керівництва – скласти найефективніший комплекс форм навчання персоналу у компанії. Який вид навчання вибере компанія – з відривом від виробництва чи на робочому місці – визначається тим, які методи навчання використовуватиме підприємство [5, с. 123].

Виробниче підприємство, зазвичай, несе у собі трудомісткий процес виконання робіт із підвищеною небезпекою. І тому є необхідність приділяти велику увагу безпеці персоналу. Для того, щоб знизити відсоток аварій на виробництві, необхідно навчити персонал

певним правилам безпеки на робочому місці. Своєчасне, постійне навчання персоналу для підприємства особливо важливо тим компаніях, де ведуться роботи підвищеної небезпеки. Співробітники, які виконують таку роботу, повинні відповідати вимогам законодавства: бути компетентними у питаннях охорони праці, пожежної безпеки, технічної експлуатації машин, механізмів тощо. Отже, для них потрібно забезпечити особливу підготовку, розвиток необхідних навичок.

Працівник, який зайнятий на виробництві роботою з підвищеною небезпекою, має обов'язково проходити спеціальну підготовку. Доступ до такої роботи здійснюється лише після проходження обов'язкових навчальних заходів. На виробничому підприємстві кожен працівник, який виконує роботи із підвищеною небезпекою, проходить спеціальну підготовку. Спочатку проводиться співбесіда для визначення готівкового рівня знань; за наслідками первинної оцінки розробляється індивідуальна програма професійного навчання. Після проведення всіх необхідних навчальних заходів працівник отримує доступ до самостійної роботи (цей період може зайняти до дев'яти місяців). Також працівникам належить періодично проходити підвищення кваліфікації.

Відповідно до цілей та можливостей підприємства обирається форма навчання, для фахівців, зайнятих на виробництві, найчастіше обирається форма навчання – без відриву від виробництва. На даний момент існує багато методів виявлення потреб у навчанні; вибір того чи іншого варіанту залежить від особливостей, цілей та можливостей компанії.

Щоб розпочати навчання, спочатку ми оцінюємо потребу в ньому кожного робітника. Керівники підрозділів мають оцінити рівень знань, навичок, кваліфікації своїх працівників. Необхідно брати до уваги такі показники:

• наявність у працівників необхідних навичок та знань;

• рівень продуктивності праці;

• рівень якості роботи;

• прийняття та виконання делегованих керівником повноважень (надійність);

• самостійність виконання функцій (незалежність).

На основі цих показників визначається важливість та необхідність розвитку у конкретного працівника тих чи інших компетенцій. Працівники також дають оцінку потреби навчання:

відповіді на питання анкети допомагають конкретизувати завдання та напрями навчання, оцінити перспективи подальшої «трансляції» нових знань у конкретному з підрозділів, прояснити ряд очікувань щодо результатів навчальних програм [6, с. 41].

Застосування в управлінській системі підприємства принципу розвитку дозволяє реалізувати такі функції професійної підготовки та навчання працівників компанії, як приведення у відповідність професійно-кваліфікаційного складу співробітників з цілями та завданнями компанії, швидка та легка адаптація нових співробітників у компанії, безперервний розвиток співробітників та їх посадове зростання.

Проведемо аналіз зарубіжного досвіду навчання персоналу, саме досвіду японських, американських і європейських організацій, і навіть розглянемо конкретні приклади.

У японській практиці панує принцип висування на першому плані реальної можливості співробітника проявити і розвинути свої здібності. Американські організації керуються принципами безперервності професійної підготовки та навчання персоналу, модернізації техніки та технології, практичною спрямованістю професійної підготовки та навчання персоналу. У європейських компаніях професійна підготовка та навчання персоналу здійснюється при гармонійному поєднанні циклів теоретичного та практичного навчання. Перейняття зарубіжного досвіду – це складний процес, вимагає адаптації до дійсності країни, у якій діє організація.

Працівники японських фірм здебільшого не мають офіційної управлінської освіти. Провідним завданням японської системи професійної підготовки навчання персоналу вважається передача окремому співробітнику знань всієї організації. Інший підхід використовують глави американських та європейських організацій. Всі великі американські фірми створюють власні корпоративні навчальні заклади для проведення професійної підготовки та організації проведення безперервного навчання для своїх працівників.

Висновки та пропозиції. Докладно розглянувши сутність навчання персоналу, а саме, поняття професійного навчання і поняття, яке тісно з ним пов’язано, тобто навчання персоналу, позначили загальну концепцію системи навчання, що надалі допоможе підприємствам в розробці заходів з адаптації своїх кадрів та виконанні цілей організації. Визначили відмінні риси системи навчання та оцінки ефективності на виробничому підприємстві. З’ясувалося, що для

певних категорій виробництв необхідно застосовувати лише визначені методи та структуру навчання свого персоналу. Розглянули основні поняття навчання персоналу. Навчання персоналу – систематичний навчальний процес, під час якого працівники набувають чи змінюють навички чи знання, необхідні для виконання роботи. Створення, побудова системи навчання – складний процес, який потребує значних витрат, як фінансових, так і тимчасових.

Види навчання можуть принести необхідний результат і бути затребувані всередині організації. Головне – знати, якого результату чекає компанія від даного навчання, навіщо їй це потрібно, і яким чином контролюватимуться отримані результати. Щоб професіоналізм працівників виробничих підприємств відповідав сучасним вимогам, їх навчання та розвиток має бути вбудоване у загальну систему управління персоналом. Кожному працівнику підприємства необхідно постійно брати участь у спеціальних навчальних програмах.

Також ми дослідили закордонний досвід у навчанні персоналу на підприємствах. Високий рівень людського потенціалу може значно покращити соціальну захищеність працівника, впевненість спеціаліста в тому, що його вміння, знання, навички та досвід роботи забезпечать його затребуваність на ринку праці. В основі навчання в американських компаніях лежать три основні принципи: безперервність, практична спрямованість професійної підготовки, використання активних методів навчання персоналу.

Підприємствам потрібно витрачати частку свого бюджету на навчання та підтримання кваліфікації своїх співробітників, виходячи з того, що необхідний рівень знань та необхідна кваліфікація співробітників значно позначається на прибутку компанії. Основа успіху діяльності будь-якої компанії прямо пропорційна до рівня знань працівників та їх трудового потенціалу.

Список використаних джерел

1. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации. Учебник. 2-е узд., перераб. И доп. М.: ИНФРА-М, 2008. 365 с.

2. Балановська Т. І., Гогуля О. П., Драгнєва Н. І., Драмарецька К. П., Троян А. В. Управління персоналом: навчальний посібник. Київ: Друк «ЦП «КОМПРИНТ», 2015. 387 с.

3. Щекин Г.В. Основы кадрового менеджмента: учебник. К.: МАУП, 2004. 280 с.

4. Вергун В. А., Ступницький О. І. Сучасні інноваційні зміни системи управління персоналом фірми. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка, 2(1), 2015. С. 96–100.

5. Меркулов М. М. Сучасна еволюція теорії управління персоналом. Інноваційна економіка, 5–6, 2016. С. 122–126.

6. Ведерніков М. Д., Чернушкіна О. О., Мантур-Чубата О. С. Сучасні технології управління персоналом: компетенційний підхід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 2018. Вип. 19 (1). С. 39–43.

РОЗДІЛ 3

Проблеми інтеграції вітчизняної освіти та науки у міжнародний простір: наукові публікації здобувачів вищої освіти

УДК 351:37.014.5:378–045.32

Ганна Рубан,
студентка 1 курсу Факультету цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України
(м. Харків)

Науковий керівник – к.філос.наук, доцент кафедри соціальних
і гуманітарних дисциплін Національного університету
цивільного захисту України О. О. Полякова

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК СУТТЄВИЙ ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ АКАДЕМІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Abstract. *The issues of internationalization as an essential factor of transformation of the academic process are analyzed.*

Після проголошення незалежності Україна обрала шлях європейської інтеграції і нині претендує на статус суб'єкта у важливих процесах розбудови громадянського суспільства. Одним з визначальних факторів його становлення є якісна, конкурентоспроможна на світовому рівні освіта. На загальнодержавному рівні це актуалізує пошук адекватної для реалій України стратегії інтернаціоналізації освітнього процесу. У вимірі вишів, як суб'єктів надання освітніх послуг, динаміка трансформацій являє себе у нових підходах до методів викладання та збільшенні практичної складової при викладанні дисциплін (підтвердженням є власний досвід навчання в Національному університеті цивільного захисту України).

Аналіз європейського досвіду (зокрема, у роботах Ф. Альтбах, У. Брандебург, Б. Вульфсон, Х. де Вітт, Дж. Найт, Л. Ризберг, К. Тремблей, П. Скотт та ін.), а також його переосмислення у вітчизняній теорії освіти (у працях Т. Андрущенко, Л. Гурч, В. Зінченко, С. Курбатов, Н. Мешко, Н. Рибка, І. Сікорська, М. Дебич, О. Козієвська, А. Сбруєва, І. Степаненко та ін.) дозволяє дійти висновку не лише про важливість та навіть невідворотність тенденції до інтернаціоналізації.

Залучення національного академічного процесу до простору світового ринку освітніх послуг висуває ряд вимог до українських вишів і стандартів програм підготовки спеціалістів зокрема. Одним з

викликів часу є вивчення іноземних мов, що сприяє мобільності студентства. Навчання, стажування та дослідницька діяльність за межами країни збагачує досвід людини, надає можливість дізнатися більше про різні моделі поширення знань, дозволяє розширити мережу контактів та спілкування, встановити зв'язки за науковими інтересами. Водночас інтенсивний розвиток процесів інтернаціоналізації супроводжується деякими ризиками, серед яких слід назвати «відтік мізків», стирання національних рис, значну комерціалізацію освіти та масовий характер вищої освіти [1].

Українська стратегія інтернаціоналізації, попри національні особливості має враховувати й загальноєвропейські тенденції, серед яких найважливішими є: розширення доступу до вищої освіти з одночасним підвищенням якості вищої освіти, що відображається в міжнародних рейтингах; розвиток професійно орієнтованої підготовки спеціалістів, затребуваних всесвітнім ринком праці; динаміка міжнародного співробітництва, глобальних академічних і наукових комунікацій [2].

Водночас процеси інтернаціоналізації у вищій освіті України ще є недостатньо активними, про що свідчать незначна присутність вітчизняних університетів у міжнародних академічних рейтингах та невисокі показники академічної мобільності. Це зумовлено недостатньою увагою до напряму інтернаціоналізації вищої освіти на загальнонаціональному рівні [3], невисоким рівнем модернізації науково-технічного устаткування, що негативно впливає на ефективність діяльності університетів, їх конкурентоспроможність і розвиток національної економіки. Однак усвідомлення проблеми – це вже половина успіху, і наша держава вже стала на цей шлях. Тому обґрунтованою є розробка національної стратегії інтернаціоналізаційного процесу.

Список використаних джерел

1. Семенець Ю. О. Інтернаціоналізація вищої освіти: у пошуку перспектив вдосконалення стратегії провідних українських ВНЗ. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/14_2_2017ua/24.pdf (дата звернення: 14.04.2022).

2. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs / [R.M. Helms, L.E. Rumbley, L. Brajkovic,

G. Mihut] // American Council on Education, The Boston College Center for International Higher Education. – 2015. URL: http://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf (дата звернення: 14.04.2022).

3. Вербицька А. В. Інтернаціоналізація як основний напрям розвитку вищої освіти. *«Young Scientist»*. № 11 (51). 2017. С. 160–164.

УДК 342.3

Наталія Русавська,
студентка 3 курсу спеціальності Право
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП,
ад'юнкт-професор МКА О. А. Золотарьова

ОСОБЛИВОСТІ НЕТИПОВИХ ФОРМ ПРАВЛІННЯ

Abstract. *The author analyzes the atypical forms of government that have developed in some countries around the world, their pro et contra.*

Існують різновиди типових форм правління, які загальновідомі: монархія та республіка. Разом з тим, через низку причин, виникли й нетипові форми правління в окремих країнах світу. Це виборна монархія, т.зв. «суперпрезидентська» республіка, теократична республіка, некласична республіка.

Виборна монархія («республіканська монархія», монархія з республіканськими елементами) – це монархія, що має республіканську ознаку – систематичну виборність глави держави, проте їм не може бути обраний будь-який громадянин, що задовольняє виборчим кваліфікаціям і вимогам для президента, а тільки один з декількох монархів — правителів складових частин федерації. Подібна форма правління є в ОАЕ та Малайзії, які за своїм державним устроєм є федераціями, при цьому кожна із складових частин (7 еміратів ОАЕ) або деякі складові частини держави (9 з 13 штатів Малайзії) є класичними спадковими монархіями. Глава федеративної держави тут формується шляхом виборів між монархами, що очолюють той чи інший суб'єкт федерації. При цьому термін його повноважень чітко обумовлюється і становить 5 років, а після закінчення зазначеного терміну повноважень монарх обирається знову. Так, за статтями 51-52 Конституції ОАЕ, Голова Вищої Ради Федерації – раїс – обирається цією Радою з числа правителів 7 еміратів на 5 років. Але ця виборність не робить країну республікою. Як бачимо, головною відмінністю монархії від республіки є не виборність чи спадкоємність, безстроковість чи строковість, а наявність юридичної відповідальності глави держави перед підданими, якої монарх не має [1 , с. 11]. У Новий

час виборний принцип часто застосовувався при заснуванні нових держав. Так, були обрані перші королі Греції, Румунії, Болгарії, Норвегії, де надалі престол передавався у спадок, також цар Росії Михайло Федорович, а також при зміщенні старих династій — так, парламентом були обрані Королі Англії Генріх IV та Вільгельм III Оранський і король Франції Луї-Філіп [6]. Виборними монархіями також були недовговічні Імперія Гаїті, що існувала у 1804–1806, і маріонеткове Піндсько-Мегленське князівство, що діяло в 1941–1944 рр. У Екваторіальній Африці досі рада старійшин обирає племінних королів строком на рік, а через рік ця рада знову підтверджує або не підтверджує повноваження обраного правителя.

Сьогодні, крім розглянутої вище держави ОАЕ, класична виборна монархія існує в трьох країнах світу:

- Камбоджа, де король обирається Королівською радою трону з числа членів монаршої родини. У цю Раду трону входять голова Національних зборів, Прем'єр-міністр, керівники двох чернецьких орденів; а також перший і другий віце-голови Зборів. [7];

- Малайзія, де Верховний правитель (Янг-ді-Пертуан-Агонг) обирається на п'ятирічний термін правителями султанатів Малайзії зі свого числа. При цьому в малайзійському штаті Негері-Сембела правитель також обирається Правлячою радою [8];

- Мальтійський орден, де Князь і Великий магістр обирається пожиттєво. Незважаючи на втрату державної території, Орден і надалі є суверенним суб'єктом міжнародного права і підтримує дипломатичні стосунки з більш ніж 100 державами. У 58 країнах Орден має власні структури, і більш як 120 країнах Орден активно займається гуманітарною діяльністю. В 9 міжнародних організаціях (наприклад: ООН, ЄС, ЮНЕСКО, Рада Європи, WHO і UNHCR) Орден має дипломатичні представництва. 1998 року уряд Мальти підписав угоду з Орденом, залишаючи у його розпорядженні на 99 років Фортецю Сант-Анджело. Це місце має «екстратериторіальний» статус і є місцем, в якому відбуваються численні зустрічі кавалерів. Велика Державна Рада Суверенного Мальтійського Ордену – виборчий орган з його 54 членами, які представляють всіх Лицарів і Дам Ордену, на своєму засідання 2 травня 2018 року у Магістральній Віллі в Римі обрала Фра Джакомо Далла Торре дель Темпіо ді Сангвінетто (Fra' Giacomo Dalla Torre del Tempio di Sanguinetto) 80-м Великим Магістром Суверенного Мальтійського Ордену [9]. Як бачимо, в сучасному світі є чимало

виборних монархій, включаючи монархів без існуючих держав, як король маорі чи Великий Магістр Мальтійського Ордену.

Суперпрезидентська республіка («монархічна республіка», республіка з монархічними елементами) не є поодиноким явищем. У сучасному світі в умовах тоталітарних чи авторитарних систем з'явилися республіки, яким властивий найважливіший елемент монархії — незмінюваність глави держави. Глава держави у такій республіці може формально обиратися, може призначатися, але реально народ у формуванні глави держави участі не бере. Крім того, повноваження такого глави держави не обмежені, він є довічним правителем, більше того, можлива передача влади у «спадщину», коли він вказує наступника. Вперше довічним президентом став Сукарно в Індонезії [2, с. 698], потім довічний пост став займати президент Югославії Броз Тіто [3], у даний час зустрічається в деяких країнах Азії та Африки, але не тільки. У сучасних наукових дослідженнях у галузі державознавства, політології та конституційного права термін «суперпрезидентська республіка» звичайно використовується в характеристиці держав, у яких президентська форма правління на політичному рівні досягла крайніх між і супроводжується розвитком явища, для позначення якого використовується інший змістовно близький термін – «суперпрезидентство». Суперпрезидентська республіка – нетипова форма державного правління**,** яка характеризується юридичним та фактичним зосередженням усіх важелів державної влади в руках президента**.** Це фактично незалежна, неконтрольована на практиці законодавчою, виконавчою чи судовою гілкою влади система державного правління, основною рисою якої є гіпертрофована президентська влада. Ця форма правління, як правило, передбачає принцип прямих виборів президента виборцями. Вона передбачає великі повноваження президента, закріплені в текстах конституцій та реально здійснювані на практиці. Насамперед, це повноваження його як глави держави. У таких республіках конституції передбачали:періодичне переобрання глави; довічних президентів, «керівників держави». Значно посилюють повноваження президента в суперпрезидентських республіках великі надзвичайні повноваження, що можуть бути ефективно використані практично в будь-яких ситуаціях, починаючи від міждержавного збройного конфлікту та закінчуючи внутрішніми безладами. У країнах з такою формою правління виконавча влада, яка очолюється президентом, має верх над іншими гілками влади. Як правило, законодавча влада є дуже слабкою,

і тому президент має достатньо засобів і методів для тиску на неї. Становище політичних партій є нестабільним і дуже часто під час військових переворотів їх діяльність буває повністю заборонена. В основному політичні партії в країнах з суперпрезидентською формою правління носять придатковий характер. Вводиться спеціальний адміністративно-поліцейський контроль. І хоча за конституцією баланс влади ніби існує, реально домінує президент, і його повноваження значно перевищують повноваження інших гілок влади.

У 1960–1980-х роках довічними президентами проголосили себе глави держав у Малаві, Уганді, Тунісі, Екваторіальній Гвінеї й деяких інших країнах [10, с. 5–8]. Нині залишилося лише два довічних президенти – в Малаві і КНДР, причому в КНДР син Президента вже за життя батька проголошується його наступником. Не лише країни Латинської Америки, а й Туркменістан та Казахстан досі мають риси суперпрезидентських республік. Ми вважаємо, що цілком очевидним є факт, що наразі Росія та Білорусь, незалежно від визначення в Конституції цих держав, є замаскованими суперпрезидентськими республіками. Таких висновків можна дійти, дивлячись на взаємодію голови держави з іншими гілками влади: виконавча влада на чолі з Президентом складає добре налагоджену деталь державного апарату, а законодавча та судова гілки зазнають впливу та не є повністю незалежними. Крім того, сам факт перебування Президента В. Путіна та О. Лукашенка на посаді тривалий час нагадує монархічні риси державного правління. Усе це, на жаль, зокрема, сприяло початку агресії Росії проти України в 2014 році та активній фазі кривавої війни в Україні з 24 лютого 2022 року, за участі Білорусі.

Безумовно, термін «суперпрезидентська республіка» є умовним, оскільки традиційно не ігноруються правові критерії класифікації форм правління, серед яких класичними вважаються три види типового республіканського правління.

Теократична республіка – це республіка релігійно-правової системи. Теократія (грец. Θεοκρατία — боговладдя) – форма державного правління, за якої політична влада належить духовенству або главі церкви, що обґрунтовувалося волею Бога [4, с. 49]. Передбачає ототожнення світської і духовної влад, регламентацію функціонування держави та її інституцій, усього суспільного життя панівною релігією та її інституціями, пригнічення наукового розвитку та переслідування інакодумців. Ватікан як абсолютна теократична монархія оформив свою форму правління давно. Але поширений вид –

Ісламська республіка як особлива форма республіки, де править мусульманське духовенство, поєднує в собі основні ознаки традиційного ісламського Халіфату і ознаки сучасного республіканського ладу. В Ірані за Конституцією 1979 р. главою держави є Рахбар — вища духовна особа, яка не обирається населенням, а призначається спеціальною релігійною радою.

Некласичні республіки — це своєрідні форми правління, які поєднують (змішують) в собі головні ознаки різнорідних форм та носять «неповторний» характер. Таку своєрідну форму правління має Швейцарія. Уряд (Федеральна Рада) призначається парламентом (Федеральними Зборами) і підзвітний йому, проте політична відповідальність уряду перед парламентом конституційно не передбачена, і державний режим, отже, дуалістичний, а не парламентарний. Також, країною з досить нетиповим виглядом форми правління є Ізраїль. Вищим законодавчим органом тут є однопалатний парламент — Кнесет, який обирає Президента). У некласичній республіці президент має чисто представницькі функції, не більше [5].

Своєрідний тип монархії існує у країнах Тропічної Африки та Океанії, де сильними є пережитки патріархального ладу. У цих країнах (Свазиленд, Лесото, Тонгі) особливе значення мають різні ради племінних вождів,загальнодержавна рада вождів обирає наступників монарха [10, с. 147].

Отже, до нетипових форм правління більшість дослідників відносять виборну монархію, так звану «суперпрезидентську» республіку, теократичну республіку, некласичну республіку. Разом з тим вважаємо, що під тиском різних чинників сьогодні відбуваються трансформації у межах так званих типових форм правління, як, наприклад, в Україні у 2004 і 2014 рр., коли президентсько-парламентська форма правління перетворилася на парламентсько-президентську.

Список використаних джерел

1. Колисенко А. І. Особливості інституту контрасигнування в монархічних державах. *Право і суспільство.* № 6. Ч. 2. 2015. С.10–16.

2. Головченко В. Сукарно Ахмед // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

3. Йосип Броз Тіто. URL: https://wblog.wiki/uk/Marshall_Tito (дата звернення: 30.03.2022).

4. Рубльова Н. С. Теократія // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т — Я. С. 49. 784 с.

5. Нетипові форми правління. Вікіпедія. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/(дата звернення: 30.03.2022).

6. Виборна монархія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ %D0%92%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%8F (дата звернення: 26.03.2022).

7. Камбоджа – форма правления. URL: https://inturist.name/forma/ kambodzha-forma-pravleniya.html (дата звернення: 30.03.2022).

8. Основи конституційного права Малайзії. URL: https://stud.com.ua/66206/pravo/viborna_monarhiya#319 (дата звернення: 26.03.2022).

9. Обрано Великого Магістра Суверенного Мальтійського Ордену. URL: https://risu.ua/obrano-velikogo-magistra-suverennogo-maltiyskogo-ordenu_n90631 (дата звернення: 30.03.2022).

10. Чиркин В. Е. Современное государство. Москва: Международные отношения, 2001. 412 с.

УДК 155.9

Вікторія Січова,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник – д. філос. н, доцент, завідувач кафедри
загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП А. О. Нерубасська

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗМІ НА ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Abstract. *The author analyzes the psychological features of the influence of the media on adolescent children.*

Проблема впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на поведінку дітей вважається достатньо актуальною на сьогоднішній день. Даний феномен привертає до себе увагу величезної кількості науковців різних галузей, а саме: медиків, педагогів, соціологів, психологів тощо. Тема ця є актуальною й тому, що вплив ЗМІ на людину відбувається в умовах інформаційної війни, яка має різні наслідки для людини, і їй необхідно навчитися «обороняться» від цього впливу.

Метою тез є аналіз сучасного впливу засобів масової інформації на свідомість підлітків.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники дають теоретичний аналіз впливу реклами, телебачення й Internet на пізнавальні процеси, поведінку і свідомість людини та рекомендації для практичних змін ситуації, що склалася. Сучасні українські дослідники розглядали проблему завантаженості інформації про факти пандемії як інформаційну війну та запропонували системні моделі для розгляду цієї проблеми [2]. ЗМІ є особливим інститутом впливу на людину, особливо важливим, якщо мова йде про дітей або підлітків.

Незаперечним є факт, що людська особистість формується під впливом різних інститутів соціалізації, до яких можна віднести освіту, культурні установи, виховання, а також ЗМІ. Останні виступають досить потужним чинником впливу на індивідуальний розвиток, поведінку, духовний світ, цінності та переконання. ЗМІ, як і будь-який інший соціальний інститут, покликані виконувати такі функції: комунікативну (функція спілкування); ідеологічну (вплив на світогляд,

ціннісні орієнтації, ідеали, мотивацію людини тощо); культурно-освітню (трансляція культурних цінностей, виховання на зразках загальнолюдської культури); рекламно-довідкову (задоволення людських практично утилітарних потреб); рекреативну (розваги, пов'язані зі зняттям напруги, отриманням задоволення) [1, с. 3].

Спираючись на розглянуті вище функції, можна стверджувати, що сучасні ЗМІ двояко впливають на підлітків. З одного боку, преса, радіо, телепродукція, Internet сприяють засвоєнню та утвердженню таких соціальних норм, як демократичні принципи, толерантність, полікультурність, а з іншого – підбурюють до наслідування агресивних дій, формують примітивні уявлення, відчуття тривожності, упередженість тощо. Спостереження зарубіжних психологів за підлітками показало, що діти, які дивляться телевізор не менше 4 годин на добу, більше проймаються агресивними настроями і вважають світ значно небезпечним, ніж ті, хто проводить біля телевізора 2 години щодня і менше [3, с. 20]. Це пов'язано з тим, що з кожних трьох програм дві містять сюжети насилля, які сприяють поповненню і формуванню дитячих знань та уявлень про скоєні злочини, способи катування, піднесення почуття помсти тощо. Можна зробити висновок, що результатом тривалого перегляду дітьми підліткового віку сцен насильства на телеекрані є не тільки наслідування ними жорстокого стилю поведінки, але й втрата емоційної сприйнятливості до чужого болю, зміна традиційних уявлень про оточуючий світ.

Телебачення та Internet мають потужний зворотний зв'язок засобів масової комунікації. Доведено, що для окремої групи людей комп'ютер і телевізор стають головною життєвою цінністю, заради якої вони відмовляються від спілкування з іншими людьми, від участі в суспільному житті, прогулянок, занять спортом тощо, тобто даний вид комунікації витісняє безпосереднє живе міжособистісне спілкування [5, с. 18]. Таку неусвідомлену відмову підлітка від сприймання реальної дійсності називають віртуалізацією. Подібне захоплення є небезпечним, адже людина поступово перестає адекватно сприймати оточуючий світ, який живе за іншими законами, ніж віртуальні комп'ютерні персонажі. Сучасні блакитні екрани переповнені еротикою, жахами, покемонами, потойбічними силами, пророками, астрологами та ін. Під постійним впливом таких сцен емоційна сфера підлітка розгойдується, менш раціональним стає ставлення до об'єктивної дійсності, зростають навіюваність, психічне зараження [5, с. 19]. І все ж таки телевізор і комп'ютер міцно тримають біля себе

юних глядачів. Сугестивний вплив на дітей, передусім старших підлітків, ґрунтується на культивуванні в них тільки суто егоїстичних природних потреб, розпалюванні жадоби насолоди.

«Бери від життя все!», «Насолоджуйся – це твій час!», «Розваги понад усе!», «Жити – легко, просто!» – ось неповний перелік рекламних гасел, які сприяють тому, щоб недосвідчена молода людина відчула спокусу і пішла туди, куди її кличуть [4, с. 24]. Фахівці з проблем ЗМІ навмисне насичують сучасне телебачення та Internet такими якостями, як вульгаризація, сенсаційність, схематизм, грубість, диференційованість, упередженість і т. п., так як теле- та комп'ютерна продукція перш за все розрахована на наївних і легковірних молодих глядачів, якими легко маніпулювати з екранів.

На підлітків щодня обрушується злива діаметрально протилежної інформації: корисної й небезпечної, повчальної й беззмістовної, розважальної й жахливої. Доведено, що діти особливо чутливі до інформації агресивного, цинічного змісту. Зараз це особливо гостро відчувається, адже усі телеканали та соціальні мережі переповнені інформацією про війну.

Таким чином, для того, щоб силу сучасних ЗМІ можна було б використовувати для благородної мети, необхідно докласти свідомим дорослим (батькам, учителям, вихователям) максимальних зусиль, щоб навчити підлітків критично ставитися до телевізійних сюжетів, бачити різницю між реальністю та фантазією на екрані, ознайомити їх з економічним базисом телевізійної та комп'ютерної індустрії, обговорювати в колі сім'ї побачене на телеекрані, висловлювати своє ставлення до подій, які розгортаються у фільмі, а також стежити за тим, щоб телевізор або комп'ютер не перетворилися на головну життєву цінність дитини.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. Дитина та ЗМІ: ефекти і впливи. *Шкільний світ.* 2003. № 21. С. 1–3.

2. Nerubasska Alla, Lopuga Oresta. Pandemic Panik in information space: the fact and its ladennes / *Postmodern Openings,* Vol.11, Issue 1 Supl. 2 (2020), pp. 93-99.

3. Старова О. Средства массовой информации как источник агрессии. *Прикладная психология и психоанализ.* 2000. № 2. С. 15–21.

4. Тищенко С. П. Діти і телебачення: в тенетах віртуальної дійсності. *Журнал для батьків.* 2001. № 2. С. 22–25.

5. Чорна Л. Сучасне телебачення та його вплив на внутрішній світ і поведінку людини. *Психолог.* 2003. № 46. С. 18–22.

УДК 378:616.9(477)

Оксана Попова,
студентка гр. МІД-102 Навчально-наукового інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.е.н., доцент, професор кафедри Л. Г. Квасній

ВІД НЕПРОСТИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ ДО НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Abstract. *The author examines the impact of coronavirus on the development of the digital age and online work.*

Ми всі знаємо, яким був світ до пандемії коронавірусу, але яким він буде після війни в Україні, можна лише здогадуватися.

Світова економіка зазнала серйозної шкоди від правил, прийнятих для запобігання поширенню вірусу. З початком пандемії кардинально змінилися спосіб життя, діяльність людей і наше повсякденне життя загалом. Практика показала, що більшість країн оголосили суворий карантин найефективнішим способом боротьби з вірусом, а соціальну дистанцію – найкращим способом захисту один одного. Ці обмеження мали серйозний вплив на світову економіку і залишили мільйони людей без роботи. Згідно зі звітом Міжнародної організації праці за 2020 рік, 114 мільйонів людей у всьому світі втратили роботу. Загалом протягом року було втрачено 8,8 % робочих годин у світі, що еквівалентно 255 мільйонам робочих місць на повний робочий день. Ця цифра приблизно в 4 рази перевищує кількість робочих годин, втрачених внаслідок світової фінансової кризи 2009 року. Втрата ресурсів на ринку праці, безсумнівно, пов’язана з банкрутством компаній або скороченням штату персоналу. У 2020 році світовий ВВП впав на 3,7 трильйона доларів, що відображає зниження на 4,4 відсотка. Процеси оздоровлення економіки особливо гальмують норми щодо дотримання соціальної дистанції, які були введені через повітряно-крапельне поширення вірусу.

Досвід подолання минулих криз, таких як Велика депресія 1930-х років, глобальна економічна криза після Другої світової війни, економічний спад, викликаний розпадом радянського соціалістичного блоку, або світова фінансова криза 2009-2010 років, разом із

провідними світовими аналітиками/експертами, передбачають, що перемога над пандемією призведе до ще більших змін:

Змінена поведінка споживачів – пандемія вже сильно вплинула на споживчу поведінку людей, і в довгостроковій перспективі ця зміна стане ще більш помітною. Справляючись з нестабільністю, люди змінили пріоритети, потреби та цінності. Зміняться очікування споживачів щодо компаній, вони будуть прагнути отримувати послуги та купувати продукцію. Отже, компаніям доведеться моделювати свої методи роботи, і, ймовірно, роль електронної комерції, віддаленої доставки та автоматизації процесів у майбутньому зростатиме.

Ринок праці – дистанційна робота створює нові виклики та можливості для роботодавців і працівників. Сьогодні все більше співробітників висловлюють бажання працювати дистанційно або через певні проміжки часу в дистанційному та офісному режимі. Ймовірно, що самі роботодавці розглянуть можливість дистанційного переміщення персоналу в період після пандемії, що дозволить скоротити витрати.

Бізнес-сектор – багато галузей зіткнулися з неминучими змінами, і компаніям довелося відбивати досить болючі удари, щоб впоратися з пандемією. Така зміна середовища спонукала бізнес переглянути свою стратегію. У багатьох галузях традиційні методи ведення бізнесу виявилися неефективними, а самі суб'єкти господарювання виявили недостатню гнучкість та адаптивність. Таким компаніям доведеться розробляти нові бізнес-моделі, моделювати свої стратегії та адаптуватися до нових вимог клієнтів, що також має бути доречним для постпандемічного періоду.

Цифрова ера – процес оцифрування бізнес-сектору ще тривав до пандемії, але поширення Covid-19 значно прискорило цей процес. Цифрова трансформація неминуча в сучасній реальності, і її необхідність стає ще більш очевидною після поразки пандемії. Саме цифрові технології дозволили працювати дистанційно, навчатися і взагалі по-новому спілкуватися під час пандемії. Після пандемії інтенсивні інвестиції в сектор цифрових технологій триватимуть, а з їх використанням неминуче з'являться нові послуги або зовсім нові галузі.

Пандемія Covid19 поставила перед людством ряд проблем і можливостей. Боротьба з вірусом – це складний процес, у якому лише разом, об'єднаними силами можна отримати перевагу. У процесі боротьби з пандемією економічні показники можуть дорівнювати або

навіть перевищувати передбачувані наслідки, але через свої масштаби пандемія докорінно змінила як фактори навколишнього середовища, так і мислення людини. Правда, ніхто не знає, якою буде нова реальність із рішенням, але важливо, щоб усі ми усвідомлювали, що масова вакцинація – це непростий спосіб вирішення проблеми та рецепт покращення глобальної/локальної економічної ситуації.

У сучасних процесах глобальної трансформації роботодавці переходять з професій на теоретичні навички. Цей процес розпочався з появою Індустрії 4.0 і динамічно розвивався в останні роки паралельно з появою цифрової ери, але Covid призвів до надзвичайного прискорення цього процесу.

Наукові джерела показують, що «епоха глобалізації закінчилась. Частково зворотній процес почався вже під час коронавірусу, але сьогоднішня війна в Україні остаточно розвернула період глобалізації, який тривав останні десятиліття. Це призведе до нового етапу локалізації, де все більше виробництв будуть розташовуватися ближче до ринку збуту. Наслідком буде прискорення автоматизації та міграція населення» [1].

Прискорення впровадження цифрових технологій у всьому світі через Covid також прискорило швидку зміну навичок і, як наслідок, необхідність їх швидкого набуття, що сьогодні є серйозним викликом для світової системи освіти. Так, наприклад, згідно з останніми дослідженнями, до 2022 року 42 % робочих місць потребуватимуть різних навичок; Вже зараз більше половини роботодавців не задоволені підготовкою студентів, які навчаються в університетах, тому є великий попит на додаткові навички. Хорошим прикладом є навички, пов’язані з блокчейном. «Блокчейн сам по собі – це всього лише підхід до зберігання даних, а безпека технологій, побудованих на ньому, в більшості випадків залежить тільки від програмної реалізації останніх» [2].

Список використаних джерел

1. Як зміниться ринок праці в Україні через війну. URL: https://www.epravda.com.ua (дата звернення: 07.04.2022).

2.Скічко Д., Гріненко Т, Нарежній О. Безпека технології блокчейн для децентралізованих систем. URL: https://openarchive.nure.ua (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 338.48:(316+327.8)

Олександра Радзієвська,
студентка гр. ЕК-108Б Навчально-наукового інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.е.н., доцент, професор кафедри Л. Г. Квасній

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Abstract. *The author considers the features of the development of the tourist business in the conditions of the information war.*

Аналіз зарубіжної та вітчизняної практики господарюючих суб'єктів готельно-туристичного бізнесу показав, що у світовій економіці відбулася зміна парадигм ефективного економічного розвитку: від індустріально-орієнтованої до сервісно-орієнтованої. Туристські послуги, які мають на меті задовольнити потребу споживачів у подорожах, являють собою результат діяльності підприємств та організацій туристичної індустрії щодо задоволення туристичних потреб. Туристський сектор займає особливе місце у сфері послуг, до нього входять майже всі сектори сфери послуг. У результаті, його розвиток має величезний мультиплікативний вплив і на розвиток дестинації. Зрештою, туризм впливає на вдосконалення умов життєдіяльності людини, задоволення її матеріальних та духовних потреб.

Для туристичних ринків характерна висока конкуренція і заміна туристичного продукту. Тому для успішного просування свого туристичного продукту на туристичному ринку продавець повинен приділити особливу увагу проведенню досліджень туристичного попиту та пропозиції. Іншими словами успішність продавців туристичного продукту на ринку особливо залежить від якості роботи маркетингової служби. Для успішного розвитку національного та регіонального ринків туристських послуг важлива розробка та реалізація стратегії розвитку туристського ринку з урахуванням потенціалу території та визначення перспективних для розвитку перспективних видів туризму. Це зумовлено тим, що правильне

визначення перспективних форм і видів туризму здатне вплинути на розвиток України та її регіонів.

В'їзний та міжнародний туризм сприяють створенню нових туристичних продуктів, розвитку туристичної інфраструктури, створенню робочих місць, підвищенню якості обслуговування відвідувачів, що сприяє інтеграційним процесам та формуванню єдиного світового туристичного простору, позитивно впливає на платіжний баланс країни.

Поряд з цим, адміністративні методи дозволяють встановлювати правила, що регулюють діяльність підприємств сфери туризму (нормативно-правова база, ліцензування діяльності, антимонопольне регулювання). Економічні методи засновані на розробці та застосуванні системи стимулів, що передбачають зацікавленість підприємств індустрії туризму та гостинності у провадженні діяльності на туристському ринку (податки та податкові пільги, пільгові кредити, дотації та субсидії, проєктне фінансування, державні замовлення).

Крім того, держава відповідає за дотримання громадської безпеки. Рівень безпеки в країні чи регіоні має величезний вплив на формування в'їзних і виїзних туристських потоків. Політична нестабільність та низький рівень громадської безпеки в країні призводять до скорочення кількості туристів, які бажають відвідати дестинацію, навіть якщо в країні є велика кількість визначних пам'яток світового значення.

На туризм в Україні чекають випробування через російську агресію. Ця агресія діє не тільки у фізичному просторі, а й в інформаційному світовому просторі. Сьогоднішня ситуація в Україні зумовлює те, що «Україні на сьогоднішній день варто продовжувати промотувати безпечні для туриста напрямки, щоб туристичний бізнес не зупинився повністю» [1].

Існує три можливі сценарії розвитку туризму в Україні в умовах загострення військової агресії з боку Росії: негативний, реальний і оптимістичний.

Негативний сценарій пов'язаний з тим, що в Україні тривають серйозні бойові дії. Небо практично закрито і туризм майже повністю зупинився.

«Реальний» сценарій пов'язаний із тим, що війна почалася на сході України і перекинулася на південь та центр України, загострення, можливо, триватиме 2-3 місяці до початку літа. Події розвиваються

таким чином, що березень і квітень Україна перебуває в стані повноцінної війни. Тому значну частину України не можна вважати безпечними територіями. Сигнали повітряної тривоги лунають практично у всіх областях країни, що свідчить про небезпеки та загрози. Тому традиційний туризм не може розвиватися.

Також існує оптимістичний сценарій розвитку туризму в Україні. Ми стали символом сміливості та свободи сучасного світу. Якщо припиняться активні бойові дії на Сході, не буде загиблих, захоплення територій і заворушень у великих містах та в самому Києві і його околицях, то Україну «будуть відкривати для себе люди з усієї планети. Тому важливо зафіксувати наше позиціонування не як країни, в якій триває війна і в яку страшно їхати, а як країни свободи, яку хочеться досліджувати» [2].

Список використаних джерел

1. У Visit Ukraine назвали можливі сценарії розвитку туризму ... URL: https: //www.unian.ua (дата звернення: 07.04.2022).

2. Як розвиватиметься Україна після війни — Майбутнє. URL: https://life.nv.ua › ukr (дата звернення: 07.04.2022).

УДК 35.07

Олег Сенишин,
студент гр. ЕК-208Б Навчально-наукового інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Керівник: к.е.н., доцент, професор кафедри Л. Г. Квасній

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Abstract. *The author considers the problem of electronic government in ukraine.*

Зміни, що відбуваються у сфері комп'ютеризації державного управління, не обмежуються лише трансформацією традиційного способу вирішення питань на електронний контакт, а стосуються покращення роботи офісів та послуг, які вони надають. Електронне адміністрування спричиняє модернізацію інфраструктури офісів, підвищує прозорість здійснюваних адміністративних процедур, а також приносить відчутну користь як для самих посадових осіб, так і для клієнтів електронних офісів. В умовах динамічного розвитку ІКТ особливої актуальності набуває питання, як функціонує електронне державне управління, зокрема на регіональному рівні.

Теоретично завдяки глобальній мережі громадяни мають великий доступ до знань, вони можуть користуватися публічними електронними послугами, електронним банкінгом або Інтернет-магазинами. Все це означає, що сучасні інформаційні технології можуть стати інструментом рівних можливостей. Однак для того, щоб це було так, технології повинні використовуватися тими, хто ризикує бути виключеним.

Тому багато дослідників стверджують, що використання та невикористання сучасних інформаційних систем і технологій може бути новим виміром появи соціальної нерівності – цифровим виключенням. Тут слід задати питання: які причини, що люди не користуються Інтернетом, і люди з якими соціально-демографічними характеристиками особливо вразливі до маргіналізації? Використання ІКТ вимагає від громадян нових навичок та нових компетенцій. Слід пам'ятати, що, окрім компетенції, важливі також аспекти, пов'язані з

доступом до технологій – як до Інтернету, так і до державних електронних послуг.

Якщо придивитись уважніше до змін, що відбуваються, то побачимо, що важливим фактором є мотивація до використання глобальної мережі та послуг, які пропонує електронний уряд. У цьому зв'язку світова практика доводить, що можна інвестувати мільярди євро в системи електронного уряду, центральні платформи чи електронне здоров'я, але ефект від цих інвестицій буде незначним, якщо потенційні клієнти не будуть зацікавлені в таких послугах.

«В епоху інформаційного суспільства успіх реформи державного управління, особливо реформи місцевого самоврядування, залежать на початковому етапі від точної діагностики та вмілого використання сучасних інформаційно-комунікаційних методів. З іншого боку, це залежить від особистої зацікавленості та індивідуального ставлення людей, яким ці рішення мають служити. Без індивідуального підходу та особистої мотивації навіть найскладніша технологія не може функціонувати належним чином» [1].

Але слід зазначити, що для того, щоб мешканці могли користуватися послугами е-врядування, органи державного управління мають пропонувати та просувати електронні послуги, а громадяни повинні знати про можливість здійснення адміністративної діяльності через Інтернет.

Вирішення офіційних справ не повинно бути пов'язане з особистим візитом та заповненням традиційного документа, тоді як громадяни повинні мати можливість вирішити це питання онлайн вдома чи в бібліотеці. Варто наголосити, що завдяки засвоєнню інформаційно-комунікаційних технологій органами державного управління громадяни мають можливість впливати на своє оточення (місце проживання), брати участь у створенні місцевого законодавства (онлайн-консультації), а також бути ознайомленими з рішеннями міської чи районної ради, хоча ці висновки публікуються на відповідних веб-сайтах.

Список використаних джерел

Janowski 1. J. Administracja elektroniczna. Kształtowanie się informatycznego prawa administracyjnego i elektronicznego postępowania administracyjnego w Polsce, Municipium SA, Warszawa 2009, p. 28.

УДК [316.6+364]:314.15.3-054.73(477)

Вікторія Д'ячук,
студентка 3 курсу спеціальності Психологія
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – д.філос.н., доцент, завідувач кафедри
загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП А. О. Нерубасська

НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ З УКРАЇНИ

Анотація. *Проаналізовано негативні психічні зміни, що виникають в період і після воєнних дій, а також дієві методи їх подолання щодо вимушених українських переселенців.*

Abstract. *The negative mental changes that occur during and after the war, as well as effective methods of overcoming them in relation to forced Ukrainian migrants are analyzed.*

Вступ. Війна – це подія, яка має катастрофічно руйнівний вплив на психіку людини. До певного часу кожен з нас будував плани та мрії, проте з початком війни на зміну приємним думкам про майбутнє прийшов страх невідомості, страх за своє життя, страх за життя своїх рідних та близьких.

Під час військових подій звична функціональність нашого мозку переключається на керівництво нашим тваринним мозком, основою якого є інстинкти. Головним інстинктом є вижити і задовольнити свої базові потреби. На цьому етапі важко дати здорову оцінку діям людини. У ситуації військових подій людина схильна піддаватися емоціям і йти на вимушені вчинки та раптові рішення, які можуть перевернути в найкоротший термін її життя. Багатьом з нас довелося залишити рідну країну, залишити все нажите, хтось не зміг вивести рідних та близьких, хтось втратив все, що в нього було, і залишився ні з чим, перебуваючи в чужій країні, не знаючи мови, не маючи житла, родичів, знайомих та коштів на задоволення базових потреб, все це викликає у людини відчай, сумнів, тривогу та страх за свою подальшу долю.

Постановка проблеми. Безумовно, кожен з нас перебував чи продовжує перебуває у зоні бойових дій, незалежно від того, скільки

часу людина перебуває у таких умовах, це так чи інакше відображається на її психіці, провокуючи у подальшому виникнення травм психологічного характеру. Глибина цієї травми залежатиме від того, наскільки людині вистачить сил впоратися з наслідками ситуації. Деякі можуть впоратися самостійно, завдяки достатній кількості внутрішніх ресурсів, хтось не в змозі впоратися без допомоги фахівця. Своєчасне надання допомоги допоможе уникнути хронічних наслідків, які можуть виникнути як наслідок отриманої психологічної травми, а саме посттравматичний стресовий розлад, тривожні розлади, депресії, алкоголізм, наркозалежність, релігійна залежність, порушення харчової поведінки [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кризової і екстремальної психологічної допомоги, зокрема вимушеним мігрантам, досліджували Л. Балабанова, С. Богданов, Л. Волинець, Н. Жук, Л. Мельник, Н. Самойлов, О. Тімченко та інші науковці. В ІНТЕРНЕТі багато публікацій на тему допомоги вимушеним українським переселенцям, що біжать від воєнної агресії Росії. Тема залишається актуальною і потребує постійних досліджень.

Мета статті - викладення основних методів психологічної реабілітації українців, які були змушені залишити країну в умовах активної фази війни Росії проти України після 24 лютого 2022 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком війни кожен, без винятку, зіштовхнувся зі страхом. Страх – це природна реакція психіки, що виникає на загрозу біологічному чи соціальному існуванню людини. Під впливом страху людина відчуває тривогу і душевне занепокоєння. Страх має руйнівний характер і здатний обмежувати нашу свободу, він небезпечний тим, що здатний швидко поширюватися і посилюватися, що призводить до звуження сприйняття та обмежує звичну роботу когнітивних функцій [4].

Так само впродовж всього часу наша психіка зазнає стресу. Стрес – це захисна реакція організму у відповідь на життєві обставини. Коли людина знаходиться в стресі, вона не здатна генерувати енергію для функціональної роботи розумових відділів мозку, за рахунок цього накопичується втома, сили тануть, людині стає катастрофічно складно слідувати своїм цілям, ставити перед собою нові завдання, концентруватися на новій інформації, вбирати і пропускати її через себе, аналізувати і оцінювати, погіршуються когнітивні функції, емоційний фон набуває негативного характеру, людина не здатна на продуктивні дії, вона знаходиться у постійній емоційній та фізичній

напрузі, втрачає можливість розслабитися і радіти. Дуже важливо не дати стресу взяти повний контроль над собою, інакше це призведе до психічного та емоційного вигорання, що надалі може бути наслідком виникнення депресії, втрати сенсу життя, байдужістю до себе, до близьких, до роботи та життя в цілому. Ймовірне виникнення суїцидальної поведінки [5]. «У Маріуполі люди божеволіли і вистрибували з вікон. Щодня у березні ми отримували інформацію, що 5–10 людей викидалися з вікон останніх поверхів. Це ознаки колапсу. Люди збожеволіли. Не витримали напруження, рівня підлості ворога» – пише голова патрульної поліції міста Михайло Вершинін. Якщо в цій ситуації давати можливість брати над собою контроль вище переліченим компонентам і не робити над собою певних зусиль щодо усунення або пом'якшення цих факторів, то дуже скоро стрес і страх набувають повного контролю і здатні дуже швидко виснажити наші психічні, емоційні та фізичні ресурси, тим самим призупинивши життєво важливу активну діяльність організму та призвести людину до функціональної деградації на всіх рівнях.

Щодня з початку війни і до сьогодні Україна організовує можливість евакуюватися громадянам за межі країни, з метою безпеки та збереження свого життя. Євросоюзом було ухвалено рішення про полегшення прийому біженців з України, з можливістю доступу до роботи, навчання та медицини [2].

Словаччина – одна з численних країн, що взяли участь у наданні допомоги біженцям, країна відзначилася теплим прийомом та серйозним організаційним підходом. На державному рівні Словаччина також надає всі вище перелічені компоненти, однак окремий внесок для українських переселенців роблять громадяни країни. Насамперед вони зацікавлені у тому, щоб створити для людей максимально комфортні умови, перш за все, вони надають можливість відчути себе у безпеці.

Перетинаючи кордон, зустрінетесь з добродушними волонтерами, які передчасно подбали про подолання бар'єрів у спілкуванні та вивчили базові фрази українською мовою. Вам запропонують теплі напої, величезний вибір продуктів харчування, основні страви, засоби гігієни, дитячі іграшки та одяг. Це заспокоює людей навіть без спеціальної психологічної допомоги. Для людей, яким терміново необхідна психологічна консультація, обладнані спеціальні намети, в які вони можуть звернутися по допомогу психолога.

Значна кількість словацьких громадян надають можливість безкоштовно поселити переселенців у своєму житлі, держава у цьому

випадку взяла на себе відповідальність за оплату комунальних послуг та надання коштів на продукти харчування. Деякі приватні та державні готелі також дають можливість розташувати у себе велику кількість українських сімей.

Словаки дбають не лише про задоволення фізичних потреб громадян та надання комфортних умов для проживання, але й велике значення приділяють психологічному стану, сприяючи підвищенню емоційного благополуччя різними засобами. Вони розуміють, як важливо зараз дати можливість українцям відволіктися від хворобливих та нав'язливих спогадів, тому кілька разів на тиждень жителі країни організовують різноманітні розважальні заходи, як для дорослих, так і для дітей, призначення яких насамперед несе терапевтичний характер – відвідування художніх виставок, національних музеїв та пам'яток, йога, медитація, танці, похід у гори, прогулянки вздовж водоспадів, мінеральних та цілющих джерел, все це дає можливість відчути душевну рівновагу та емоційне піднесення.

Однак, розважальна програма це далеко не єдине, що пропонують нам словаки. У світі існує вислів «Освіта має розвивати у людині здатність вірити у себе, допомагати їй досягти всіх поставлених цілей, а також володіти упевненим і реалістичним поглядом рухати вперед». Словаччина дає можливість навчатися безкоштовно у найкращих ЗВО країни, щодня десятки викладачів організовують безкоштовні курси з вивчення словацької мови. Освіта допомагає людині не лише самовдосконалюватися, а й перемикати фокус уваги [3].

Висновок. Активне проведення часу вимушеними мігрантами з України практично не дає можливості зануритись у страшні та тривожні спогади і несе в собі по-справжньому цілющий терапевтичний ефект, а комбінація розумової та фізичної діяльності, безсумнівно, призводять до позитивного результату та вносить у життя людини відчуття балансу та рівноваги.

Список використаних джерел

1. Психотерапевт: наслідки цієї війни відчуватимемо десятиліттями.URL:https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/09/140924_ru_s_psychologist.amp (дата звернення: 17.04.2022).

2. Інформація для людей, які тікають від війни в Україні. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe

-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine_uk (дата звернення: 17.04.2022).

3. Posttraumatická stresová porucha Bio-psycho-sociálneas pekty. Jozef Hašto, Hana Vojtová. VYDAVATEĽSTVO Vydavateľstvo. F, 2012.

4. Салій Н. Сутність поняття «страх», його види та механізми виникнення» (Переяслав-Хмельницький). URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1034 (дата звернення: 17.04. 2022).

5. Що таке стрес та як з ним боротись. URL: https://www.phc.org.ua/news/scho-take-stres-ta-yak-z-nim-borotisya (дата звернення: 17.04.2022).

УДК 155.9

Вікторія Пухкан,
студентка 4 курса спеціальності «Психологія»
Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(м. Ізмаіл)

Науковий керівник – д. філос. н, доцент, завідувач
кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП А. О. Нерубасська

ЗМІ ТА МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ ЛЮДИНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Abstract. *The author considers psychological aspects manipulations of the media by human consciousness.*

Під час самоізоляції переважна більшість людей, перебуваючи вдома, багато часу приділяє перегляду різноманітного телевізійного продукту. Наша психіка обмежена можливістю зосереджувати свою увагу не більше, ніж на п’яти-семи темах, що є maximum maximorum [1]. Найчастіше ми можемо сконцентрувати свою увагу на чотирьох і менше темах. Увага особистості є дефіцитним ресурсом, за який змагаються засоби масової інформації, рекламодавці, політики, близькі люди. Виникає питання – навіщо? Відповідь проста – щоб маніпулювати свідомістю.

Головна відмінність маніпуляції ЗМІ від звичайної маніпуляції – масштаб: аудиторія провідних каналів – десятки мільйонів громадян. Це дає можливість влади над суспільством або й цілими країнами. Завданням телебачення є створення уявної реальності, яка буде здаватися людям справжньою. Ключове завдання: люди мають сприйняти замовну реальність як свої власні погляди на життя, власне бачення ситуації; навіяні реакції – як свої власні рішення. Тобто, стоїть мета: примусити людину зробити потрібне маніпулятору, але так, щоб людині здавалося, що вона сама зі своєї доброї волі вирішила це зробити.

«Мати важливу інформацію – означає, мати владу; вміти відрізняти важливу інформацію від неважливої означає володіти ще більшою владою; можливість поширювати важливу інформацію у

власній режисурі або замовчувати її означає подвійну владу» [2, с. 194]. Загальновідомо, що під час кризових етапів розвитку суспільства підвищується сугестивність людей, і, відповідно, зростає схильність до інформаційно-психологічних впливів. Встановлено, що запам'ятовуваність і переконливість взаємопов'язані. Щоб інформація не була відкинута пасивною пам'яттю, повідомлення повинно чимось «зачепити» свідомість, відразу не здатися повною нісенітницею. Але щоб потрапити у свідомість, інформація повинна бути представлена в такій формі, яка закарбовується в пам'яті. Людині завжди здається переконливим те, що вона запам'ятала, навіть якщо запам'ятовування відбулося в ході чисто механічного повторення.

ЗМІ використовує певні методи маніпуляції: «метод дятла» – в результаті частого повторення, інформація міцно запам'ятовується, діє на свідомість незалежно від того, чи викликає це твердження заперечення або схвалення. Той, хто «втупився» в екран телевізора і десять разів на день чує одне й те саме повідомлення, піддається маніпуляції, навіть якщо кожен раз він задихається від обурення; часовий поріг сприйняття – цілісне повідомлення повинно вміщуватися в проміжок від 4 до 10 секунд, а окремі частинки повідомлення – в проміжки від 0,1 до 0,5 секунди. Щоб сприйняти міркування, яке не вкладається в 10 секунд, людина вже має здійснювати особливе зусилля, і мало хто його захоче зробити.

Значить, повідомлення просто буде відкинуте пам'яттю. Тому нерідко кваліфіковані редактори ЗМІ доводять текст до примітиву, викидаючи з нього всяку логіку й зв'язний сенс і замінюючи його асоціаціями образів, грою слів, навіть дурними метафорами; емоційна пам'ять – запам'ятовується і діє перш за все те, що викликало яскраве враження. Останні дослідження показали, що в зберіганні емоційних спогадів беруть участь гормони адреналіну і норадреналіну, тоді як в зберіганні звичайних спогадів вони участі не беруть. Таким чином, емоційно забарвлені спогади зберігаються механізмом, відмінним від механізму зберігання нейтральних спогадів; «знаю – значить вірю» – ефект впізнавання в маніпуляції свідомістю відіграє ключову роль, тому що породжує хибне відчуття знайомства.

Це стає передумовою згоди адресатів впливу з маніпулятором, який сприймається як свій. Для «захоплення» одержувачів повідомлення впізнавання значно важливіше свідомої згоди з його твердженнями. Діючи через засоби масової інформації, маніпулятори головний акцент роблять на мимовільному запам'ятовуванні. Тому для

них набагато важливіше створити потік сумбурних повідомлень, ніж викласти одну зв'язну ідею, яку людина обміркує й прийме усвідомлене рішення. Адже рішення це може бути не накористь відправника інформації. Сумбурні ж повідомлення відкладаються в пам'яті, що «дрімає», і діють більше на підсвідомість. При цьому спрацьовують такі закони: закон краю (запам'ятовується початок і кінець розмови), закон незавершеної дії (незавершена дія запам'ятовується міцніше, пам'ятається довше завершеної), закон емоцій (чим більше емоцій викликає інформація, тим краще вона запам'ятовується), закон інтересу (інформація, що викликає інтерес або допитливість, запам'ятовується легко), закон посилення першого враження (чим сильніше перше враження від матеріалу, що запам'ятовується, тим яскравіше образ; чим більше каналів, по яких йде інформація, тим запам'ятовування міцніше.

Звідси у редакторів та журналістів завдання – всіма засобами підсилити перше враження від матеріалу, що запам'ятовується), закон одночасних вражень (уявлення, що виникають одночасно, мають властивість викликати асоціації) [3]. Для боротьби з маніпулятивними впливами потрібно мати розвинуте критичне мислення й, аналізуючи інформацію, особистість повинна собі задавати питання: 1) кого критикують, вихваляють, звеличують (національність, політичні погляди, посада цієї особистості); 2) за що (дії, бездіяльність, політичну позицію, результати роботи) критикують чи хвалять; 3) які епітети використовують відносно цієї особистості та її опонентів; 4) які фактичні результати діяльності особистості, яку критикують чи вихваляють; 5) співставлення отриманої інформації з інформацією, відомою вам раніше про цю особистість, яку надавав цей та інші інформаційні ресурси; 6) хто є власником даного ресурсу, тобто замовником інформації; 7) чому саме таке висвітлення інформації може бути вигідне власнику ресурсу?

Отже, важливо розуміти той факт, що в сучасному світі маніпулюванням свідомістю займаються всі ЗМІ. Завданням освітніх установ є виховання особистості з розвинутим критичним мисленням, що дасть можливість зменшити ризик потрапляння в тенета маніпуляцій й неусвідомленої поведінки.

Список використаних джерел

1. Соловей В. Д. Абсолютное оружие. Основы психологической войны и медиаманипулирования. Москва: Издательство “Э”, 2017, 320 с.

2. Politikwissenschaft: eine Grundlegung. Bd. 2. Stuttgard; Berlin; Koln; Mainz; hrsgv on Klaus Beume. 1987, 234 p.

3. Шейнов В. П. Манипулирование сознанием. Минск: Харвест, 2010, 768 с.

УДК [32+316.774+355]:159.95

Вікторія Д’ячук,
студентка 3 курсу спеціальності Психологія
Одеського інституту МАУП

Науковий керівник – канд. психол. н., доцент кафедри
загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП І. С. Коломієць

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА РІВЕНЬ ТРИВОГИ ТА ВИНИКНЕННЯ КОГНІТИВНИХ СПОТВОРЕНЬ

Анотація. *Розглянуто взаємозв'язок виникнення тривоги та когнітивних спотворень внаслідок впливу військових дій і засобів масової інформації.*

Abstract. *The relationship between the occurrence of anxiety and cognitive distortions due to the influence of hostilities and the media is considered.*

Вступ. У зв'язку з останніми подіями, що відбуваються в Україні, кожен із нас щодня перебуває у тривожному стані. Всім, без винятку, стало знайоме почуття занепокоєння, нервозності, страху, напруження та паніки. Коли людина стикається з чимось, що несе загрозу її благополуччю та життєдіяльності, так чи інакше це викликає певну захисну реакцію психіки у відповідь на подразник.

Тривожність – це непереборне почуття страху та перебування у постійному неспокійному стані.Тривожний стан характеризується відчуттям негативного спектра емоцій, думок та неприємних фізичних відчуттів у тілі.

Постановка проблеми: На тлі перебування в небезпеці людина стає заручником тривоги, підсвідомо перебуваючи в такому стані психіка людини починає мобілізувати сили організму з метою подолання потенційної небезпеки, проте дуже швидко клінічні прояви виснажують моральні та фізичні ресурси людини, провокуючи звуження свідомості та нездатність до раціональних дій, думок і вчинків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам психофізіології людини, когнітивної психології присвячено

дослідження українських та зарубіжних вчених Д. Брунера, Д. Міллера, У. Найссера, Г. Саймона, які заклали основу цих досліджень, а також Є. П. Ільїна, Н. А. Литвинової, Ю. Л. Майдикова, Р. С. Немова, І. П. Павлова, Б. М. Теплова, М. М. Філіппова [1]. В Україні ця галузь психології ще розвивається. В умовах сучасної війни в Україні в мережі ІНТЕРНЕТ з'явилось багато блогів, публікацій на тему, як уберегтися від тривожності. Тема залишається актуальною і потребує постійних досліджень.

Мета статті – виклад основних фізичних та психічних особливостей прояву тривоги та когнітивних спотворень у різних ситуаціях під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Перебуваючи у стані тривоги, психіка людини починає працювати на виснаження, провокуючи нескінченний потік думок, зацикленість, абсолютну їхню хаотичність і відсутність раціональної послідовності, людина не здатна контролювати і керувати їх потоком, вона стає заручником нав'язливих і лякаючих ідей та висновків. Все це заважає адекватно сприймати ситуацію і контролювати свій стан, одночасно з безперервним потоком думок, людина починає відчувати внутрішнє спустошення, що, у свою чергу, провокує реакцію уникнення [1].

Уникнення – це захисна реакція психіки, яка проявляється у контролі та блокуванні психологічного впливу. Перебуваючи в тривожному стані, людина здатна відчувати на собі масу неприємних явищ і емоцій, проте наш мозок влаштований так, що він має особливість витісняти те, що завдає неприємних відчуттів. Однак уникнення і витіснення тривоги не прибирає її назавжди, а лише створює враження її тимчасової відсутності, з часом вона знову дає про себе знати, погіршуючи якість життя людини, з'являється нездатність отримувати раніше знайомі приємні емоції від виконання звичної діяльності, виникають соматичні прояви, які виражаються в пітливості, підвищенному серцебитті, треморі кінцівок, розладі травлення, поряд з цим з'являються різного характеру психосоматичні болі в тілі, які можуть мати зовсім несподівану локалізацію [2].

Під час воєнних подій, читаючи останні новини в ЗМІ, людина відчуває тривогу. Люди, котрі перебувають у стані тривоги, часто скаржаться на відчуття кома в горлі, ускладнення ковтання, відчуття задухи, хронічну втому, спазми і напругу в м'язах. Також постійне відчуття тривоги впливає на якість сну, люди скаржаться на кошмарні сновидіння та часті пробудження, прискорені напади паніки, а також

нав'язливі та жахливі думки, які не піддаються контролю. Все це негативно позначається на якості життя людини і несе у себе руйнівні наслідки у всіх сферах життєдіяльності.

Коли тривога бере повний контроль над свідомістю, думки людини починають ще більшою мірою підкріплювати це почуття, нав'язливо повторюючи те, що вона перебуває в небезпеці, і що має статися щось жахливе. Також, перебуваючи у тривожному стані, ми здатні творити собі думки, далекі від істини [3]. Тривога здатна провокувати виникнення когнітивних спотворень.

Мислення людини починає працювати за принципом «все або нічого», з цього моменту починають існувати лише дві крайності – чорне або біле, тут можливі узагальнення, негативний фільтр, знецінення позитивного, поспішні висновки, перебільшення чи применшення, лише емоційне обґрунтування.

Так, узагальнення – це фіксація на одній негативній новині чи події, що породжує відсутність і небажання віри в позитивні зміни.

Негативний фільтр – людина здатна чіплятися за одну негативну деталь, що згодом призводить до повного звуження свідомості та невміння помічати добре, концентруючись лише на поганому.

Знецінення позитивного – людина впевнена, що все, що відбувається, стає малозначущим і не несе в собі реальних покращень, вам здається, що війна триватиме ще дуже довго, а позитивні прогнози публікуються лише з метою заспокоєння мирного населення.

Поспішні висновки – люди схильні робити поспішні висновки, які не підкріплені раціональними фактами. У ситуації війни люди схильні переконувати себе, що саме з ними скоро має статися щось страшне.

Перебільшення та применшення – особа роздмухує одні факти до величезного розміру, тоді як інші повністю позбавляє значущості. Спостерігається, що під час війни люди схильні давати більше значення жахливим очікуванням і новинам, які часто не є офіційно підтвердженими.

Емоційне обґрунтування – особа схильна робити висновки на основі того, що саме зараз відчуває. Наприклад, перебуваючи у тривожному стані, людина буде впевненою в тому, що її життю загрожує небезпека [4, 5].

Потрібно навчитися уберегти себе від виникнення когнітивних спотворень.

Висновок. Для того, щоб трохи знизити рівень тривожності, достатнім буде убезпечити себе від надмірної кількості інформаційних джерел, нескінченного переглядання новин, читання статей і пабликів, часом інформація в яких не має офіційного підтвердження, які здатні катастрофічно спотворювати сприйняття того, що відбувається, на тлі цього людина не в змозі робити раціональні висновки.

Доцільно приділяти лише певний час на читання новин, не виходити за рамки розумного та навчитися відрізняти офіційні публікації від фейкових.

Список використаних джерел

1. Філіппов М. М. Психофізіологія людини: Навч.посібник. К.: МАУП, 2003. 136 с.

2. Fundamentals of Abnormal Psychology, RonaldJ. Comer., 2002.

3. Що таке тривожність і як її подалити. URL: https://suprun.doctor/zdorovya/shho-take-trivozhnist-i-yak-podolati.html (Дата звернення: 28.04.2022).

4. Depresianenidepka,AgataPilátová, AlešCibulka, RadkinHonzák,Vyšehra, 2022.

5. Що таке тривожність і як її подолати? URL: https://zaborona.com/ru/ne-mogu-spat-potomu-chto-boyus-vojny-s-rossiej/ (Дата звернення: 28.04.2022).

УДК 346.9

Тетяна Арабаджи,
студентка 3 курсу спеціальності Право
Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(м. Ізмаїл)

Науковий керівник – доцент кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП,
ад'юнкт-професор МКА О. А. Золотарьова

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Abstract. *The institution of legal responsibility is the cornerstone of any branch of law. Economic liability is no exception as an institution of economic law, which, despite its importance in protecting the rights and interests of participants in economic relations, has not received adequate coverage in research.*

Key words: legal responsibility, economic and legal responsibility, sanctions, economic sanctions, administrative and economic sanctions, operational and economic sanctions, compensation of losses, confiscation.

Однією із форм юридичної відповідальності є відповідальність суб'єктів господарських правовідносин за протиправну поведінку правопорушника у сфері господарювання. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання господарських договорів в сучасних економічних умовах відіграє дуже важливу роль. Саме завдяки неї забезпечується правопорядок у економічній сфері.

Господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання несуть учасники господарських відносин. До господарських правопорушників застосовуються санкції, передбачені Господарським кодексом України (далі – ГКУ), а також іншими законами та договорами.

Суттєвим прогресом у правовому регулюванні економіки вважається прийняття та введення в дію ГКУ з 1 січня 2004 року. Завдяки цьому Україна стала однією з перших пострадянських країн, яка привела своє законодавство у відповідальність з вимогами та реаліями ринкової економіки.

Відповідно до ГК України, господарсько-правовою відповідальністю вважається застосування до правопорушників господарських санкцій на законних підставах. Вона базується на принципах, згідно з якими потерпілий може безпосередньо або через суд в цілях захисту прав та законних інтересів держави, організацій та громадян вимагати відшкодування збитків і сплати штрафних санкцій внаслідок правопорушення а також виконання зобов'язання в натурі. Причому, в господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника чи продавця продукції [1].

Треба зазначити, що господарсько-правова відповідальність має низку ознак, що дають нам повну, всебічну та об'єктивну оцінку цього поняття. Серед характерних ознак господарсько-правової відповідальності є:

– сфера застосування відносин (господарсько-організаційні або господарсько-майнові);

– фактичні підстави – склад господарського правопорушення, від якого залежить господарсько-правова відповідальність;

– юридичні підстави – господарські договори та акти господарського законодавства;

– особливість визначення вини та презумпція вини правопорушника;

– суб'єкти господарсько-правової відповідальності (суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, власники майна суб'єктів господарювання; засновники та учасники господарських організацій, суб'єкти господарювання);

– змістом господарсько-правової відповідальності є застосування санкцій (майнових або організаційних) [4, с. 173].

Господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки, а саме: юридичність, матеріальність і протиправність.

Юридична відповідальність, настає тоді, коли потерпілий впливає на правопорушника безпосередньо або за допомогою господарського суду. Тобто, у даному випадку з боку держави надається негативна оцінка поведінки правопорушника та відповідно до санкцій закону застосовуються заходи матеріального впливу, а саме: сплата штрафу, неустойки, пені тощо.

Матеріальна відповідальність, застосовується відповідно до санкцій, передбачених нормами господарського законодавства. Тобто, правопорушники несуть матеріальну відповідальність: неодержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків та інші.

Законодавством України закріплюється принцип повної матеріальної відповідальності, тобто відповідно до ст. 55 ГК України суб'єкт несе відповідальність аж до банкрутства [1]. Також, підприємство, що не виконує своїх зобов'язань по розрахункам, може бути оголошено господарським судом банкрутом [1]. Саме тому, оголошення судом господарюючого суб'єкта-боржника банкрутом, є найвищою економічною санкцією згідно із законодавством.

Протиправність – відповідно до цієї ознаки відповідальність до суб'єкта застосовується лише у випадку наявного правопорушення [3, с. 5].

Господарсько-правова відповідальність має як ознаки, так і функції. Саме тому господарсько-правова відповідальність виконує важливі функції, як одна із важливих складових господарського правопорядку [2, с. 267]. Господарсько-правовій відповідальності притаманні загальні і спеціальні функції. До загальних функцій відносяться ті, що притаманні будь-якій юридичній відповідальності, до спеціальних відносяться ті, що є характерними лише для господарсько-правової відповідальності. До першої категорії функцій належать штрафна та попереджувально-стимулююча, до другої категорії функцій належать інформаційна, сигналізаційна, компенсаційно-відновлювальна.

Господарсько-правова відповідальність є ретроспективною, тобто використовуються економічні санкції при покаранні правопорушника [3, с. 132].

У сфері господарювання застосовуються такі види санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції, відповідальність суб'єктів господарювання за порушення конкурентного законодавства.

Заходи оперативного впливу на правопорушника з метою попередження або припинення порушень, які використовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку, є оперативно-господарськими санкціями. До правопорушника мають бути застосовані лише оперативно-господарські санкції, передбачені договором.

Штрафні санкції – це господарські санкції, що виплачується учасником господарських відносин у вигляді грошової суми (пеня, штраф, неустойка) у разі невиконання або неналежного виконання господарських зобов'язань.

До суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності, крім зазначених вище санкцій, застосовуються і адміністративно-господарські санкції [5, с. 255]. Господарські санкції застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин та у встановленому законом порядку, а адміністративно-господарські санкції застосовуються органами місцевого самоврядування чи уповноваженими органами державної влади.

Отже, господарсько-правова відповідальність схожа з цивільно-правовою відповідальністю, проте має певні особливості, що відрізняють її не лише від останньої, а й від господарсько-правової відповідальності періоду радянської планової економіки. Головною особливістю господарсько-правової відповідальності є сфера її застосування – сфера господарювання, яка зумовлює підставу її застосування та визначає коло суб'єктів господарсько-правової відповідальності. Її підставою є вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання. Попри широкий спектр можливих санкцій господарсько-правової відповідальності, цей правовий інститут має низку не розв'язаних питань. Так, вважаємо за доцільне уточнити специфіку штрафних санкцій – неустойки, штрафу та пені. Також у зв'язку з оновленням законодавства про акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю потребують поглибленого теоретичного аналізу проблеми господарсько-правової відповідальності учасників корпоративних та пов'язаних із ними відносин.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 23.04.2022).

2. Господарське право: Практикум / За заг. ред. В.С. Щербини. К.: Юрінком Інтер, 2001. 320 с.

3. Кізіма Н. Економічні санкції, передбачені законодавством України, та їх родова належність. *Право України*. 2012. № 6. С. 132–136.

4. Лук'янець Д. М. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. НАН України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького. К., 2000.199 с.

5. Щербина В. С. Господарське право України: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2012. 392 с.

УДК 343.2

Тетяна Арабаджи,
студентка 3 курсу спеціальності Право
Придунайської філії МАУП
(м. Ізмаїл)

Науковий керівник – старший викладач кафедри правових дисциплін
Одеського інституту МАУП Р. О. Асєєв

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЬ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Abstract. *Deprivation of the right to have certain positions or to perform a certain activity as a kind of criminal punishment analyzed.*

Згідно з частиною 1 статті 55 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п’яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років [2]. Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах призначається на строк п’ять років [3, с. 42].

Як основне покарання воно призначається в тому разі, коли передбачене безпосередньо санкцією статті Особливої частини КК, за якою засуджується особа, а у тому разі, коли цей вид покарання санкцією статті не передбачений, він не може бути призначений як основне покарання, за винятком частини 1 статті 69 КК України [2].

Обґрунтування кримінальної відповідальності та покарання – це теоретична проблема, яка завжди була предметом гострих обговорювань, полемічних сутичок в історії кримінального права. Проблема пов’язана з питанням: чому людина повинна відповідати за свої злочини та нести покарання, якщо формування її особистості, її вчинки та поведінка обумовлені соціальними умовами, життєвими обставинами та вихованням? В якій мірі сама людина винна в злочині, а якою є доля провини суспільства та оточення, й чи може це впливати на відповідальність винної особи?

Серед засобів, які застосовуються державою в боротьбі зі злочинністю, найбільш суворим та розповсюдженим було й донині залишається кримінальне покарання. Призначення покарання судом є

логічним етапом, який завершує роботу правоохоронних органів. Якщо ж через певні обставини винній особі не призначається покарання, або вид та розмір покарання не відповідають суспільній небезпеці скоєного та особистості винного, то це може дискредитувати органи судової влади, нанести непоправну шкоду, як окремій особистості, так і суспільству в цілому.

Ще Чезаре Беккаріа зазначав, щоб жодне покарання не було проявленням насилля одного або багатьох над окремими громадянами, воно повинно бути за своїм змістом гласним, негайним, невідворотним, мінімальним з усіх можливих при даних обставинах, співмірних злочину та передбачених законом [6, с. 46].

Для досягнення мети покарання, підвищення його ролі у сфері боротьби зі злочинністю необхідна така система, яка б забезпечила реальну можливість застосування різних видів та розмірів покарання щодо засуджених різних категорій

За наших часів загально прийнято, що основними теоріями (школами, напрямками) кримінально-правової науки є: просвітньо-гуманістична теорія, класична школа кримінального права та антрополого-соціологічна теорія.

Класична школа кримінального права (представники – А. Фейєрбах, І. Бентам) базується на наступних принципах: немає злочину, немає покарання, не вказаного в законі; свобода волі людини визначає її відповідальність за свої дії; збільшення жорсткості кримінального законодавства сприяє утриманню людей від злочинів; кара за скоєний злочин є головною метою покарання.

На основі положень цієї школи в різних країнах був розроблений цілий ряд кримінальних законів. Безпосередньо під впливом ідей цієї школи про злочинну людину у Франції в 1885 році був прийнятий Закон про довічну висилку до Французької Гвіани невиправних рецидивістів.

У залежності від ролі та місця кримінально-правового примусу в політиці держави, конкретно-історичного періоду, кримінально-правові системи можна класифікувати на репресивні (караючі) та гуманістичні.

Репресивна правова система характеризується тим, що право в даному випадку не є рівною для всіх мірою свободи, возведеної до закону справедливістю. Під правом розуміється будь-який нормативно оформлений наказ держави. Характерними рисами кримінально-правової системи є: політизованість кримінального права та

процесів; допустимість застосування кримінального закону по аналогії; можливість розширеного тлумачення кримінально-правових норм; надмірна суворість санкцій; спрощений порядок притягнення до кримінальної відповідальності.

У гуманістичній кримінально-правовій системі кримінальне право розглядається як засіб ресоціалізації злочинців. Правопорушником в межах даної системи є людина, що нерозумно (через особливості психіки та ситуації, що склалася) використала права та свободи, які надало їй суспільство та держава. Найкращими заходами впливу на злочинця є таке покарання, яке мінімізує можливість його криміналізації та призонизації. Тюремне ув'язнення розглядається не з точки зори кари, а як можливість спокійно переусвідомити свою поведінку та стати на шлях виправлення. Характерними рисами гуманістичної кримінально-правової системи є: відносна м'якість призначених покарань (відсутність смертної страти, довгих строків ув'язнення); пріоритет кримінально-правових заходів, не пов'язаних з позбавленням волі; застосування покарань, які не тягнуть розриву соціальних зв'язків (наприклад, арешт на вихідні дні); широко застосоване дострокове звільнення. Дана кримінально-правова система повністю сформувалася в Бельгії та Нідерландах.

Політика держави в боротьбі зі злочинністю передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль відіграють заходи соціально-економічного, політичного та правового характеру. На даному етапі в Україні сформувалася кримінально-правова система караючого типу. Конституція України, кримінальне законодавство та практика його застосування переконують, що держава відводить покаранню досить значну роль у виконанні свого обов'язку захищати суспільний устрій, політичну та економічну системи, права та свободи громадян, а також правопорядок від злочинних замахів.

Покарання – це історично складена міра примусу, яка призначається судом від імені держави стосовно особи, винної у скоєнні злочину та спроможної за законом нести кримінальну відповідальність, але без мети завдання фізичних страждань або приниження людської гідності засудженого.

На відміну від Кримінального кодексу України, кримінальне законодавство таких країн як Германія, Франція, Англія та США не містять визначення поняття покарання. Сутність покарання в зазначених країнах розкривається в працях вчених-правознавців.

Передусім, воно полягає в тому, що держава публічно декларує свої пріоритети у сфері кримінально-правової політики.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю належить до таких підвидів покарань: а) «змішаних», оскільки призначається як основне і як додаткове; б) строкових, оскільки як основне покарання призначається на строк від двох до п'яти років, а як додаткове – від одного до трьох років; в) спеціальних, оскільки застосовується лише до тих осіб, які на час вчинення злочину обіймали ті посади чи займалися тією діяльністю, з якими було пов'язане вчинення злочину [5, с. 20]. Окрім наведених критеріїв, можемо навести альтернативний характер такого покарання.

Термін «альтернативне покарання» розглядається з двох позицій: по-перше, застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачено в тих випадках, коли поряд із санкцією кримінально-правової норми, що передбачає застосування покарання у виді позбавлення волі, існує інша норма, яка дозволяє суду впровадити альтернативу покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; по-друге, альтернативи позбавленню волі передбачаються санкціями статей Особливої частини КК України і як основні, і як додаткові види покарань [4, с. 63].

Одним із суттєвих елементів правоздатності особи, який передбачений у ст. 43 Конституції України, є можливість вільного вибору професії, виду занять, а саме вибір певної посади або діяльності відповідно до покликання особи, її професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб. Як сама можливість обіймання тієї або іншої посади або заняття певною діяльністю (правоздатність), так і конкретне право обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю, яке реалізується у правовідносинах (суб'єктивне право), становлять один із суттєвих елементів загального та індивідуального правового статусу особи й охороняються законом. Але здійснення цих прав небезмежне та охороняється державою лише в тих випадках, коли їх використання, відповідно до ст. 43 Конституції України, не завдає шкоди суспільству та державі, правам інших громадян, тобто перебуває в повній відповідності із законом і соціальним призначенням вищевказаних прав у суспільстві [1].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має певну специфіку, відмінності від інших покарань. Воно, як жодне інше покарання, переслідує мету спеціальної превенції. Це покарання переважним чином розраховано на майбутнє,

на те, що засуджений протягом визначеного часу в силу судової заборони буде позбавлений можливості опинитися в умовах своєї колишньої роботи, що сприяла його протиправній діяльності і полегшила вчинення злочину [5, с. 9].

На фоні чітко вираженої мети спеціальної превенції досліджуване покарання також розраховане не досягнення мети загальної превенції, тобто на запобігання вчиненню злочинів не лише засудженим, а й іншими особами. Перш за все, мова йде про осіб, до яких також може бути застосоване це покарання.

Таким чином, каральний потенціал, що несе в собі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, насамперед спрямовується на досягнення цілей кари засудженого і спеціальної превенції, що знаходяться в діалектичному зв'язку.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 23.04.2022).

2. Кримінальний кодекс України від 05. 04. 2001 р. з наступними змінами та доповненнями. URL: :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 23. 04. 2022).

3. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: [моногр]. Харків: Право, 2009. 576 с.

4. Богатирьов І. Періоди розвитку кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі (історико-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2004. № 5. С. 63–68.

5. Гура Р. М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків. 2003. 20 с.

6. Житник Г. В. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби.* Київ, 2014. Спец. вип. № 1: *Пенітенціарна ідея Георгія Радова: минуле, майбутнє, сьогодення*: матеріали круглого столу (Київ, 6 лют. 2014 р.). С. 59–63.

УДК 159.98

Анастасія Максимова,
студентка 4 курса спеціальності «Психологія»
Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(м. Ізмаїл)

Науковий керівник – д. філос. н, доцент, завідувач
кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту МАУП А. О. Нерубасська

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТРЕС В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Abstract. *Information stress in pandemic conditions analyzed.*

В Україні до складної соціальної-політичної та економічної ситуації, війни на Сході країни у 2020 додалася загроза пандемії коронавірусної інфекції COVID-19. За цих умов надзвичайно важливим стало психічне та психологічне здоров'я населення. Сучасна воєнна агресія Росії проти нашої країни завдала тотального стресу українцям, але пандемія коронавірусу ще не завершена, і актуальним залишається проаналізувати інформаційний стрес, нею зумовлений.

Метою дослідження є аналіз психологічного стресу через пандемію. Психологам, психотерапевтам та психіатрам у цих умовах важливо надавати вчасну й необхідну підтримку для тих, хто зазнає стресу.

У будь-який період історії людства неординарні події завжди ставали матеріалом для різноманітних чуток і домислів. Ознаками чуток вважають:

1) невизначеність інформації (може коливатися від правдоподібної до абсолютно недостовірної);

2) направленість змісту чуток на задоволення певної психічної потреби людей, що не отримує задоволення іншими способами;

3) колективне авторство, анонімність;

3) яскравість, ефектність чуток, коли інформація викликає емоційну реакцію – подив, страх тощо;

4) актуальність;

5) усне передавання.

Щоправда, натепер розвиток інформаційних технологій дає можливість передавати інформацію для великої кількості людей не тільки ЗМІ, але й будь-якій людині, зокрема за допомогою соціальних мереж. Вважалося, що ЗМІ породжують інформаційні приводи, а люди в процесі їх інтерпретації породжують різноманітні чутки, трансформуючи інформацію. Проте зараз ми можемо спостерігати зворотне явище:у соціальних мережах поширюють інформацію не тільки цілком реальні люди (відомі широкому загалу або ні), а й анонімні акаунти, після чого (через сенсаційність, несподіваність, контроверсійність тощо) її підхоплюють офіційні ЗМІ, доносячи до ще більшої кількості людей. В умовах пандемії поширення неперевіреної, часто суперечливої інформації може зумовити виникнення інформаційного стресу.

Інформаційний стрес – психологічний стрес, джерелом розвитку якого служать зовнішні повідомлення, інформація про поточний чи передбачуваний вплив несприятливих подій, їх загрозу, або «внутрішня» інформація у формі минулих уявлень і спогадів про травмуючі для психіки події, ситуації та їх наслідки, що супроводжуються негативними реакціями, властивими стресу [1, с. 33].

Зокрема, в нинішніх умовах є поширеними побічні психологічні та поведінкові реакції, що включають безсоння, зниження відчуття безпеки, збільшення вживання алкоголю, тютюну та фармацевтичних препаратів, соматичні симптоми (нестача енергії, болі, проблеми із шлунком тощо), відчуття суму, тривоги й безпорадності,зневіра та шок.

Ситуація ускладнюється ще й через те, що журналісти опинилися в такій самій ситуації невизначеності, що і суспільство, бо змушені транслювати часто суперечливу інформацію, оскільки вона походить з авторитетних джерел.

Приміром, вчені зі США та Великої Британії, які вивчали збудник коронавірусної інфекції, прийшли до висновку, що вірус SARS-Cov-2 не є продуктом генної інженерії, і, таким чином, спростували теорію про його штучне походження. У той же час інші вчені, зокрема французький вірусолог, нобелівський лауреат Люк Монтаньє, притримуються протилежної думки, а ексПрезидент США Д. Трамп взагалі заявив, що у нього є докази про те, що корона вірус був створений у лабораторії китайського міста Ухань [2; 3; 5].

У таких умовах журналісти самі мають ознаки інформаційного стресу. Так, за даними дослідження Інституту масової інформації, тільки 2,5 % українських журналістів не відчувають стурбованості

через пандемію та карантин; 97,5 % відчувають складні емоції: втому або злість (18 %), дратівливість (14 %), проблеми з концентрацією уваги (13 %), проблеми зі сном (13 %) [4].

Своєчасна й точна інформація відіграє вирішальну роль у контролі поширення хвороби та боротьбі зі страхом та невпевненістю. Уявлення про те, що потрібно робити, допомагає людям почувати себе у більшій безпеці та посилює переконання, що вони можуть зробити дещо значуще для захисту себе та своїх близьких. Тому потрібно:

1) бути в курсі подій, отримувати поточну інформацію з надійних джерел та перевіряти її;

2) ділитися базовою інформацією про гігієну, що допомагає зменшенню поширення хвороби;

3) медичним працівникам виправляти неточну інформацію та неправильні уявлення, поділившись достовірними ресурсами охорони здоров'я, використовуючи різні засоби комунікації, зокрема, соціальні мережі;

4) обмежити споживання інформації, використовуючи її виключно для прийняття обґрунтованих рішень;

5) розуміти, що це нормально – відчувати стрес у відповідь на спалах інфекційного захворювання, а також бути в курсі ознак стресу у себе чи членів сім'ї.

Отже, для психологів, психотерапевтів та психіатрів у цих умовах важливо надавати вчасну й необхідну підтримку для тих, хто зазнає стресу.

Особливі зусилля мають бути спрямовані на вразливі групи населення, до яких належать:

- інфіковані та хворі пацієнти, їхні родини та колеги;
- люди, що мали психічні чи психологічні розлади та проблеми і до цього;
- медичні працівники, зокрема ті, що працюють безпосередньо з інфікованими чи хворими на COVID-19 тощо.

Потрібно визнати безпрецедентний рівень стресу, що його зазнає все суспільство у цій надзвичайній ситуації, та приймати міри задля підтримки психічного та психологічного здоров'я населення.

Список використаних джерел

1. Бодров В. А. Информационный стресс: учеб. пособие для вузов. Москва: ПЕРСЭ. 2000.
352 с.

2. Горянський О. Теорія про штучне походження коронавірусу не підтвердилася. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/teoriya-pro-shtuchne-pohodzhennya-koronavirusu-ne-/(дата звернення: 20.04.2022).

3. Нобелівський лауреат заявив, що коронавірус розробили у лабораторії. URL: https://wz.lviv.ua/article/410842-nobelivskyi-laureat-zaiavyv-shcho-koronavirus-rozrobyly-u-Laboratorii (дата звернення: 20.04.2022).

4. Тільки 2,5 % українських журналістів не турбує ситуація з коронавірусом – дослідження IMI. URL: https://imi.org.ua/monitorings/tilky-2-5-ukrayinskyh-zhurnalistiv-ne-turbuye-sytuatsiya-z-koronavirusom-doslidzhennya-imi-i32507 (дата звернення: 20.04.2022).

5. Трамп заявив, що має докази про штучне походження коронавірусу. URL: https://mind.ua/news/20210523-tramp-zayaviv-shcho-mae-dokazi-pro-shtuchne-pohodzhennya-koronavirusu (дата звернення: 20.04.2022).

ЗМІСТ

Вступне слово від редакційної колегії 3

РОЗДІЛ 1. Місце і роль соціально-гуманітарних наук у розвитку суспільства……..11

1. Нерубасська А. О., Шепелєва В. С. Системні концепти психологічних служб під час війни в Україні……..12
2. Асєєва Ю. О., Кузнєцова А. В., Грачковська В. В. Особливості діджиталізації навчально-педагогічного процесу у закладах вищої освіти ……15
3. Столяренко О. В., Столяренко О. В., Коваль Ю. А. Інтеграція людинознавства як пріоритетного напряму наукової думки в гуманістичному і екологічному вихованні молоді……...19
4. Пьохов В. М., Пьохова С. В., Шевчук В. В. Жахлива війна РФ з Україною: її пагубні наслідки для екології та економіки світу і деякі шляхи вирішення цих проблем …….27
5. Золотарьова О. А. Формула Штайнмаєра як одна з підстав активної фази російсько-української війни …….35
6. Рєпнова Т. П. Екстремальна поведінка підлітків та психологічна безпека освітнього середовища в умовах війни в Україні ……..46
7. Каракасіді О. Ф., Зінченко А., Гаврилюк А. А. Регламентація та реалізація перегляду судових рішень у світлі міжнародних стандартів судочинства……..51
8. Домбровська Л. Ф., Домбровський О. І. Етико-естетичні погляди Г. Сковороди ……...65
9. Коломієць І. С., Войцех В. С., Ісікова Н. Вплив національних традицій на етнічну самосвідомість українців ……69
10. Бачур Б. С. Основні аспекти методологічного дослідження конституційного права України ……76
11. Золотарьова К. С. Архітектура і живопис Русі-України як доказ нашої самобутності ……80
12. Волошина О. В., Колодій І. В. Формування естетичної компетентності учнів на уроках української мови і літератури ……88

РОЗДІЛ 2. Дослідження проблем сучасного управління, ринку, економіки та екології……..95

1. Решетняк О. І. Тенденції розвитку інформаційних технологій та їх використання в оборонній сфері країн світу ……..96
2. Нікішина О. В., Зеркіна О. О. Інституційно-економічні заходи селективного регулювання розвитку ринку борошномельної продукції…….105
3. Капітон А. М. Інформаційна система безпеки підприємства (англійською) ……118
4. Колодинський С. Б., Крамський С. О. Селективне управління інтеграцією агропродовольчих ринків до глобальних логістичних ланцюгів в умовах нестабільності ……..122
5. Іванов О. Шанс для України: країна без корупції і План Маршалла. Умови економічного дива ……131
6. Шпілєвський О. В. Місце фундаментальних засад Плану Маршалла у повоєнному економічному відновленні України ……...142
7. Крамський С. О., Гугумберідзе П. П. Модель управління інфраструктурними проєктами та програмами на прикладі водного транспорту …….148
8. Кузнєцова О. В., Глізнуца Х. М., Шаповалова О. Л. Самоменеджмент як фактор ефективної управлінської діяльності ….159
9. Бакланова О. Г. Поведінкова парадигма як методологічна основа державного управління ……165
10. Лозова Т. П. Роль логістичних ланцюгів у формуванні агропродовольчих ринків …….171
11. Олексенко Л. В. Інновації як складова моделі економічного зростання……178
12. Кузнєцова О. В., Ігнатушенко О. С., Гончарук В. В. Особливості навчання персоналу як засобу розвитку трудового потенціалу підприємств ……...182

РОЗДІЛ 3. Проблеми інтеграції вітчизняної освіти та науки у міжнародний простір: наукові статті здобувачів вищої освіти ….189

1. Рубан Г. Інтернаціоналізація як суттєвий фактор трансформації академічного процесу ……...190
2. Русавська Н. Особливості нетипових форм правління …….193

3. Січова В. Психологічні особливості впливу ЗМІ на дітей підліткового віку …….199
4. Попова О. Від непростих безпекових викликів до нових можливостей…….203
5. Радзієвська О. Особливості розвитку туристичного бізнесу в умовах інформаційної війни ……206
6. Сенишин О. Електронне державне управління в Україні ……209
7. Д'ячук В. Надання психологічної допомоги вимушеним переселенцям з України ……...211
8. Пухкан В. ЗМІ та маніпуляція свідомістю людини: психологічний аспект …….216
9. Д'ячук В. Вплив військових дій та засобів масової інформації на рівень тривоги та виникнення когнітивних спотворень……220
10. Арабаджи Т. Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання ……224
11. Арабаджи Т. Позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю як вид кримінального покарання …….229
12. Максимова А. Інформаційний стрес в умовах пандемії……..234

THE CONTENTS

Introductory article 3

THE 1 SECTION. The place and role of the social sciences in the development of society …….....11

1. Nerubass'ka A. A., Shepeleva V. S. Systemic concepts of psychological services during the war in Ukraine ……...12
2. Aseeva Y. O., Kuznetsova A. V., Grachkovs'ka V. V. Features of digitalization of the educational and pedagogical process in higher education……15
3. Stolyarenko Ol. V., Stolyarenko Ok. V., Koval Yu. A. Integration of anthropology as a priority area of scientific thought in humanistic and environmental education of youth ……19
4. Pyokhov V. M., Pyokhova S. V., Shevchuk V. V. The terrible war between Russia and Ukraine: its disastrous consequences for the ecology and economy of the world and some ways to solve these problems ……...27
5. Zolotarova O. A. Steinmeier's formula as one of the bases of the active phase of the Russian-Ukrainian war ……35
6. Repnova T. P. Extreme behavior of adolescents and psychological security of the educational environment during the war in Ukraine ……46
7. Karakasidi O. F., Zinchenko A., Havrilyuk A. A. Regulation and implementation of review of court decisions in the light of international standards of justice……51
8. Dombrovs`ka L. F., Dombrovs`kyy O. I. Ethical and aesthetic views of G. Skovoroda ……65
9. Kolomiets I. S., Wojciech V. S., Isikova N. The influence of national traditions on the ethnic identity of Ukrainians ……69
10. Bachur B. S. The main aspects of the methodological study of constitutional law of Ukraine ……...76
11. Zolotarova K. S. Architecture and painting of Russia-Ukraine as proof of our identity ……80
12. Voloshyna O. V., Kolodiy I. V. Formation of aesthetic competence of students in lessons of Ukrainian language and literature ……88

THE 2 SECTION. Research of problems of modern management, market, economy and ecology ……95

1. Reshetnyak O. I. Trends in information technology and their use in the defense sphere of the world ……..96
2. Nikishina O. V., Zerkina O. O. Institutional and economic measures of selective regulation of flour market development ……...105
3. Kapiton A. M. Enterprise Security Information System (English) ……118
4. Kolodins`kyy S. B., Krams`kyy S. O. Selective management of integration of agri-food markets into global logistics chains in conditions of instability ……122
5. Ivanov O. Chance for Ukraine: a country without corruption and the Marshall Plan. Conditions of economic miracle ……131
6. Shpilevs`kyy O. V. The place of the fundamental principles of the Marshall Plan in the postwar economic recovery of Ukraine ……142
7. Krams`kyy S. O., Gugumberidze P. P. Model of management of infrastructure projects and programs on the example of water transport... 148
8. Kuznetsova O. V., Gliznutsa H. M., Shapovalova O. L. Self-management as a factor of effective management ……...159
9. Baklanova O. G. Behavioral paradigm as a methodological basis of public administration ……165
10. Lozova T. P. The role of logistics chains in the formation of agri-food markets ……171
11. Oleksenko L. V. Innovation as a component of the model of economic growth ……178
12. Kuznetsova O. V., Ignatushenko O. S., Goncharuk V. V. Features of staff training as a means of developing the labor potential of enterprises..182

THE 3 SECTION. Problems of integration of national education and science into the international space: scientific publications of higher education students ……189

1. Ruban G. Internationalization as a significant factor in the transformation of the academic process ……..190
2. Rusavs`ka N. Features of atypical forms of government ……...193
3. Sichova V. Psychological features of the influence of the media on adolescents ……..199
4. Popova O. From difficult security challenges to new opportunities …..203

5. Radzievs`ka O. Features of tourism business development in the information war ……..206
6. Senyshyn O. Electronic public administration in Ukraine ……209
7. Dyachuk V. Providing psychological assistance to internally displaced persons from Ukraine ……211
8. Pukhkan V. Media and manipulation of human consciousness: the psychological aspect……216
9. Dyachuk V. The impact of military action and the media on the level of anxiety and the occurrence of cognitive distortions …….....220
10. Arabadzhi T. Responsibility for offenses in the field of management…… 224
11. Arabadzhi T. Deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities as a type of criminal punishment…….229
12. Maksimova A. Information stress in a pandemic …….234

«Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті»: Зб. наук. праць за матеріалами IV Міжн. наук.-практ. конф. до Дня науки України (20 травня, 2022 р., м. Одеса) / Міжрег. Академія управління персоналом. Одеськ. ін-т; ДУ «Інститут ринку і ек.-екол. досліджень НАН України»; Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Одеса: Лерадрук, 2022. 245 с.

Текст українською та англійською мовами.

Анотація англійською мовою:

The Odesa Institute Inter-Regional Academy of Personnel Management (IRAPM)
Institute of market problems and economic and environmental research of NAS of Ukraine

«Prospective directions of development of scientific thought in the XXI century»: Coll. Science. works on the materials of IV International scientific-practical conf. to the Day of Science of Ukraine (May 20, 2022, Odesa) / Interregional. Academy of Personnel Management. Odessa. int; SI «Institute of the market and e.-ecol. research of the National Academy of Sciences of Ukraine»; Dmytro Motorny Tavriya State Agrotechnological University. Odesa: Leradruk, 2022. 245 p.

Recommended for publication by the Academic Council of the OI IRAPM
(Minutes № 4 of 29.04.2022).

Reviewer:

Zakharchenko Oleg, doctor of Economics, docent, London, Great Britain

Dryshlyuk Igor, candidate of Law, docent, associate professor of the department of criminal law, procedure and criminology of the I. I. Mechnikov Odessa National University, professor of the International Personnel Academy

Editorial Board:

Karakasidi Olena, candidate of Public administration, PhD in Law IPA/AIDP, professor of International Personnel Academy, director of the Odesa Institute IRAPM

Kaplya Oleksandr, doctor of Law, senior researcher, professor of the department of legal disciplines of the Odessa Institute IRAPM

Topalova Irina, candidate of Science (Economics), docent, corresponding member of the Academy of Economic sciences of Ukraine, professor of the ICA, senior researcher at the Institute for Market Problems and economic and environmental studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

Piokhov Viktor, candidate of Law, docent, Head of the department of law disciplines of the Odessa Institute IRAPM, professor of the International Personnel Academy

Zolotarova Olena, associate professor of the department of law disciplines of the Odesa Institute IRAPM, assistant professor of International Personnel Academy, compiler, literary editor

Reports are submitted according to the original manuscript in Ukrainian and English.

The collection is designed for managers, economists, lawyers, political scientists, civil servants, psychologists, historians, culturologists, research and teaching staff, graduate students, undergraduates and students.

Для листів – ОІ МАУП: вул. Чорноморського козацтва, 19,
м. Одеса, інд. 65003, e-mail: lenazolotaryova@ukr.net

Наукове видання

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ В XXI СТОЛІТТІ

Збірник наукових праць за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції та за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції ***«ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ У МІЖНАРОДНИЙ ПРОСТІР»***
до Дня науки України
20 травня 2022 р.

Літературний редактор, упорядник, оригінал-макет, обкладинка – О. А. Золотарьова
Фото на обкладинці та в збірнику – з фотоархіву редакції збірника та з ІНТЕРНЕТ; на обкладинці та сторінках 1 і 98 – два варіанти «Голубу Миру» (Голубки) Пабло Пікассо.
***Електронний варіант збірника** – на сайті Одеського інституту: http://odessamaup.pp.ua/about-institute/naukova-robota/*
В умовах воєнного стану випуск збірника здійснено обмеженим тиражем за кошти деяких авторів статей.

Підписано до друку – 03.05.2022 р.
Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Формат 60Х80/16
Ум. друк. арк. 15.3
Зам. № 10. Тираж 30 пр.

Видавництво ТОВ «Лерадрук»
Свідоцтво ДК № 2645 від 11.10.2006 р.
Адреса – вул. Європейська, 44, м. Роздільна, Одеська область, інд. 67400.
Тел./факс – (04853) 31497, 32460
e-mail: leradruk@gmail.com